

ΔΙΕΛΕΥΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΚΟ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟ “ΠΟΡΩΔΕΣ”
ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑΣ:
*η οργάνωση της πρόσοψης ως στοιχείο αστικής συμπεριφοράς
στον απόηχο της περιόδου οικονομικής ύφεσης στην Ελλάδα
των ετών 2008 - 2017*

Ερευνητική Εργασία

Επιμέλεια: Χριστίνα Στράντζαλη

Επιβλέπων: Δρ. Αλέξιος Τζομπανάκης

Πολυτεχνείο Κρήτης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ακαδημαϊκό έτος: 2023 - 2024

Τίτλος: Διελεύσεις στο χωρικό και οπτικό «πορώδες» του τύπου της αθηναϊκής αστικής πολυκατοικίας: η οργάνωση της πρόσοψης ως στοιχείο αστικής συμπεριφοράς στον απόηχο της περιόδου οικονομικής ύφεσης στην Ελλάδα των ετών 2008 – 2017

Περίληψη - Σύνοψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία εστιάζει σε επιλεγμένα έργα εμπορικής «πολυκατοίκησης» που ξεκίνησαν να κτίζονται εντός του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας στον απόηχο της περιόδου οικονομικής ύφεσης των ετών 2008-2017 και επιχείρησαν την επανερμηνεία του μεταπολεμικού τύπου της αστικής πολυκατοικίας επιδιώκοντας συσχετισμούς με τον δημόσιο αστικό χώρο. Ως εκ τούτου, αναλύονται οι ιδιαίτεροι χειρισμοί του **αστικού ορίου** των εν λόγω πολυκατοικιών, και συγκεκριμένα της **πρόσοψης** -ως οπτικό φίλτρο θέασης και χωρικό φίλτρο μετάβασης- ανάμεσα στον δημόσιο χώρο της πόλης και τους ιδιωτικούς χώρους της πολυκατοικίας.

Σκοπός της εργασίας είναι, υπό το πρίσμα της συνθετικής οργάνωσης της πρόσοψης της αστικής πολυκατοικίας ως στοιχείο με αστική συμπεριφορά, να αποτελέσει εφελκυστικό βήμα για την ανάδειξη τυχόν νέων στρατηγικών συσχετισμού με τον δημόσιο, κοινό χώρο της πόλης, που προμηνύουν ενδεχομένως νέες μορφές κοινωνικής συμβίωσης και οργάνωσης του χώρου κατόπιν της περιόδου οικονομικής ύφεσης.

Τα πορίσματα υποδεικνύουν πως κατόπιν της περιόδου ύφεσης επιχειρούνται πιο «πορώδεις» χειρισμοί σε επίπεδο όψης: συγκεκριμένα, διαμορφώνεται συχνότερα “κατώφλι” εισόδου με την εξώθυρα να τοποθετείται σε εισχώρηση από το κτηριακό μέτωπο, και ενσωματώνονται συχνότερα ζωτικές λειτουργίες στην πρόσοψη, αξιοποιώντας την ως «κατοικημένη μάζα». Για την πληρέστερη επιστημονική τεκμηρίωση των συμπερασμάτων κρίνεται δόκιμο να εμπλουτιστεί η παρούσα έρευνα με περισσότερα παραδείγματα και ερμηνευτικά εργαλεία.

2. Daniel Rich, “Athens”, 2017. Ακρυλικό on Dibond, 72 x 59”.
Πίνακας περιοχής της Αθήνας από την συλλογή του με θέμα «Αρχιτεκτονική και δομή» όπου απεικονίζει πόλεις και κτίρια του κόσμου.

1. Εξώφυλλο:
Απόσπασμα έργου Athens as Polikatikia, 12/09,
κολλάζ των Point Supreme Architects.
Η ελληνική πρωτεύουσα ταυτίζεται με την πολυκατοικία.

Title: Analyzing the visual and spatial porosity of the “Athenian polykatoikia” building type: the compositional articulation of the façade as an urban element in the wake of the 2008 – 2017 economic recession in Greece

Abstract

The current research focuses on selected multi-storey apartment buildings in Athens, locally referred as “polykatoikies”, that began to be constructed in the wake of the 2008-2017 Greek economic recession and aimed to reinterpret the post-war type of the urban polykatoikia. Emphasis is put on the apartment buildings that sought connections with Athens’ s public space and urban fabric through their spatial margin/edge dividing the private from the public realm. The polykatoikies are, thus, analyzed through the prism of their frontal façade’s compositional articulation, as the façade constitutes the visual and spatial filter between the public space of the city and the private spaces of the polykatoikia.

The objective of the study, within the framework of the Athenian polykatoikia’ s façade as a constituent element exhibiting urban behavior, is to serve as a first step towards indicating new potential strategies of interaction with the public, common ground of the city. These strategies may unveil the emergence of new scenarios of urban symbiosis following the period of economic recession.

The findings suggest that more “porous” architectural gestures are witnessed at the selected façades post-recession. For a more comprehensive understanding it is recommended that the research is further complemented with additional examples and interpretative tools.

Στους γονείς μου και στην αδελφή μου, που είναι πάντοτε παρόντες.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Τζομπανάκη, για την ακούραστη προθυμία του για τις συζητήσεις επί όλων όσων με απασχολού(σα)ν. Το διεισδυτικό και σφαιρικό του βλέμμα, από το πρώτο ακόμη εξάμηνο των σπουδών μου, με βοήθησαν να εξελιχθώ τόσο σε ακαδημαϊκό όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Ο δρόμος δεν έχει τέλος, ωστόσο grazie da cuore!

Ε Π Α Ν Α Λ Η Ψ Η
Δ Ι Α Φ Ο Ρ Ο Π Ο Ι Η Σ Η
Σ Υ Σ Χ Ε Τ Ι Σ Η

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	9
Αντικείμενο Μελέτης	
Μέθοδος, Δομή, Σκοπός	
Ορισμοί	
Ευρήματα	15
Πολυ-κατοικία ως κτηριακός τύπος - συστατικά στοιχεία και μορφή στην μεταπολεμική συνθήκη	
Πολυ-κατοικία στην αθηναϊκή μητρόπολη - αστικό τοπίο και αστικοί συσχετισμοί	
Προβλήματα πολυκατοικίας ως αυτοτελούς τυπολογίας και ως δομικού κυττάρου της πόλης	
Η οργάνωση της όψης ως στοιχείο αστικής συμπεριφοράς: το χωρικό και οπτικό “πορώδες”	
Κατάλογος κτισμένου έργου υπό ανάλυση	27
Προ Κρίσης	
Εν Μέσω Κρίσης	
Μετά Κρίσης	
Ερμηνεία	59
Γενικά	
Διαγράμματα	
Πορίσματα	
Βιβλιογραφία και λοιπές Αναφορές	83

Εισαγωγή

Τον Μάρτιο του 2021, στην διάλεξη με τίτλο “We need a new spatial contract”, ο πρύτανης του MIT H. Sarkis ισχυρίζεται πως στην σύγχρονη παγκόσμια συνθήκη με τις πολυμέτωπες ανθρωπολογικές, οικολογικές και οικονομικές κρίσεις και στα ολοένα πιο πυκνά και διαχέοντα αστικά περιβάλλοντα απαιτείται η δημιουργία ενός νέου χωρικού συμβολαίου. Στο πρώτο μέρος της διάλεξης υποστηρίζει πως το χωρικό συμβόλαιο πάντοτε προηγείται του κοινωνικού, τοποθέτηση που συνειρμικά φέρνει στο προσκήνιο την περίπτωση της Αθήνας ως παράδειγμα σε αντιδιαστολή, με το πρωτοφανές στον ευρωπαϊκό χώρο κοινωνικό συμβόλαιο της αντιπαροχής που επινοήθηκε από εργολάβους και ιδιοκτήτες γης λόγω της επείγουσας ανάγκης για στέγαση, και οδήγησε στο χωρικό συμβόλαιο της ραγδαίας εξάπλωσης της πολυκατοικίας ως το πρωταρχικό δομικό κύτταρο της πόλης.

Η αντιπαροχή, ωστόσο, ύστερα από περίπου 70 χρόνια καθοριστικής συμβολής ως μηχανισμός παραγωγής του αθηναϊκού αστικού χώρου, γνώρισε πρακτικά το τέλος της με την επιβολή του φόρου προστιθέμενης αξίας το 2000 στις νέες οικοδομές και στις συναλλαγές για ακίνητη περιουσία (Δραγώνας, 2014). Επιπλέον, μετά το πέρας των Ολυμπιακών έργων και υποδομών για τους αγώνες του 2004 στην Αθήνα, ο κατασκευαστικός τομέας κατέρρευσε (Δραγώνας, 2014). Τα χρόνια της οικονομικής ύφεσης 2008-2017 που ακολούθησαν επιδείνωσαν την κατάσταση με την μέση αστική τάξη να πλήττεται, τις συνθήκες ανάπτυξης της Αθήνας να αναβάλλονται και τις κοινωνικές δομές να απειλούνται ριζικά, με βαρύ αντίκτυπο και στην αθηναϊκή πολυκατοικία ως τον δομικό πυρήνα του “συν-κατοικείν”. Πλέον, η δημιουργία ενός κοινωνικού συμβολαίου με όρους αντιπαροχής φαντάζει άκαιρη, ωστόσο, στην ευάλωτη ιστορική περίοδο που διανύουμε ευδοκιμούν οσμωτικές συνθήκες που ενθαρρύνουν την ανάδυση νέων κοινωνικών και χωρικών συνθηκών.

Αντικείμενο Μελέτης

Η παρούσα ερευνητική εργασία αφορά στην συλλογή και ανάλυση των **αθηναϊκών αστικών πολυκατοικιών** που επιχειρούν συσχετισμούς με την πόλη μέσω μορφολογικών στρατηγικών σε επίπεδο **όψης** και ξεκίνησαν να κτίζονται εντός της τριετίας 2017 έως 2020. Η έμφαση δίνεται στις όψεις που απευθύνονται στον δημόσιο, κοινό χώρο της πόλης, και επιδιώκουν αστικούς συσχετισμούς. Αναλύονται, ήτοι, οι **προσόψεις** που αφενός, αποτελούν **αστικό μέτωπο με θεάσεις** στον δημόσιο χώρο της πόλης, αφετέρου περιλαμβάνουν την **μετάβαση από την δημόσια αστική διαδρομή** στους ιδιωτικούς χώρους της πολυκατοικίας.

Συγκεκριμένα, η μελέτη επικεντρώνεται στο κτισμένο έργο **εντόπιων** αρχιτεκτόνων εντός του πολεοδομικού συγκροτήματος της **Αθήνας** (Εικ.3) που ξεκίνησε να οικοδομείται εντός της τριετίας **2017-2020**.

Η εστίαση στο εντόπιο αρχιτεκτονικό δυναμικό γίνεται διότι, εκτός από την αρχιτεκτονική ειδίκευση που αυτό διαθέτει λόγω εντοπιότητας, παράλληλα, έχει ενδεχομένως αφουγκραστεί και αντιληφθεί καλύτερα τους ιδιαίτερους αρχιτεκτονικούς ιδιοματισμούς και την **εικόνα της πόλης** του λόγω βιώματος. Κατόπιν, ο χωρικός περιορισμός εντός του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας τίθεται καθώς ο τύπος της αθηναϊκής αστικής πολυκατοικίας εμφανίζει λεπτές ειδοποιές διαφορές εκτός αυτού, αλλά και διαφέρει αισθητά από άλλους, με κυρίαρχο παράδειγμα τον περιαστικό τύπο πολυκατοικίας που ευδοκιμεί στην επαρχία (Φιλιππίδης, 2001). Τέλος, η συγκεκριμένη χρονική περίοδος επιλέγεται καθώς το 2017 αποτέλεσε κομβικό έτος ανάκαμψης για την ελληνική οικονομία και κατ’επέκταση -έστω πρωτόλεια- για τον εγχώριο κατασκευαστικό τομέα: έπειτα από την παρατεταμένη περίοδο οικονομικής ύφεσης των ετών 2008-2017 ανακοινώθηκε επίσημα η έξοδος της Ελλάδας στις αγορές και ο τερματισμός του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματός της.

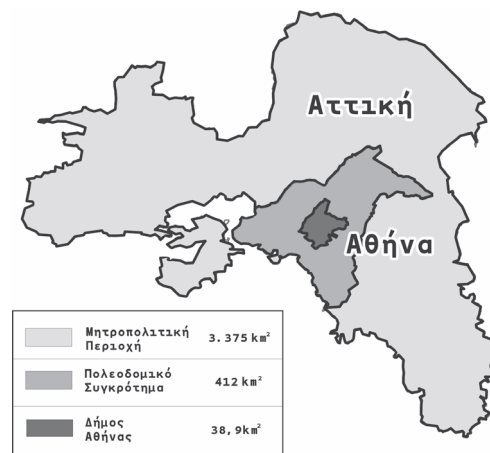
Επιπλέον κριτήριο επιλογής που τίθεται για το κτισμένο έργο προς ανάλυση είναι να έχει συμπεριλάβει συνθετικά υπόψη την έννοια της **πολυ-κατοίκησης** νοούμενης όχι ως απλής παραμονής, αλλά με την έννοια της «διαμονής στα πράγματα», της κατοίκησης ως αποτέλεσμα της εμπλοκής με αυτά (Λέφας, 2008:34). Συνεπώς, το κτισμένο έργο προοριζόμενο για εφήμερη πολυ-κατοίκηση, δηλαδή υπό μορφή ημι-διαμονής ή προσωρινής κατοίκησης, δεν συμπεριλήφθηκε στην παρούσα εργασία.

Τελευταίο κριτήριο που καθόρισε την επιλογή των έργων είναι και η λήψη κάποιας μορφής **διάκρισης**, η οποία σημαίνει την δημόσια αναγνώριση και θετική αξιολόγηση από μέρος της εντόπιας ή διεθνούς αρχιτεκτονικής κοινότητας. Έτσι, εξασφαλίζεται η ποιότητα των επιλεχθέντων έργων και, ενδεχομένως, το υφέρπον ή διάχυτα καινοτόμο στοιχείο τους, αποφεύγοντας για παράδειγμα έργα που παραπέμπουν σε αναβιώσεις ιστορικιστικών ή λαϊκότροπων αισθητικών απόψεων. Σημειώνεται εδώ πως το κριτήριο αυτό εφαρμόστηκε μόνο στα έργα προ και εν μέσω της κρίσης, διότι τα περισσότερα έργα μετά την κρίση δεν είχαν τον χρόνο ή την δυνατότητα διάκρισης, καθώς είτε δεν έχουν δημοσιευθεί πλήρως είτε είναι ακόμα υπό κατασκευή.

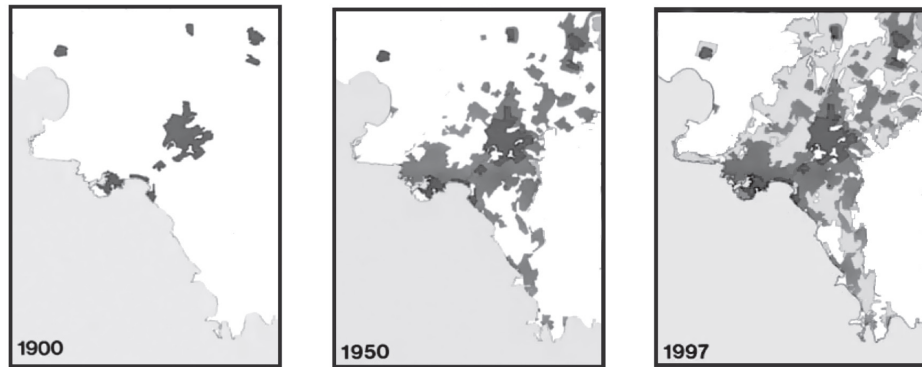
Τα παραπάνω κριτήρια περιόρισαν τα έργα προς ανάλυση, εν τέλει, σε αυτά που βρίσκονται συγκεντρωμένα στον κατάλογο της σελίδας 27.

*Το σπίτι κοιτάζει τον δημόσιο δρόμο
και τη θάλασσα
με λογική τεσσάρων παραθύρων,
χαμογελώντας στερεότυπα
μ’ ένα πλατύ πορτοκαλί
μπαλκόνι²*

«Βιογραφικός πίνακας», Κική Δημουλά,
Συλλογή ΕΠΙ ΤΑ ΙΧΝΗ, 1963

3. Μητροπολιτική περιοχή Αθήνας.

4. Εξέλιξη αστικού ιστού Αθήνας 1900-1997.

5. Πανοραμική φωτογραφική λήψη της Αθήνας.

Μέθοδος, Δομή, Σκοπός

Η συλλογή πληροφοριών για την εκπόνηση της εργασίας βασίστηκε στο υλικό που υπάρχει δημοσιευμένο στον διαδικτυακό ιστοχώρο και στην υφιστάμενη βιβλιογραφία. Η **μέθοδος** αυτή προτιμήθηκε καθώς η επιτόπια έρευνα κατέστη αδύνατη λόγω του πρόσφατου χαρακτήρα των έργων (ορισμένα είναι ακόμα υπό ανέγερση), ενώ η απευθείας συζήτηση με ορισμένους αρχιτέκτονες συνάντησε διαδικαστικά παρακωλύσεις. Σε ορισμένα έργα ωστόσο, η συλλογή μέρους του φωτογραφικού υλικού έγινε από επιτόπια έρευνα πεδίου.

Ως προς την **δομή** της εργασίας, πριν την εκτενή ανάλυση των εν λόγω πολυκατοικιών της τριετίας 2017-2020, κρίθηκε σκόπιμο να οριστεί ένα πλαίσιο αναφοράς για την ευρύτερη επικρατούσα κατάσταση στο αθηναϊκό αστικό και αρχιτεκτονικό τοπίο, με σκοπό να αναγνωριστούν συνέχειες και ρήξεις. **Προ** και **εν μέσω** της οικονομικής ύφεσης άλλωστε, ήδη προτείνονταν νέοι ή εξελίσσονταν υφιστάμενοι μετασχηματισμοί στον τύπο της αθηναϊκής αστικής πολυκατοικίας.

Κατά συνέπεια, αφού προηγείται στο κεφάλαιο Ευρήματα μία σύντομη ανασκόπηση για την αστική πολυκατοικία ως κτηριακού τύπου αλλά και ως δομικού κυττάρου της πόλης, ακολουθεί στην συνέχεια η υπονεότητα ΠΡΟ ΚΡΙΣΗΣ όπου γίνεται μία σύντομη αναφορά σε κομβικό έργο κτισμένο λίγο πριν το 2009, αλλά και η υποερότητα ΕΝ ΜΕΣΩ ΚΡΙΣΗΣ για κομβικό έργο κτισμένο εντός της περιόδου κρίσης 2009-2017. Η τελευταία υποερότητα ΜΕΤΑ ΚΡΙΣΗΣ είναι αυτή που μελετά εκτενέστερα την τριετία 2017-2020, ώστε στο τελευταίο κεφάλαιο Ερμηνεία να αναλυθούν συγκριτικά οι συσχετίσεις στους αναγνωρισμένους από τις προηγούμενες ενότητες μηχανισμούς επίτευξης αστικότητας της πολυκατοικίας, αναζητώντας τυχόν σπέρματα λανθανουσών αναδυόμενων τάσεων πολυκατοίκησης.

Ο **σκοπός** της εργασίας είναι να αποκαλυφθεί αφενός, αν η περίοδος οικονομικής ύφεσης επηρέασε τις στρατηγικές αστικών συσχετισμών του τύπου της αστικής αθηναϊκής πολυκατοικίας σε επίπεδο όψης, αφετέρου, αν αποτέλεσε έρεισμα ανάδυσης νέων εναλλακτικών σεναρίων πολυ-κατοίκησης. Ο εντοπισμός αυτών των παραδειγμάτων, που αν αποδειχθούν αρκετά -με περαιτέρω έρευνα- ίσως να συνιστούν και τάση, πιθανόν να οδηγήσει σε πρωτόλεια συμπεράσματα για το εντόπιο “βλέμμα” των αρχιτεκτόνων ως προς την επιθυμία συσχετισμού με τον αστικό χώρο που προτείνουν μέσω των κτισμένων προτάσεών τους. Είναι πιθανό οι ιδιαίτεροι μορφολογικοί χειρισμοί να αντιμετωπίζουν πλέον διαφορετικά τον “κοινό” χώρο σε σχέση με την άμεση περίοδο προ της κρίσης. Υπερθεματικά, η εργασία ενδεχομένως αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω έρευνα αναφορικά με την ελαστικότητα και προσαρμοστικότητα της αθηναϊκής πολυκατοικίας ως κτηριακού τύπου εγγενώς, αλλά κυρίως σε σχέση με το αστικό συγκείμενο του υποβαθμισμένου δημόσιου χώρου της Αθήνας και του ευρύτερου πολεοδομικού περιβάλλοντος, που αδιάκοπτα μετεξελίσσονται.

Ορισμοί

Σε αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να αποσαφηνιστούν ορισμένες έννοιες και όροι που χρησιμοποιούνται συχνά κατά την πορεία της εργασίας για την βέλτιστη κατανόηση του κειμένου. Συνεπώς, ορίζεται ως:

Αθηναϊκή αστική πολυκατοικία / αστική πολυκατοικία, ο κτηριακός τύπος πολυώροφου κτηρίου διαμερισμάτων που εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στην μεσοπολεμική Αθήνα. Τον όρο εισήγαγε το 1932 ο Κ. Μπίρης στο τεύχος “Η Αστική Πολυκατοικία” του περιοδικού του ΤΕΕ “Τεχνικά Χρονικά” (Μαρμαράς, 1990).

Αστικό όριο, το αρχιτεκτονικό στοιχείο (π.χ. πρόσοψη) που χωρίζει την πόλη -ή μέρους της- από κάποιο άλλο στοιχείο, συνήθως ιδιωτικού χαρακτήρα (π.χ. ιδιωτική οικοπεδική έκταση).

Αστικότητα, ο αστικός χαρακτήρας που φέρουν τόσο τα δομικά στοιχεία που συνθέτουν την πόλη, όσο και οι χωρικές ποιότητές της, μέσω της μεταγραφής υφιστάμενων αστικών στοιχείων και συνθηκών.

Διαπερατότητα, η ιδιότητα ενός αντικειμένου να είναι διεισδύσιμο οπτικά ή/και χωρικά, επιτρέποντας την δίοδο μέσω αυτού.

Διαφάνεια/Ημιδιαφάνεια, η ιδιότητα ενός αντικειμένου να το διαπερνά ολικά ή εν μέρει το φως, και άρα να είναι ολικά ή μερικώς οπτικά διαπερατό.

Πορώδες, το χαρακτηριστικό ενός αντικειμένου που έχει ανοίγματα/πόρους, καταδεικνύοντας αραιότητα.

Βίωμα / βιωματική εμπειρία, το σύνολο των διαδικασιών που ακολουθεί ένα υποκείμενο με την παρουσία και ύπαρξή του σε έναν χώρο, και το οποίο συνθέτει την μνήμη του.

6. Φασιανός Αλέκος, Άγγελος χτίστης.

Εικόνα της πόλης, η εξέλιξη και ο συνδυασμός της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας της.

Κοινόχρηστοι χώροι, οι κοινής χρήσης ελεύθεροι χώροι. Διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, στους δημόσιους χώρους και στους συνιδιόκτητους.

Δημόσιος χώρος, ο κοινής χρήσης ελεύθερος χώρος που δεν αποτελεί ιδιωτική ιδιοκτησία ή συνιδιοκτησία

Τέλος, είναι πρόποσα η διάκριση μεταξύ **τυπολογικών και μορφολογικών μετασχηματισμών** για την κατηγοριοποίηση των έργων που στην συνέχεια αναλύονται. Μία ιστορική αναδρομή για την εξέλιξη και τον ακριβή προσδιορισμό των εννοιών τύπος και μορφή δεν αποτελεί ζητούμενο για την παρούσα εργασία, συνεπώς θα παρατεθούν στοχευμένα οι εννοιολογικές προσεγγίσεις που καθόρισαν τις έννοιες στις επικρατέστερες για την εποχή μας.

Κομβικό σημείο αναφοράς ως προς την αντίληψη της έννοιας της τυπολογίας αποτέλεσε ο προσδιορισμός του Quatremère de Quincy τον 19ο αιώνα, ο οποίος διακρίνει τον ασαφή και ακαθόριστο τύπο από το δεδομένο και αμετάβλητο μοντέλο, σημειώνοντας πως ο τύπος παρουσιάζει την ιδέα ενός στοιχείου που πρέπει να χρησιμεύει ως κανόνας στο μοντέλο, κι όχι ένα αντικείμενο προς αντιγραφή ή μίμηση (Quincy, 1825). Αναλυτικότερα, ο τύπος μπορεί να εκφράζεται με πολλές μορφές και άρα να αντιστοιχεί σε πολλές ανόμοιες εικόνες, ενώ το μοντέλο επαναλαμβάνεται αμετάβλητο. Ο J. Habraken συμπληρώνει το 1987 πως ο **αρχιτεκτονικός τύπος** στην γενικότητά του εκφράζει κοινές αξίες και ιδιότητες μίας κουλτούρας, συνεπώς δεν υφίσταται εκτός του κοινωνικού του σώματος. Πιο συγκεκριμένα, ορίζεται ως ένας πολύπλοκος συνδυασμός συστημάτων εκφρασμένων εντός μίας κουλτούρας, όπως για παράδειγμα ένα χωρικό σύστημα, ως ο συνδυασμός τεχνικών συστημάτων, ως ένα σύστημα όψεων και γλυπτικού διακόσμου. Σύμφωνα με την Μ. Αρακαδάκη ο **αρχιτεκτονικός τύπος** δεν απεικονίζει ένα συγκεκριμένο κτίσμα: αποτελεί αφηρημένο, θεωρητικό πρότυπο βασικής κάτοψης, που μπορεί να αντιστοιχεί σε πολλές διαφορετικές πραγματικές κατόψεις, ανόμοιες μεταξύ τους. Στη σύγχρονη έρευνα οι αρχιτεκτονικοί τύποι επιλέγονται με βάση αντιληπτικούς κανόνες, ώστε να απαρτίζουν μια λογική αλληλουχία.

Σύμφωνα με την Μ. Αρακαδάκη, με τον όρο **αρχιτεκτονική μορφή** δεν νοείται η εξωτερική εμφάνιση και διακόσμηση ενός κτηρίου, αλλά το σύνολο των επί μέρους συνθετικών του στοιχείων και η σχέση τους με το όλον: κλίμακα, αναλογίες, διάρθρωση και εναλλαγές όγκων και επιφανειών, σχέση κενών-πλήρων, κ.λπ. . Σύμφωνα με τον Ching, με τον όρο μορφή ή φόρμα στον σχεδιασμό εννοούμε συχνά τον τρόπο διευθέτησης και συντονισμού των στοιχείων και των τμημάτων μίας σύνθεσης ώστε να παράγουν μία κατανοητή εικόνα (D.K. Ching, 2006). Απλουστευτικά λοιπόν, θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο τύπος αφορά το περιεχόμενο και την δομή του αντικειμένου, ενώ η μορφή την εμφάνισή του.

Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως σύμφωνα με τον ΓΟΚ (Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός), η **όψη** είναι η ορθή προβολή της εξωτερικής επιδερμίδας του κτηρίου σε ένα τυχαίο επίπεδο. Σχεδιαστικά αποτελεί δισδιάστατη έκφραση του προσώπου του κτηρίου, αλλά στον τρισδιάστατο χώρο αποτελεί την επιφάνεια ή μία από τις επιφάνειες του περιβλήματος που διαχωρίζουν τον εσωτερικό από τον εξωτερικό χώρο, και άρα δύναται να έχει διάσταση και πάχος, όπως και διάρθρωση σε επιμέρους επίπεδα. Χωρικά λοιπόν, το επίπεδο της όψης προσδιορίζει το όριο του κτηριακού όγκου, αποτελώντας κομβικό στοιχείο στην διαμόρφωση των τρισδιάστατων όγκων της μάζας και του χώρου (D.K. Ching, 2006).

Συμπεραίνεται από την παραπάνω διάκριση, όπως και από τον προηγούμενο ορισμό της μορφής, πως η όψη αποτελεί πρωτεύον στοιχείο της αρχιτεκτονικής μορφής του κτηρίου -και ως τέτοιο θα αναλυθεί παρακάτω-, σε συνάφεια με τους χώρους που βρίσκονται σε άμεση επαφή με αυτήν. Στο επίπεδο συνθετικής οργάνωσης της όψης θα επισημανθούν οι αρχιτεκτονικές αρχές που την οργανώνουν και επιδιώκουν αστικούς συσχετισμούς. Ενδεικτικά παρατίθενται ορισμένοι τέτοιοι χειρισμοί, ωστόσο το “πορώδες” θα αναλυθεί στο σχετικό κεφάλαιο:

Συνθετική οργάνωση σε επίπεδο όψης - σχέση πολυκατοικίας με πόλη:

- Μετρικές και οργανωτικές σχέσεις ως προς το αντικείμενο και ως προς τα γειτονικά κτήρια & τον δρόμο (αναλογίες και σχέση των μερών με το όλον και των επιμέρους στοιχείων μεταξύ τους [π.χ. ζώνες, κάρναβος, ρυθμός, συμμετρία], ανθρώπινη κλίμακα, ύψη, μεταβλητότητα ή στατικότητα/αδράνεια, σχέση κενών -πλήρων (συμπαγές), διάλογος με το αστικό συγκείμενο ή αυτοαναφορικότητα/αντίστιξη)

- Διάρθρωση εξωτερικής επιδερμίδας/όψης (κατακερματισμός σε επιμέρους επιφάνειες, εσοχές και εξοχές [π.χ. σκοτίες για χειρισμό φωτός/σκιάς, εμφανής φέροντας οργανισμός], πάχος και ενσωμάτωση ζωτικών λειτουργιών)

- Υλικά (διαφοροποίηση ή ολότητα [π.χ. διακριτός φέροντας οργανισμός από διακοσμητικά στοιχεία])

- Χρώμα [π.χ. αναφορά σε τοπικό στοιχείο (η σχέση με την πόλη προκύπτει και από την ιστορική μνήμη)]

7. Αξαοπούλου Α. & Πετριγκιόζογλου Ε., Μεταφορά της τομής του Γ.Ο.Κ. σε τρισδιάστατη τομή κτηρίου.

Ευρήματα

Πολυ-κατοικία ως κτηριακός τύπος - συστατικά στοιχεία και μορφή στην μεταπολεμική συνθήκη
Η πολυκατοικία ως όρος προσδιορίζεται στο λεξικό της κοινής νεοελληνικής ως εξής:

πολυκατοικία η [polikatikía]: 1. πολύωροφη οικοδομή, που περιλαμβάνει πολλές αυτόνομες κατοικίες (διαμερίσματα). ANT μονοκατοικία Κοινόχρηστοι χώροι / πρασιά / φωταγωγός / ένοικοι / διαχειριστής πολυκατοικίας. ~ πολυτελούς κατασκευής. Λαϊκή ~. 2. οι ένοικοι μιας πολυκατοικίας; Αμέσως μετά το σεισμό, κατέβηκε όλη η ~ στο δρόμο. [λόγ. πολυ- + κατοικία κατά το μονοκατοικία]

Σύμφωνα με τον Μαρμαρά, αυτός που πρωτοεισήγαγε τον όρο ‘αστική πολυκατοικία’ ήταν ο Κυπριανός Μπίρης (Μαρμαράς, 1991), ο οποίος στο άρθρο του «Η αστική πολυκατοικία» στο τεύχος 11 του περιοδικού Τεχνικά Χρονικά, παρουσίαζε την αστική πολυκατοικία ως το πολύωροφο κτίριο διαμερισμάτων κατοικίας, που διέθετε τουλάχιστον τέσσερις ορόφους, παραγόταν μέσα από εμπορευματικούς μηχανισμούς και κατοικείτο από ενοίκους ανώτερης και μεσοστρωματικής προέλευσης (Ρούση, 2012).

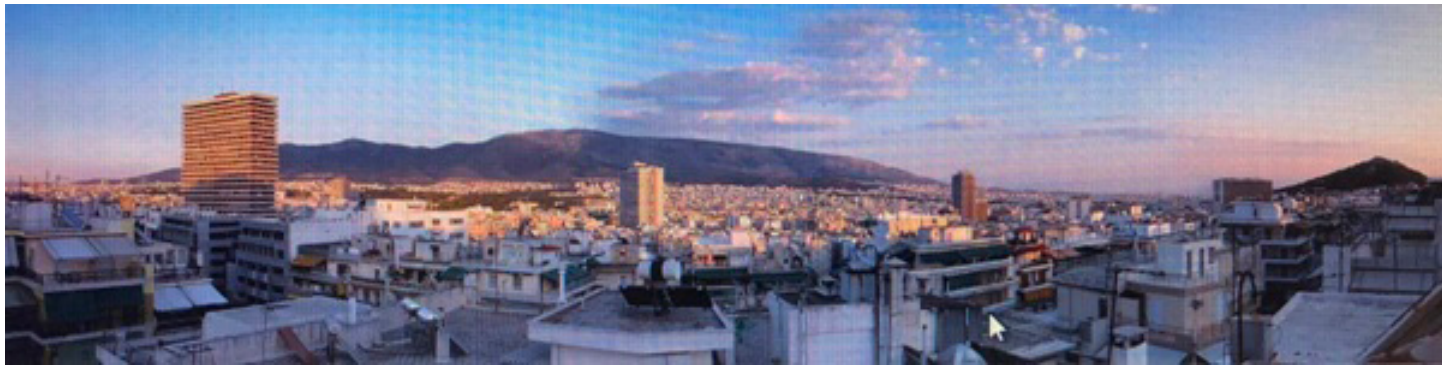
Καθώς ουκ ολίγες τυπολογικές αναλύσεις και έρευνες έχουν κεντρικό αντικείμενο την πολυκατοικία, ζητούμενο στο παρόν κεφάλαιο είναι να παρουσιαστεί συνοπτικά η σύγχρονη μεταπολεμική εκδοχή της και να εντοπιστούν οι πιο πρόσφατοι μορφολογικοί μετασχηματισμοί. Αυτό κρίνεται απαραίτητο, καθώς η μεταπολεμική πολυκατοικία αποτελεί τρόπον τινά την σύγχρονη αρχιτεκτονική παράδοση, αν ειδωθεί ως αρχιτεκτονική προσέγγιση σε ένα πλαίσιο νεοεμφανιζόμενων κοινωνικοοικονομικών παραγόντων με προεκτάσεις έως σήμερα (Αξαοπούλου κ.ά., 2015).

Όσον αφορά στο γενικό πλαίσιο, ο κτηριακός τύπος της πολυκατοικίας αποτελεί το 80% του κτισμένου περιβάλλοντος, συνεπώς αποτελεί το κυρίαρχο συστατικό στοιχείο στην σύνθεση του αστικού ιστού, αλλά και της εικόνας της αθηναϊκής μητρόπολης (Τσαφούλιας, 2008). Την ραγδαία της εξάπλωση γνώρισε χάρη στο προφορικό συμβόλαιο της αντιπαροχής, εναλλακτικά αποκαλούμενο και “quid pro quo” κατά τον Π. Δραγώνα. Για την διατήρηση χαμηλού κόστους, η πολυκατοικία βασίστηκε στο κατασκευαστικό μοντέλο maison Dom-Ιno του μοντέρνου κινήματος, που εισήλθε στην Ελλάδα κατά τον μεσοπόλεμο: μία απλή κατασκευή από πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος που εδράζονται σε φέρουσες κολώνες με ένα κεντρικό κλιμακοστάσιο και ανελκυστήρα, σύστημα που επιτρέπει ευελιξία στην χωροθέτηση και συνύπαρξη ιδιωτικών και δημόσιων λειτουργιών (Dragonas, 2014). Ως διαρκώς επαναλαμβανόμενος τύπος, υπέστη ποικίλους τυπολογικούς και μορφολογικούς μετασχηματισμούς που προέκυψαν κατόπιν σειράς νομοθετικών μεταρρυθμίσεων και κοινωνικών μεταλλαγών, επηρεάζοντας την φυσιογνωμία της πόλης, και κατ’επέκταση, τον τρόπο πολυκατοίκησης σε αυτή. Οι μεταλλαγές αυτές οδήγησαν σταδιακά στην διαμόρφωση του μεταπολεμικού τύπου πολυκατοικίας με χαρακτηριστικά διακριτά μέχρι και τις αρχές της νέας χιλιετίας.

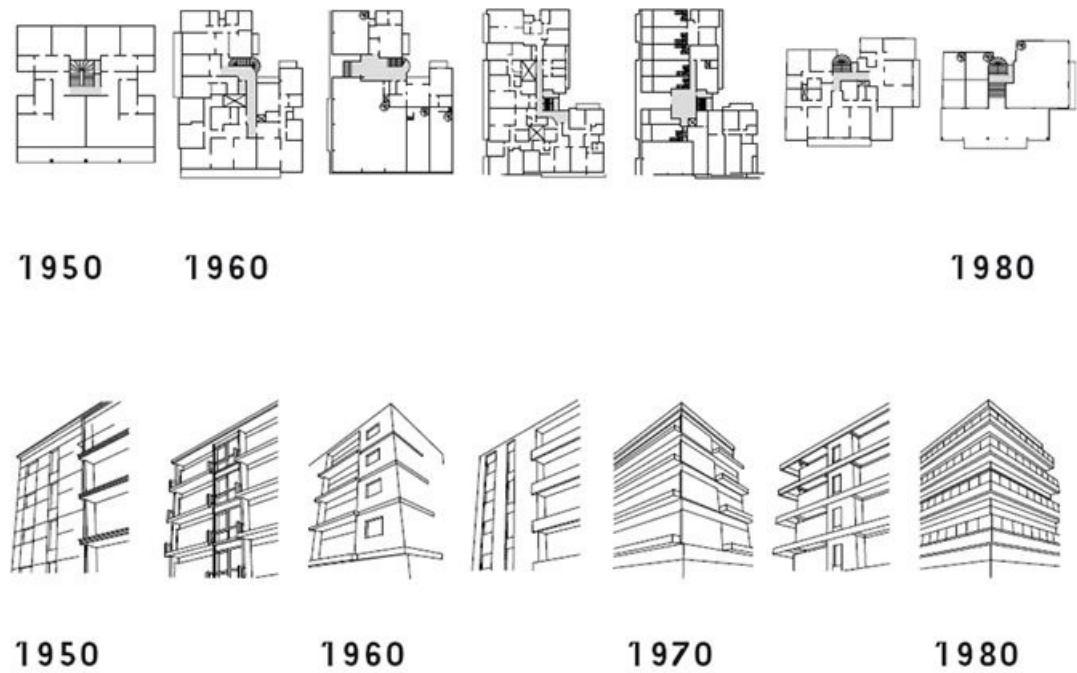
Χαρακτηριστικό των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων είναι η μαζική παραγωγή πολυκατοικιών, συνεπώς παρατηρείται μια προσπάθεια στοιχειώδους συστηματοποίησης της παραγωγής και τυποποίησης της κατασκευής (Κυριακίδου, 2016). Αυτό οδηγεί στην κωδικοποίηση των διαμερισμάτων και στην τυποποίηση των ορόφων. Η κάτοψη ακολουθεί τους κανόνες της “γενικής αρχιτεκτονικής”, διαμορφούμενη σύμφωνα με τους οικοδομικούς κανονισμούς. Επί της κύριας όψης της πολυκατοικίας εξακολουθούν να παρατάσσονται οι χώροι υποδοχής και διημέρευσης του τυπικού διαμερίσματος, ενώ στενοί διάδρομοι συνδέουν τους τελευταίους με τα δωμάτια επί του ακαλύπτου, τα οποία είναι κατά κύριο λόγο υπνοδωμάτια (Κυριακίδου, 2016). Οι βοηθητικοί χώροι, όπως η κουζίνα και το λουτρό, τοποθετούνται κατά μήκος αυτών των διαδρόμων και έχουν επαφή με κλειστούς ακάλυπτους ή φωταγωγούς (Κυριακίδου, 2016). Η κουζίνα ξεκινά να ενοποιείται με την τραπεζαρία, ωστόσο παραμένει μικρός χώρος με προβλήματα εξαερισμού και φωτισμού (Κυριακίδου, 2016). Οι εξώστες είναι συνήθως στενόμακροι με πλάτος περί το ένα μέτρο και εκτείνονται σε όλο το μήκος της όψης. Λόγω του ημιδιωτικού χαρακτήρα που έχουν, καθώς αρκετές φορές μοιράζονται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες ιδιοκτησίες, συχνά αποκτούν αποθηκευτική χρήση ή υποπίπτουν σε αχρησία (Κυριακίδου, 2016). Τα ρετιρέ παρουσιάζουν πιο ευνοϊκές συνθήκες, αφού όντας σε απόσταση από την αστική οχλοβοή και διαθέτοντας υπαίθριο χώρο, πράσινο και θέα, είναι περισσότερο ανεξάρτητα. Η είσοδος των πολυκατοικιών είναι ευρύχωρη και περιλαμβάνει πλέον το γραφείο του θυρωρού, υπεύθυνου για τη διαχείριση της πολυκατοικίας (Κυριακίδου, 2016).

8. Βασίλης Καρακατσάνης (γ.1957),
‘Distinct District No5’ 2018, 140X100εκ.
ακρυλικό, γκουάς και λάδι σε καμβά (ιδιωτική συλλογή, Αθήνα).

9. Πανοραμική άποψη της Αθήνας.

10. Woditsch Richard. Διάγραμμα περιγραφής της εξέλιξης των κατόψεων και των όψεων της μεταπολεμικής Αθηναϊκής πολυκατοικίας σύμφωνα με τους ανά εποχή ΓΟΚ.

11. Τ. Ζενέτος, Πολυκατοικία στην Λεωφ. Βασ. Αμαλίας, 1960. Τεχνική του «φτερού» από μπετόν.

12. Ν. Βαλσαμάκης, Πολυκατοικία στην οδό Σεμιτέλου 5, 1953. Τεχνική της «διπλής όψης».

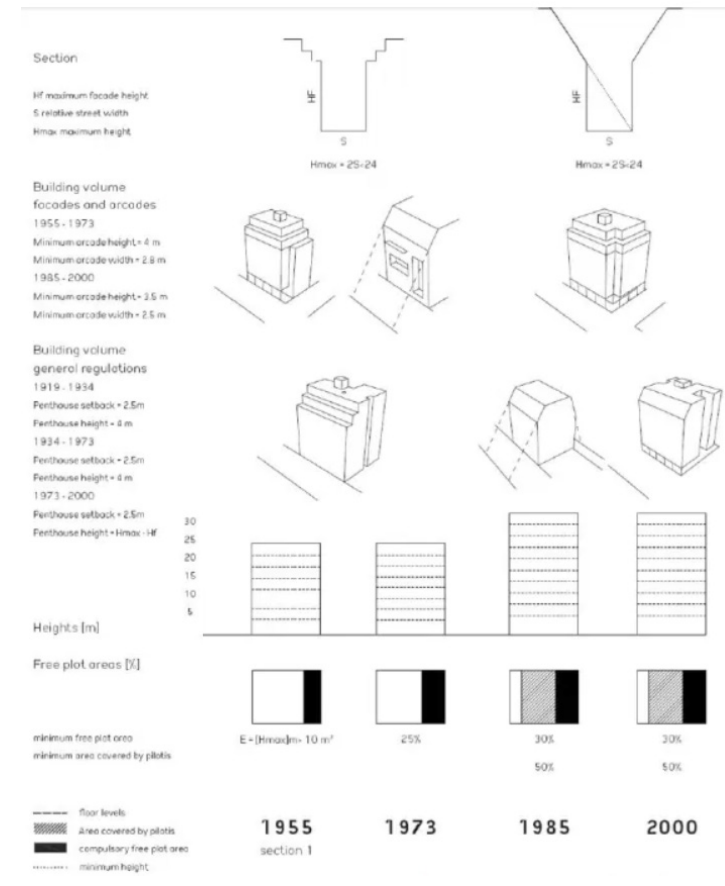
Έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950, οι πολυκατοικίες κατασκευάζονται μορφολογικά με τα ίδια πρότυπα, ήτοι σύμφωνα με έναν συντηρητικό κλασικίζοντα μοντερνισμό (Κυριακίδου, 2016). Οι όγκοι είναι λιτοί και σχετικά γεωμετρικοί, με συμμετρική διάταξη στα ανοίγματα και ελαφριές αρχιτεκτονικές προεξοχές (έρκερ με πλάτος μόλις 40 εκατοστών, σύμφωνα με το διάταγμα του 1937) (Κυριακίδου, 2016). Με το σύστημα των έρκερ οι όψεις παρουσιάζουν συνοχή, με τους ορόφους να ενοποιούνται μορφικά δημιουργώντας έναν ομοιογενή όγκο κατοίκησης. Οι όψεις διαμορφώνονται με την τεχνική του αρτιφισιέλ και συχνά διαιρούνται με έναν ορθογωνικό κάρναβο, χαρακτό από σκοτίες (Κυριακίδου, 2016). Οι σκοτίες χρησιμοποιήθηκαν επίσης, για την ενοποίηση ασύνδετων στοιχείων και τον διαχωρισμό διαφορετικών υλικών (Κυριακίδου, 2016). Οι αρχιτέκτονες, προς το τέλος της δεκαετίας, επιδιώκουν να συνδυάσουν αυτά τα χαρακτηριστικά με συντηρητικές ογκοπλαστικές παρεμβάσεις και με τη χρήση ανοιχτών χρωμάτων στους τοίχους και τις οροφές.

Στην επόμενη δεκαετία, δηλαδή τα έτη 1960 έως 1970, επικρατεί η «εμπορική αρχιτεκτονική» με την αναπαραγωγή προτύπων που θεωρούνται επιτυχημένα. Σημαντικά πρότυπα συνιστούν τα έργα των αρχιτεκτόνων Νίκου Βαλσαμάκη και Τάκη Ζενέτου, οι οποίοι κατάφεραν να οργανώσουν την όψη του κτηρίου. Συνοπτικά, ο Τ. Ζενέτος ενοποίησε τους εξώστες και ο Ν. Βαλσαμάκης δημιούργησε την λεγόμενη «**διπλή όψη**», η οποία συνίσταται στην κατακόρυφη διασύνδεση των απολήξεων των εξωστών με ένα πλέγμα στοιχείων, απομακρυσμένο από τον εξωτερικό τοίχο του κτηρίου (Κυριακίδου, 2016). Οι δύο τεχνικές αναλύονται συγκεκριμένα παρακάτω:

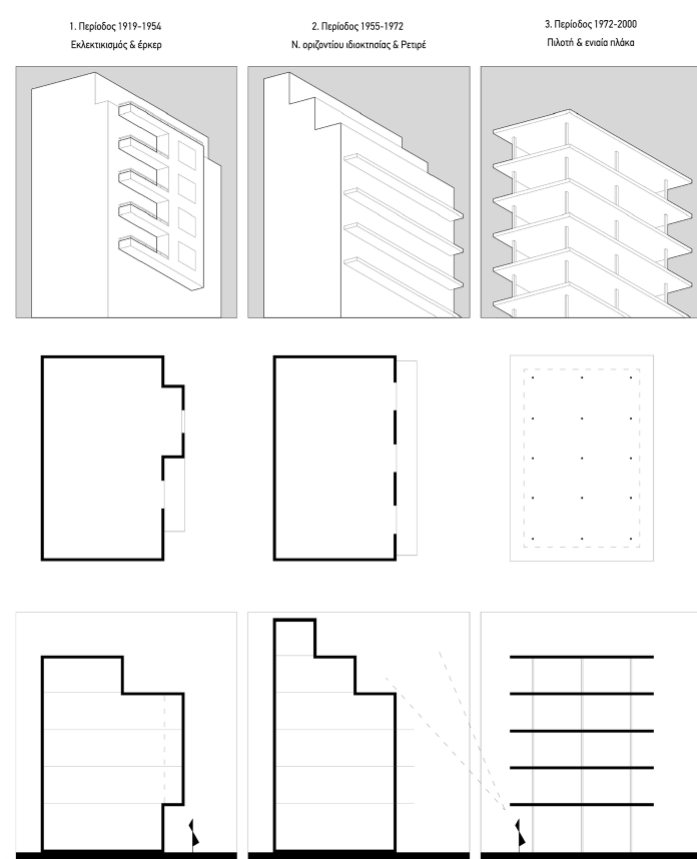
Θεωρώντας απαραίτητο τον έλεγχο του ηλιασμού στο ελληνικό κλίμα, ο Βαλσαμάκης δημιούργησε στις πολυκατοικίες του μέσω βαθιών εξωστών μια πρώτη όψη στην εξωτερική επιφάνεια και μια δεύτερη σε εισχώρηση (Κυριακίδου, 2016). Στη μπροστινή όψη αναδεικνύεται ο κάρναβος των δομικών στοιχείων, ενώ στην πίσω όψη τα πλήρη και τα κενά οργανώνονται σε πανέλα, συνήθως με συρόμενα κουφώματα (Κυριακίδου, 2016). Το πρότυπο αυτό της «διπλής όψης» γνώρισε μεγάλη διάδοση, με τη χρήση πλέγματος διατομών στραντζαριστής λαμαρίνας στη μπροστινή όψη, αναδεικνύοντάς τη σε κύριο μορφολογικό στοιχείο (Κυριακίδου, 2016). Αυτό το πλέγμα προσέφερε την εντύπωση ομοιογένειας, ενώ στο σε οπισθοχώρηση επίπεδο του τοίχου υπήρχε μεγαλύτερη πλέον ευελιξία στη διάταξη των ανοιγμάτων.

Στις συνεχόμενες οικοδομές, ο ΓΟΚ/29 προέβλεπε απαραίτητο κενό πλάτους τουλάχιστον ενός μέτρου από τη μεσοτοιχία για λόγους ασφαλείας, η οποία προκαλούσε διακοπή στη συνέχεια της μπροστινής όψης (Κυριακίδου, 2016). Ο Τάκης Ζενέτος αντιμετώπισε αυτό το σχεδιαστικό ζήτημα σε πολυκατοικία που σχεδίασε στην Λεωφόρο Αμαλίας, όπου διακόπτοντας μόνο τα δάπεδα των εξωστών και συνεχίζοντας τις δοκούς και τα στηθαία, πέτυχε συνεχείς εξώστες, αποκαθιστώντας την απόλυτη ενότητα στην πρόσοψη. Αυτή η τεχνική του «**φτερού**» από μπετόν κατέστη δημοφιλής και αποτέλεσε αργότερα γενική πρακτική για πολλούς μελετητές πολυκατοικιών.

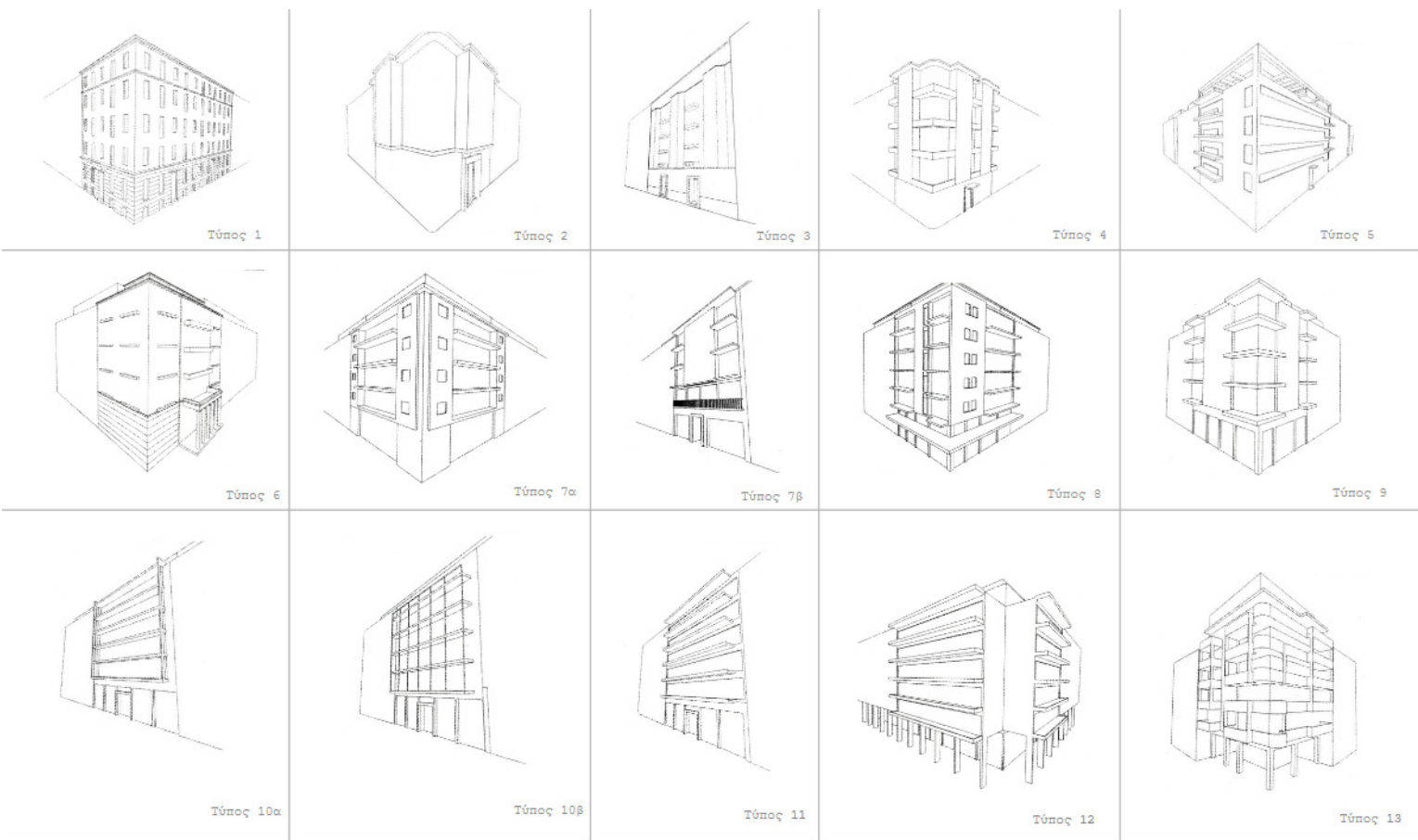
Κατά τη δεκαετία του 1970, η ίδια αρχιτεκτονική συνεχίζει να επικρατεί στις πολυκατοικίες, με οικοδομικά στοιχεία από εμφανές σκυρόδεμα και μεγάλα ανοίγματα με συρόμενα κουφώματα. Παρατηρείται διαφοροποίηση στο πλέγμα από στραντζαριστή λαμαρίνα, όπου τα κατακόρυφα στοιχεία αρχίζουν να μειώνονται ή να εξαφανίζονται, ενώ τονίζεται η οριζόντια διάσταση (Κυριακίδου, 2016). Επιπλέον, εμφανίζονται γυάλινα στηθαία στους εξώστες.

14. Πάσχου Αναστασία. Διάγραμμα εξέλιξης οικοδομικού κανονισμού.

15. Αδαμίδου Ελένη. Διάγραμμα κτηριακής μορφολογίας πολυκατοικίας.

16. Πάσχου Αναστασία. Τυπολογία όψεων.

Συνολικά, παρά τις αλλαγές και τις εξελίξεις που παρατηρούνται, μπορεί να ειπωθεί ότι οι «εργολαβικές» πολυκατοικίες χαρακτηρίζονται από ομοιογένεια και επανάληψη του τυπικού ορόφου (Κυριακίδου, 2016). Σύμφωνα με τον Π. Δραγώνα, αυτές εντάσσονται στην κατηγορία της “γενικής αρχιτεκτονικής”, ακολουθώντας βασικές αρχές όπως η επανάληψη του εξώστη και των θυρών του, ενώ προσαρμόζονται σε καθορισμένα όρια, λαμβάνοντας υπόψη τους οικοδομικούς κανονισμούς και τις τεχνολογικές δυνατότητες στην κατασκευή. Με την «ομοιόμορφη συμμετρία τους, δηλαδή την όψη – σεντόνι», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δ. Φιλιππίδης, εντάσσονται απρόσκοπτα στην παρατακτική διάταξη κτισμάτων στον αστικό ιστό (Κυριακίδου, 2016).

Όσον αφορά στις εισόδους που αναφέρθηκαν και εν αντιθέσει με τη λιτότητα των όψεων, παρατηρούνται μεγάλες επιφάνειες υαλοστασίων, ακριβά υλικά και μελετημένοι φωτισμοί (Κυριακίδου, 2016). Στόχος της επιμελημένης αυτής διαμόρφωσης των εισόδων είναι η ανάδειξη της πολυκατοικίας τόσο προς τον εξωτερικό χώρο του δρόμου, όσο και προς τον εσωτερικό.

Τα επόμενα χρόνια η οικοδόμηση πολυώροφων πολυκατοικιών μέσω της αντιπαροχής συνεχίζεται με γοργούς ρυθμούς. Όπως σημειώνεται στο άρθρο “Μόχθος, πόλη, αρχιτεκτονική” η πολυκατοικία είναι το σύστημα μέσω του οποίου η ίδια η πόλη έγινε τρόπον τινά εργοστάσιο (Made In Athens 2012). Παρατηρείται αύξηση της ζήτησης καθώς και μεγαλύτερη εμπορευματοποίηση της πολυκατοικίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην τριακονταετία 1950-80 οικοδομήθηκαν περίπου 35.000 πολυκατοικίες, όταν μέχρι εκείνη την περίοδο στην Αθήνα υπήρχαν περίπου 1000 κτήρια άνω των 5 ορόφων (Αξαιοπούλου κ.ά., 2015). Το φαινόμενο της αντιπαροχής θα συνεχιστεί τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε οι αλλαγές στη νομοθεσία και η οικονομική κρίση θα οδηγήσουν στην παύση του (Κυριακίδου, 2016). Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά τις νομοθετικές ρυθμίσεις και σύμφωνα με τον Πάνο Δραγώνα, ο φόρος προστιθέμενης αξίας στις νέες οικοδομές (Ν.3741/2005) και το Έκτακτο Ειδικό Τέλος Ηλεκτροδοτούμενων Δομημένων Επιφανειών (Ν.4021/2011) αίρουν την προνομιακή αντιμετώπιση που έχει φορολογικά η αντιπαροχή και την καθιστούν ουσιαστικά ασύμφορη (Δραγώνας, 2015).

Μετά το 1990 εντοπίζεται μία προσπάθεια ανανέωσης και οικειοποίησης της εικόνας της εργολαβικής πολυκατοικίας της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου που ήταν συχνά μονότονη και απλή. Η προσπάθεια όμως αυτή περιορίζεται στον χρωματισμό της τελικής της επιφάνειας με πληθώρα χρωμάτων, τις επενδύσεις διαφόρων υλικών και τη χρήση διακοσμητικών στοιχείων, κυρίως νεοπαραδοσιακών (Κυριακίδου, 2016). Ιδιαίτερο ρόλο διαδραμάτισε και το “lifestyle” των δεκαετιών του ’80 και του ’90, προβάλλοντας πρότυπα οικιακού καταναλωτισμού που μοιραία οδήγησαν σε έναν προσανατολισμό στο «μέσα» του διαμερίσματος της πολυκατοικίας (διακόσμηση, έπιπλα, χρώματα κ.λπ) και σε μια αδιαφορία για το «έξω» (κοινόχρηστοι χώροι, κ.λπ.).

Σε επίπεδο αρχιτεκτονικής σύνθεσης λοιπόν, επιχειρείται η αποφυγή της επανάληψης του τυπικού ορόφου με τη διάσπαση των ενιαίων εξωστών ή την εναλλαγή της μορφής τους σε ορισμένους ορόφους (Κυριακίδου, 2016). Σε επίπεδο διακόσμησης και υλικότητας, συναντώνται έντονες ώχρες, αποχρώσεις του κόκκινου, του γαλάζιου, ακόμα και του γκρι στο χρωματισμό των τοίχων, των περιθυρωμάτων καθώς και των ελεύθερων υποστυλωμάτων. Οι τοίχοι, κυρίως των ισογείων, επενδύονται με διάφορα υλικά, ενώ στοιχεία της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής κάνουν τη επανεμφάνισή τους άνωθεν των παραθύρων και σε στηθαία (Κυριακίδου, 2016). Χρησιμοποιούνται επίσης, σκωτίες πέραν των τοίχων και σε οροφές και στηθαία, ενώ τα μεταλλικά κιγκλιδώματα φέρουν σχέδια διαφόρων μοτίβων. Ιδιαίτερη κατηγορία είναι η μορφολογία του ρουστίκ, η οποία δίνει έμφαση στις ξύλινες κατασκευές, τις επενδύσεις με λίθους και τα τοξωτά ανοίγματα (Κυριακίδου, 2016).

17. Ελεύθερη σύνθεση επιλεγμένων κολλάζ από την εργασία “Learning from Athens” των Μόσχου Θ., Ματσούκη Ν.

«Το οικοδομικό τετράγωνο της πόλης είναι εξαιρετικά εύπλαστο... η μικρή ιδιοκτησία των οικοπέδων του προσδίδει μια συνεχή ρευστότητα... ξεχασμένο νεοκλασικό, μεσοπολεμικό Bauhaus, μεταπολεμική πολυκατοικία, κενό απροσδιόριστης χρήσης, αποθήκη, μαγαζί εδωδιμων αποικιακών, μικροσυνεργεία, (ξενό)δοχεία προσωρινής διαμονής, γραφεία 12τμ στους ορόφους, διαμερίσματα...»

Γιώργος Σημαιοφορίδης, Διελεύσεις, κείμενα για την αρχιτεκτονική και τη μετάπολη, METAPOLIS PRESS, Αθήνα, 2005, σελ. 50

Πολυ-κατοικία στην αθηναϊκή μητρόπολη - αστικό τοπίο και αστικοί συσχετισμοί

Από πολεοδομικής σκοπιάς, η πόλη της πολυκατοικίας δεν έχει εφαρμόσει την Χάρτα των Αθηνών (περισσότερο λόγω εγγενούς αδυναμίας, παρά ιδεολογικής επιλογής), καθώς δεν υπάρχει ζωνοποίηση λειτουργιών ούτε σχεδιασμός απομονωμένων γειτονιών για κοινωνικές κατοικίες, αλλά έχει αναπαράξει ένα αέναο και συνεχές στρώμα φτιαγμένο από αστικά τετράγωνα, που βασίζονται στο κύτταρο της πολυκατοικίας ως γενικό μοντέλο, ως μία δομούσα δομή όπως θα έλεγε ο Bourdieu, κι επανεισάγονται μέσω του καννάβου του Ιπποδάμειου συστήματος (Tzompranakis, 2017).

Ο συνεχής πολλαπλασιασμός της μονάδας οδήγησε σε μία αστική υπερσυγκέντρωση, “ένα ά-μορφο, ά-τοπο και ά-χρονο αστικό τοπίο” όπως σημειώνει ο Γ. Αίσωπος, πυκνό και συμπαγές, το οποίο όμως πρέπει να γίνει κατανοητό ως το άθροισμα των κτηριακών θραυσμάτων. Η συμπαγής και μεσογειακή Αθήνα ισορροπεί διαρκώς ανάμεσα σε δύο όρους που φαινομενικά αποτελούν οξύμωρο: επανάληψη και διαφοροποίηση (Tzompranakis, 2017). Στην αστική κλίμακα, η επανάληψη έχει το απόγειό της στη σχεδόν εμμονική πυκνότητα του καννάβου του Ιπποδάμειου συστήματος, ενώ στην αρχιτεκτονική, υπάρχει η απόλυτη ποικιλία των επιμέρους στοιχείων που αποτελούν το αστικό τετράγωνο (Tzompranakis, 2017). Στη μέση, η άβυσσος της απουσίας του δημόσιου χώρου και της απουσίας ποιότητας του αστικού χώρου.

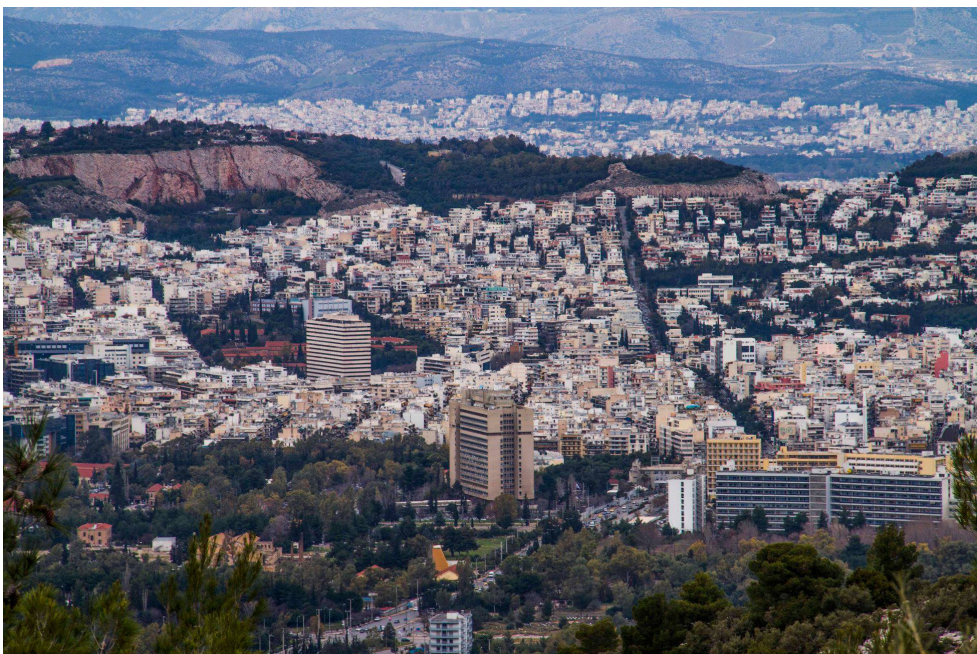
Το πρόβλημα αφετηρία έχει την πολεοδομική κλίμακα: δεν υπάρχουν ενταγμένοι ελεύθεροι χώροι στο πολεοδομικό σύστημα που μπορούν να θεωρηθούν χώροι εκτόνωσης, τόποι όπου ο πολίτης μπορεί διασχίζοντάς τους να «ξεφύγει» από την αστική πυκνότητα (Αναστασόπουλος, 71, αρχιτέκτονες τ. 63). Οι περιορισμένες μεγάλες εκτάσεις και το κτηριακό απόθεμα υπό αμφισβήτηση στο διαρκώς επεκτεινόμενο δίκτυο μίας οιονεί μεγαλούπολης αποτελούν αντικείμενο διαμάχης. Κατά συνέπεια, ο δημόσιος χώρος ιδωμένος ως υπόλοιπο, ασφυκτικά απειλείται πάντα από δυνάμεις εισβολής και επιβολής (Αναστασόπουλος, 71, αρχιτέκτονες τ. 63). Συνεπώς, το πρόβλημα δεν είναι η πολυκατοικία, αλλά οι διαδικασίες που παράγουν τον χώρο, ο ΓΟΚ και η προϋπάρχουσα δομή της πόλης, έτσι ώστε από κοινού όλα να οδηγούν σε μία χρόνια κοινωνική παθογένεια από την οποία ένα διαμορφωμένο πλέον σύστημα συμφερόντων παραγωγής χώρου αυτο-αναπαράγεται (Αναστασόπουλος, 71, αρχιτέκτονες τ. 63).

Η πολυκατοικία κατάφερε επί δεκαετίες να αναπληρώσει αυτή την έλλειψη αστικότητας, ως «γενικό» μοντέλο, εσωτερικεύοντάς την, δημιουργώντας πολυλειτουργικές μικροπυκνότητες εντοπισμένες σε κλίμακα γειτονιάς (Tzompranakis, 2017). Αυτή η λανθάνουσα αστικότητα της πολυκατοικίας την καθιστά μια σύνθετη μηχανή όπου ο αστικός χώρος και η αρχιτεκτονική κλίμακα διαπλέκονται: στο ισόγειο υπάρχουν πάντα καταστήματα, συχνά διακοπτόμενα από περάσματα ή φιλτραρισμένα από στοές, ενώ πίσω από τις συνεχείς όψεις κρύβονται ετερόκλητες χρήσεις (Tzompranakis, 2017). Έτσι δημιουργείται μία πολυταξική, διαφοροποιημένη, οσμωτική αστική κατάσταση.

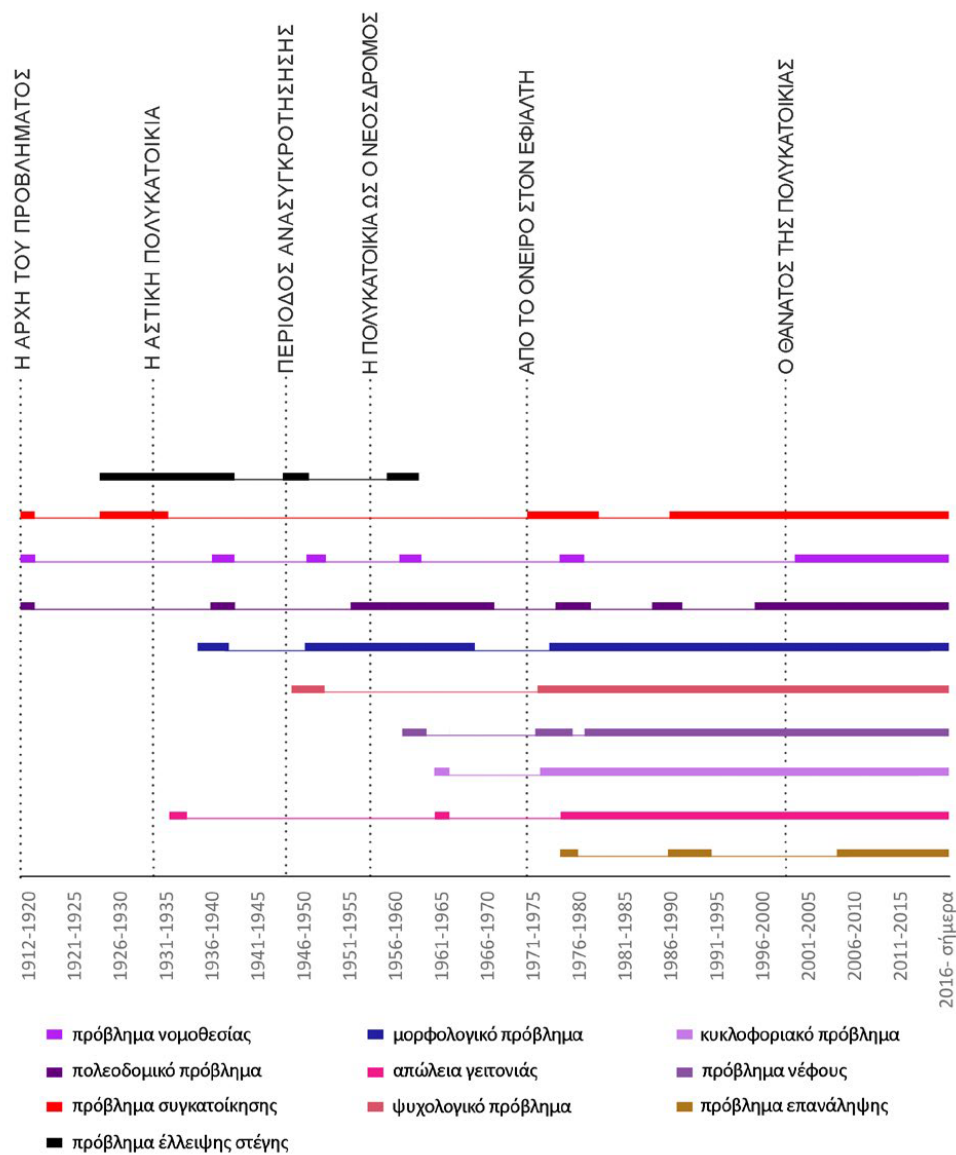
Αυτή ακριβώς η πολυπλοκότητα της αστικής κατάστασης βάλλεται σήμερα, αφού η κοινωνική ζωή που εκτυλίσσεται στο επίπεδο του δρόμου δεν είναι αρκετά έντονη για να τροφοδοτήσει και να αξιοποιήσει όλη αυτή την αστική βάση (Tzompranakis, 2017). Μόνο το κέντρο της Αθήνας καταφέρνει ακόμη να έχει επαρκή πυκνότητα και ποικιλία χρήσεων γης και προγραμματικών χρήσεων για να μπορεί να συνεχίσει να εκπληρώνει το ρόλο του ως δημόσιος χώρος συνάντησης (Tzompranakis, 2017). Ενίοτε, αυτός ο χώρος που διέσχιζε την δημόσια και ιδιωτική σφαίρα, αυτός ο πραγματικά «άτυπος» χώρος καθώς είναι άμορφος, ρευστός, αποτελούμενος από μικρά ανοίγματα, «τσέπες», περάσματα, στοές και κατώφλια, αυτός ο χώρος της εγγύτητας και της κοινωνικής επαφής, γίνεται σήμερα ο χώρος του φόβου και του άγνωστου, της όχι πάντα επιθυμητής συνάντησης, με το «ανοίκειο» .

Πολλές σύγχρονες έρευνες δείχνουν ότι η ευελιξία και το “πορώδες” της μικρής κλίμακας που προσφέρει η αστική πολυκατοικία (π.χ. ο R. Woditsch στο Βερολίνο ανέδειξε την μοναδική προσαρμοστικότητα της πολυκατοικίας), η “όσμωση” μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων χρήσεων στο αστικό τετράγωνο, η ανάπτυξη από κάτω προς τα πάνω, και το υψηλό ποσοστό ιδιοκτησίας κύριας κατοικίας αποτέλεσε επιτυχημένη συνταγή για ένα ποικιλόμορφο και ζωντανό αστικό περιβάλλον, που αντιστέκεται στον κοινωνικό και φυλετικό διαχωρισμό (Dragonas, 2014). Φαίνεται λοιπόν, πως σήμερα, η πολυκατοικία καλείται, αλλά και φαίνεται να δύναται, να προσφέρει την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στην Αθήνα του οριζόντιου συνωστισμού μέσα από ένα μαζικό -εν τούτοις ιδιωτικό- σύστημα στέγασης, το οποίο σταδιακά θα μεταλλάξει και την «**κουλτούρα του συνωστισμού**», όπως την προσδιόρισε ο Koolhaas (Αίσωπος, 2001).

Σύμφωνα με τον Π. Δραγώνα πρόσφατες τάσεις στο σχεδιασμό πολυκατοικιών διερευνούν νέες δυνατότητες οι οποίες αφορούν: τη μορφολογία της πολυκατοικίας και τη δημιουργία σημειακών εντάσεων στο ομοιόμορφο αθηναϊκό περιβάλλον, τους νέους τρόπους ζωής της δημιουργικής τάξης της πόλης και ιδιαίτερα των νεότερων μελών της, τις νέες στρατηγικές για αστική ανάπτυξη που επιτρέπουν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις σε αστική κλίμακα, και, τέλος, την επανάχρηση του υφιστάμενου κτηριακού αποθέματος (Dragonas, 2012).

18. Πανοραμική φωτογραφική λήψη της Αθήνας.

19. Πολυξένη Σωτηροπούλου. Συνολικό διάγραμμα ανάλυσης αναφορών προβλημάτων της πολυκατοικίας στον τεχνικό και αρχιτεκτονικό τύπο.

Προβλήματα πολυκατοικίας ως αυτοτελούς τυπολογίας και ως δομικού κυττάρου της πόλης

Σε αυτό το σημείο συγκεντρώνονται συνοπτικά τα νοσούντα χαρακτηριστικά που εμφανίζει ο κτηριακός τύπος της πολυκατοικίας όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα.

Στην αρχιτεκτονική κλίμακα του κτηρίου το κυρίαρχο πρόβλημα έγκειται στον χειρισμό των κοινόχρηστων χώρων: η είσοδος της πολυκατοικίας, ο πυρήνας κίνησης με το κλιμακοστάσιο και τον ανελκυστήρα, οι διάδρομοι, ο ακάλυπτος, οι φωταγωγοί, το δώμα και οι εξώστες. Οι εξωτερικοί και οι κοινόχρηστοι χώροι συνήθως αντιμετωπίζονται ως υπολειμματικοί, χωρίς συχνά να φέρουν δυνατότητα συνάντησης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Συγκεκριμένα, οι εσωτερικοί ακάλυπτοι χώροι και οι φωταγωγοί που αντικατέστησαν τις αυλές των μονοκατοικιών, δεν μπόρεσαν να αναπληρώσουν το συλλογικό χαρακτήρα τους, καθώς λόγω της μορφής και των περιορισμένων διαστάσεων τους επιτρέπουν μόνο την οπτική και ακουστική επικοινωνία μέσω παραθύρων και εξωστών (Κυριακίδου, 2016). Το ίδιο ισχύει με τα δώματα των πολυκατοικιών, τα οποία είναι συνήθως χώροι αχρησιμοποίητοι και αδιαμόρφωτοι, εξαιτίας και της ανυπαρξίας νομικού πλαισίου, κατασκευαστικών δυσκολιών και ασυμφωνίας των ιδιοκτητών (Κυριακίδου, 2016). Παράλληλα, τα διαμερίσματα είναι σχετικά μικρά και προκαλούν την αίσθηση στοίβαξης και εγκλεισμού, καθώς η ζωή στην πόλη έχει περιοριστεί στα φυσικά όρια του διαμερίσματος, αποκλείοντας τη συνύπαρξη μεταξύ των αστών (Κυριακίδου, 2016). Όσον αφορά στην σχέση μορφολογίας και περιεχομένου, η κατακόρυφη ανάπτυξη διαφορετικών προγραμμάτων στην τυπική πολυκατοικία συχνά αφομοιώνεται ακόμη πίσω από την επανάληψη πανομοιότυπων ορόφων, η οποία εγκλωβίζει στο ίδιο μοντέλο κατοίκησης ικανοποιώντας τις ίδιες, γενικές, ανάγκες (Κυριακίδου, 2016). Τέλος, με την πάροδο του χρόνου οι πολυκατοικίες αρχίζουν να γηράσκουν παρουσιάζοντας πλήθος προβλημάτων, έχοντας δημιουργήσει την ανάγκη εύρεσης λύσεων διαχείρισης αυτού του ολοένα αυξανόμενου κτηριακού αποθέματος.

Στην αστική κλίμακα τα ζητήματα είναι πιο περίτεχνα και αφετηρία έχουν τον δημόσιο, κοινό χώρο της πόλης. Ο δημόσιος χώρος παραμένει ασχεδιαστος και χωρίς συλλογική νοηματοδότηση, ενώ η «κατοίκηση της πόλης» αποτελεί οξύμωρο για την ελληνική πραγματικότητα, πράγμα που αντανakλάται και στους «κοινόχρηστους» χώρους της ιδιωτικής πολυκατοικίας, όπως προειπώθηκε (Made In Athens 2012:258). Όπως σημειώνει ο Α. Γιακουμακάτος: «η ελληνική πολυκατοικία δημιουργεί μικρές νησίδες ιδιωτικότητας, δεν αναμετράται με το χώρο της πόλης με μια έννοια κοινότητας: είναι μια προσθετική διαδικασία χωρίς προγραμματική σύνδεση με αντίληψη κατοίκησης του αστικού χώρου. Η ιδιωτική πολυκατοικία αποτελεί, στην αντίληψη των ενοίκων, πολλαπλασιαστή της ιδιωτικής μονοκατοικίας και τούτο εξηγεί και την ελλιπή κοινωνικότητα στο εσωτερικό της πολυκατοικίας» (Made In Athens 2012:258). Παράλληλα, σε πολεοδομικό επίπεδο, στο κέντρο της Αθήνας όλοι οι «ανεργοί» ακάλυπτοι χώροι διαμορφώνουν ένα είδος κενού και ανενεργού πυρήνα σε αχρησία στο κέντρο κάθε οικοδομικού τετραγώνου.

Παρουσιάζει ενδιαφέρον συνεπώς, η αναζήτηση επιδιόρθωσης ή περιορισμού αυτών των προβλημάτων με σκοπό την ευαισθητοποίησης της αντίληψης κατοίκησης στον αστικό χώρο. Θα είχε ενδιαφέρον, ο τύπος της πολυκατοικίας που για χρόνια διαμόρφωσε την εικόνα της πόλης, σήμερα να την επαναδημιουργήσει από μέσα προς τα έξω, με σκοπό την άμβλυνση των νοσούντων χαρακτηριστικών που προειπώθηκαν: ως «δομούσα δομή» που θα έλεγε ο Bourdieu, θα μπορούσε σταδιακά να μεταλλάξει το περιεχόμενό της μέσω διαρκών μετασχηματισμών, με γνώμονα τον γόνιμο διάλογο μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, και κατ' επέκταση την βελτίωση και διαφύλαξη του δημόσιου χώρου ως συλλογικού αγαθού. Παράλληλα, η ενίσχυση της κοινωνικότητας στο εσωτερικό της πολυκατοικίας ως κτηριακού τύπου ενδεχομένως θα αποκαθιστούσε μερικώς την αντίληψη της κοινότητας και αυτό θα αντανakλούνταν επίσης, στον αστικό χώρο, μετασχηματίζοντας ταυτόχρονα ενδεχομένως και την ισχύουσα διαδικασία μαζικής παραγωγής χώρου.

Ωστόσο, πριν από κάθε εφαρμογή ενός κοινού οράματος είναι θεμιτό να υπάρξει συντονισμένη προσπάθεια για μία συλλογική νοηματοδότηση που θα χαίρει ευρύτερης κοινωνικής συναίνεσης και αποδοχής. Ο Castells αναζητώντας τις συνδέσεις ανάμεσα στις μεταλλάξεις των πόλεων και τις κοινωνικές αλλαγές ορίζει την «**αστική κοινωνική αλλαγή**» (Castells, 2006:25) ως **επαναπροσδιορισμό του αστικού νοήματος** το οποίο μπορεί να παραχθεί είτε από την κυρίαρχη είτε από την κυριαρχούμενη τάξη, είτε από ένα κοινωνικό κίνημα είτε τέλος από μία γενικότερη κοινωνική κινητοποίηση (Castells, 2006:26). Σε αυτή τη διαδικασία ο **αστικός σχεδιασμός** δεν είναι παρά «**η συμβολική πράξη έκφρασης ενός αποδεκτού αστικού νοήματος σε ορισμένες αστικές μορφές**» (Castells, 2006:25). Με αφορμή τα λόγια του, κάθε αστική επέμβαση ή πρόταση φαίνεται να έχει πρωτίστως συμβολική αξία που εκφράζεται στην μορφή της και έπειτα ακολουθεί η αισθητική, λειτουργική και όποια άλλη ιδιότητά της (Αναγνωστάκη, 2010).

Υπό αυτό το πρίσμα έκφρασης αστικού νοήματος μέσω των αστικών μορφών θα επιχειρηθεί η ερμηνεία των όψεων των αστικών πολυκατοικιών της τριετίας 2017-2020 στο τελευταίο κεφάλαιο, καθώς αποτελούν πρωτεύον μορφολογικό χαρακτηριστικό του κτηριακού τύπου της πολυκατοικίας.

Παρατηρών τις τας προσόψεις αισθάνεται ότι βλέπει την επί του χάρτου σχεδιάσιν κατά την σύνθεσιν της οποίας μόνον ο χάρτης ελήφθη υπ’όψιν και έμεινε ο αρχιτέκτων εντελώς ανεπηρέαστος εκ των σκέψεων περί του υλικού, εξ ου εις την πραγματικότητα θα κατασκευασθή η οικία η του τρόπου της κατασκευής αυτής, προσέτι δε αισθάνεται τις δυστυχώς τόσον σαφώς πόσον εντελώς αδιάφορος ήτο η αλήθεις εις τον αρχιτέκτονα τούτον. Ίσως δεν θα εύρη τις λέξεις όπως επαρκώς κατακρίνη την εκ μέρους των αρχιτεκτόνων περιφρόνησιν προς την πολυκατοικίαν καθόσον τούτο εις ουδέν ολιγώτερον άγει παρά εις το ότι παραδίδει ο αρχιτέκτων την διαμόρφωσιν της όλης όψεως της πόλεως εις τας ανίσχυρους και μηδαμινάς δυνάμεις.”

[Εμμ. Α. Κριεζής, «Επί του προβλήματος της πολυκατοικίας», Περιοδικό Αρχιμήδης, τ. 11, Μάρτιος 1912]

Η οργάνωση της όψης ως στοιχείο αστικής συμπεριφοράς: το χωρικό και οπτικό “πορώδες”

Ο μηχανισμός που αναλύθηκε στο κεφάλαιο Ευρήματα και πιθανώς δύναται να επαναπροσδιορίσει το αστικό νόημα των μορφών ανακτώντας χαμένες ποιότητες στο αστικό περιβάλλον αναζητείται σε αυτή την ενότητα μέσω των στρατηγικών εργαλείων του “πορώδους” και του “roché” ως δυνητικά εργαλεία αστικότητας.

Το “πορώδες” όπως ειπώθηκε στους Ορισμούς είναι “το χαρακτηριστικό ενός αντικειμένου που έχει ανοίγματα ή πόρους, καταδεικνύοντας αραιότητα”. Στον φυσικό χώρο η ποιότητα αυτή περιγράφεται εύστοχα στο κείμενο “Naples” των Benjamin και Asja Lacis που γράφτηκε το 1924 για την πόλη της Νάπολης:

*Πολυκατοικίες των έξι ή επτά ορόφων, με τις σκάλες να σκαρφαλώνουν πάνω στα θεμέλιά τους, ορθώνονται απέναντι στις βίλλες σαν ουρανοξύστες. Στη βάση του ίδιου του γκρεμού, που αγγίζει την ακτή, έχουν λαξευθεί σπηλιές. Όπως στις εικόνες του Trecento, μια πόρτα φαίνεται εδώ κι εκεί στο βράχο. Αν είναι ανοιχτή μπορεί κανείς να αντικρύσει μεγάλα κελλάρια, που είναι ταυτόχρονα κοιμητήρια και αποθήκες. Πιο πέρα, σκαλοπάτια οδηγούν στη θάλασσα, σε παραθαλάσσιες ταβέρνες που είναι εγκατεστημένες σε φυσικές σπηλιές. Το βράδυ από εκεί φέγγει αμυδρό φως και ακούγεται απαλή μουσική. Τόσο **πορώδης** όσο αυτή η πέτρα είναι η αρχιτεκτονική. **Το κτήριο και η δράση αλληλοδιδεσδύουν** στις αυλές, τις στοές και τις σκάλες. Σε όλα διατηρούν το περιθώριο να γίνουν ένα σκηνικό νέων, απρόβλεπτων αστερισμών. Η σφραγίδα του απόλυτου αποφεύγεται. Καμία κατάσταση δεν φαίνεται να προορίζεται για πάντα, καμία φιγούρα δεν το επιβεβαιώνει έτσι και όχι αλλιώς. Έτσι δημιουργείται εδώ η αρχιτεκτονική, ο πιο δεσμευτικός από όλους τους κοινόχρηστους ρυθμούς: πολιτισμένη, ιδιωτική, και κανονιστική μόνο στα μεγάλα κτίρια ξενοδοχείων και αποθηκών στις αποβάθρες· άναρχη, μπερδεμένη, χωριάτικη στο κέντρο, στο οποίο εισήχθηκαν μεγάλα δίκτυα δρόμων μόλις πριν από σαράντα χρόνια.*

Όπως φαίνεται στο κείμενο, η πόλη βρίσκεται σε μία συνεχή διαδικασία ασυνεχούς μεταμόρφωσης που εμφανίζει ποικιλομορφία κι αντιτίθεται στην ομογενοποίηση. Όπως γράφει ο Deleuze και αλλάζει τον τρόπο που η αρχιτεκτονική γίνεται αντιληπτή, αλλά και ο κόσμος, “δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως απομονωμένη ουσία”, για να συμπληρώσει ο Latour, “κάθε άτομο στην μοντέρνα κοινωνία πρέπει να αναγνωρίζεται ως ένα δίκτυο από παράγοντες και παραμέτρους” (Latour, 2010). Αντίστοιχα, το “πορώδες” είναι έννοια που αφορά σχέσεις και όχι μορφές, δράση και επιτελεστικά συμβάντα, όχι εικόνα. Έχει άυλη υπόσταση που αφορά την συνέχιση των ροών, τις διαδοχικές χωρικές εναλλαγές με τις μεταβάσεις τους, τον διαρκή μετασχηματισμό της κίνησης μέσα στον χρόνο, αλλά έχει και υλική υπόσταση με την εκφρασμένη υλικότητα αυτών των σχέσεων.

Συμπεραίνεται λοιπόν, πως η όψη διαδραματίζει βασικό ρόλο για την ποιότητα του “πορώδους”, καθώς με την σχέση των κενών-πλήρων το συμπαγές “σπάει” και γίνεται διάτρητο, ο χώρος διαπερατός και προσπελάσιμος με ανοίγματα, και όχι εσωστρεφής και αυτοαναφορικός. Το **οπτικό “πορώδες”** αφορά τις οπτικές διαπερατότητες μέσω ανοιγμάτων στο συμπαγές του υλικού, μέσω των πληρώσεων των ανοιγμάτων που επιτρέπουν στο βλέμμα να διαφύγει, και κατ’ επέκταση μέσω των θεάσεων-καδραρισμάτων του αστικού συγκειμένου. Όμως ταυτόχρονα, η όψη έχει σωματικότητα, διαθέτει πάχος και αποτελεί όριο που δύναται να είναι “ενεργό”: το **χωρικό “πορώδες”** λοιπόν, αφουγκράζεται τις ιδιαίτερες ογκοπλαστικές χειρονομίες του περιβλήματος που το αντιμετωπίζουν ως αξιοποιήσιμη μάζα και του αποδίδουν χώρους και λειτουργίες, επιδιώκοντας διάλογο με το αστικό συγκείμενο. Στο επίπεδο του ισογείου συγκεκριμένα, το χωρικό πορώδες της όψης ενσωματώνει σκηνογραφικά την μετάβαση από την αστική διαδρομή στην ιδιωτική του κτηρίου.

Συνειρμικά έρχεται στο προσκήνιο ο όρος **poché**, ως η έννοια της “κατοικημένης μάζας” που «αφορά στη σχέση του κενού χώρου με το πλήρες» (Laurent & Puissant, 2011: 47). Αρχικά, το roché ήταν μία επινόηση γραφιστικής αποτύπωσης της αρχιτεκτονικής που πρότεινε την βέλτιστη απεικόνιση των τεμνόμενων τμημάτων. Αργότερα, ως roché αναγνωριζόταν και η πυκνότητα της φέρουσας κατασκευής καθώς και οι περιεχόμενοι, σε αυτήν, χώροι (Μπαντή, 2021). Η έννοια του τοίχου ως «περιβάλλον κατοίκησης» (Cacciatore, 2011: 37) είναι ήδη γνωστή από τον Louis Kahn γύρω στο 1950, ο οποίος τελικά ορίζει ως roché την διαφοροποίηση του σκαμμένου/hollow και του μασίφ/solid roché (Lucan, 2005: 42), βοηθώντας τον να το αντιληφθεί όχι ως ένα πλήρες στοιχείο αλλά ως ένα δοχείο (Μπαντή, 2021). Η μάζα συνεπώς, γίνεται αντιληπτή ως αξιοποιήσιμος χώρος, και η έννοια του roché μεταλλάσσεται σταδιακά μέχρι την σύγχρονη της “κατοικημένης μάζας” που είναι μεταφορική, και «αφορά στη σχέση του κενού χώρου με το πλήρες» (Laurent & Puissant, 2011: 47) και συγκεκριμένα, το πώς οργανώνεται το κενό μέσα από την αφαίρεση της μάζας, δηλαδή του πλήρους (Μπαντή, 2021).

Στο τελευταίο κεφάλαιο, στην προσπάθεια ερμηνείας των όψεων των επιλεγμένων έργων της τριετίας 2017-2020 ως στοιχεία με αστική συμπεριφορά, θα αναζητηθούν οι έννοιες του “πορώδους” και του roché ως δυνητικά εργαλεία αστικότητας, μέσω διαγραμμάτων κενού-πλήρους, μεταβάσεων και ενδιάμεσων χώρων επί της όψης.

Κατάλογος κτισμένου έργου υπό ανάλυση

Στο κατώφλι της περιόδου κρίσης, προ του 2009

2002_ Πολυκατοικία στο Παγκράτι, Πάνος Δραγώνας & Βαρβάρα Χριστοπούλου

2003_ Πολυ/μονοκατοικία στο Μαρούσι, Γιάννης Αίσωπος

2007_ Πολυκατοικία στη Νέα Σμύρνη, MPLUSM Architects

Εν μέσω της περιόδου κρίσης, 2009 - 2017

2011_ Urban Cubes, Παγκράτι, KLab Architecture

2012_ Uptown Residences, Μαρούσι, Χ. Λουκοπούλου & Η. Μπερτάκη & Κ. Πανηγύρης

2012_ Όριο 72: Βιοκλιματική Πολυκατοικία, Άνω Γλυφάδα, Gavalas Architects

2012_ Πολυκατοικία στην Δεινοκράτους, Μαρούσι, Γιώργος Αγγελής

2013_ Η διάλυση του 'κουτιού': Πολυκατοικία στο Γκάζι, Σοφία Τσιράκη

2013_ Urban Stripes, Κουκάκι, KLab Architecture

2016_ Κτήριο μεικτών χρήσεων Hansen, Πατήσια, AREA Architecture Research Athens

Στον απόηχο της περιόδου κρίσης, 2017 - 2020

2017_ Inside-Out, Νέο Ψυχικό, Νίκος Κτενάς

2019_ Κτήριο κατοικίας, Παγκράτι, Δημήτρης Ησαΐας & Τάσης Παπαϊωάννου Αρχιτέκτονες

2021_ Casa Leone, Αγία Παρασκευή, AD Architects

2020_ Πολυκατοικία στο Γκύζη, Γκύζη, AD Architects

2020_ Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη, Μάρκος Σκαμπάλης

Πολυκατοικία στο Παγκράτι, Πάνος Δραγώνας & Βαρβάρα Χριστοπούλου, 2002

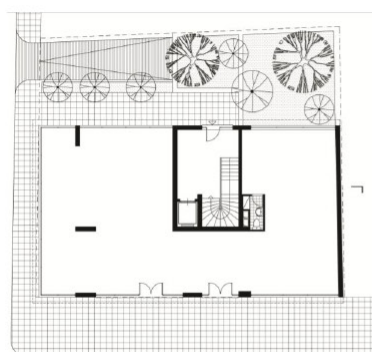
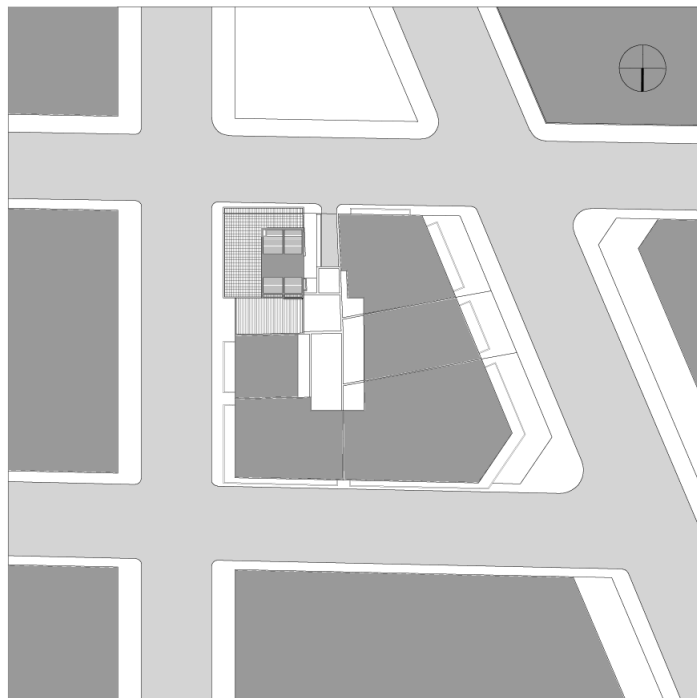
Μέσα στο διάστημα 1999-2002 σχεδιάζεται και κτίζεται η **πολυκατοικία στο Παγκράτι** στην διασταύρωση των οδών Βασ. Γεωργίου Β' και Σπύρου Μερκούρη από τον Πάνο Δραγώνα και την Βαρβάρα Χριστοπούλου.

Το συγκεκριμένο έργο επιχειρεί να μεθερμηνεύσει μορφολογικά την τυπολογία της αθηναϊκής πολυκατοικίας αξιοποιώντας τον γενικό οικοδομικό κανονισμό (ΓΟΚ) του 1985 σε ένα οικοδομικό τετράγωνο που είχε διαμορφωθεί πριν το 1985, περίοδο κατά την οποία ίσχυαν αυστηρότεροι περιορισμοί ως προς το ύψος και την τοποθέτηση των κτηρίων (DomesIndex, no date).

Βασική συνθετική χειρονομία είναι ο επιμερισμός του κτηρίου σε διακριτές και αναγνωρίσιμες οριζόντιες ενότητες ενός ή δύο ορόφων, χειρονομία που δημιουργεί εσωτερική κλίμακα και αίσθηση ενός κτηρίου ψηλότερου και λιγότερου ογκώδους του νοητού στερεού όπου εγγράφεται (Εικ. 20). Στη βάση όπου εξαντλείται το μέγιστο επιτρεπόμενο ποσοστό κάλυψης του οικοπέδου, τοποθετείται σε υποχώρηση η κεντρική είσοδος και ένας διώροφος επαγγελματικός χώρος σε συσχέτιση με τον δρόμο. Ο κορμός του κτηρίου, οργανωμένος στις επιμέρους μονώροφες ή διώροφες ενότητες από τους εξώστες, στεγάζει τα διαμερίσματα. Οι εξώστες ανοίγονται προς τον νότιο ή τον ανατολικό προσανατολισμό για τον βέλτιστο φωτισμό των διαμερισμάτων. Τα δύο διαμερίσματα των τελευταίων ορόφων, με προσανατολισμό στην θέα του Λυκαβηττού και της Ακρόπολης, ολοκληρώνουν την σύνθεση, αποτελώντας την ενότητα της στέψης του κτηρίου.

Οι πρόσθετοι ενιαίοι διάτρητοι όγκοι των εξωστών που περιβάλλουν τον κορμό του κτηριακού όγκου προσφέρουν στο κτήριο μία μορφολογική ιδιαιτερότητα που του προσδίδει ταυτότητα, κάνοντάς το να ξεχωρίζει στο άμορφο αθηναϊκό περιβάλλον. Η συγκεκριμένη ανομοιομορφία των εξωστών ίσως παραπέμπει ταυτόχρονα και στην ακανόνιστη κορυφογραμμή των αθηναϊκών οικοδομικών τετραγώνων (DomesIndex, no date). Παράλληλα, η αποδιδόμενη κατακορυφότητά του επιτυγχάνει να το καταστήσει ένα αστικό σύμβολο αναφοράς στον αστικό ιστό.

Τα επιλεχθέντα υλικά, όπως και ο τρόπος κατασκευής είναι συμβατικά: σκελετός από βαμμένο γκρι ανεπίχριστο σκυρόδεμα, εξώστες από βαμμένες λευκές επιφάνειες ανεπίχριστου σκυροδέματος, στοιχεία πλήρωσης από εμφανή τσιμεντότουβλα και κιγκλιδώματα από διάτρητα φύλλα μετάλλου (DomesIndex, no date). Οι χειρισμοί αυτοί των συμβατικών υλικών αναδεικνύουν τις ποιότητές τους, αλλά και τονίζουν τις ενότητες χώρων που ορίζουν. Συγκεκριμένα, οι επιφάνειες του ανεπίχριστου σκυροδέματος που ορίζουν τους εξώστες και βάφονται λευκές προσδίδουν βάθος στους χώρους εκτόνωσης, ενώ οι τοίχοι πλήρωσης από τσιμεντότουβλα που παραμένουν επίσης ανεπίχριστοι, αποτελούν διακριτό στοιχείο στις όψεις. Ταυτόχρονα, καθιστούν την κατασκευή “ειλικρινή”, με τα φέροντα και τα φερόμενα στοιχεία να είναι διακριτά.

Κάτοψη ισογείου και 1^{ου} ορόφου

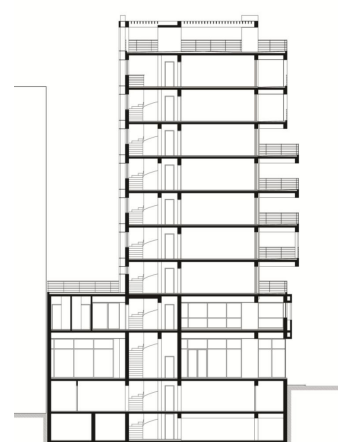
Κάτοψη 2^{ου} ορόφου

Κάτοψη 3^{ου}, 4^{ου} ορόφου

Κάτοψη 7^{ου}, 8^{ου} ορόφου

Πολυ/μονοκατοικία στο Μαρούσι, Γιάννης Αίσωπος, 2003

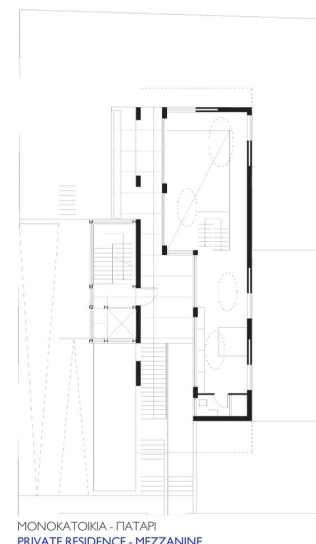
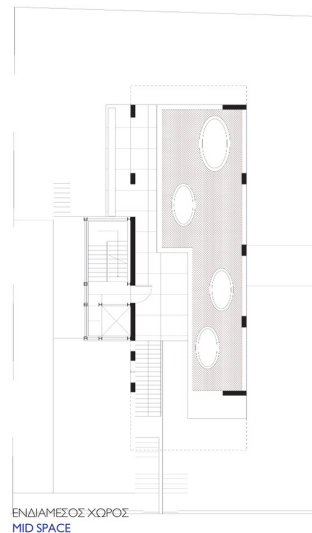
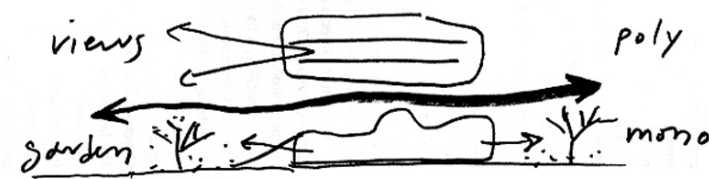
Κομβικό έργο που μετασχηματίζει τον τύπο της αθηναϊκής πολυκατοικίας αποτελεί και το υβρίδιο **πολυ/μονοκατοικία** στο Μαρούσι του αρχιτέκτονα Γιάννη Αισώπου, υλοποιημένο μέσα στο διάστημα 2000-2003. Η πολυ/μονο-κατοικία υπήρξε υποψήφια για το Βραβείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Σύγχρονη Αρχιτεκτονική - Mies van der Rohe Award.

Επιλέχθηκε να συμπεριληφθεί στην παρούσα μελέτη καθώς ως κτήριο πολυκατοίκησης προτείνει έναν δομικό μετασχηματισμό, καθώς υβριδοποιεί τον κτηριακό τύπο της αστικής πολυκατοικίας σε έναν νέο μεικτό, ενώνοντάς τον με τον κτηριακό τύπο της προαστιακής μονοκατοικίας. Έτσι, γεννάται ένας νέος υβριδικός τύπος πολυ/μονοκατοίκησης, που συνεπακόλουθα εισάγει και ένα πρωτόγνωρο υβριδικό μοντέλο κατοίκησης στο αθηναϊκό περιβάλλον. Η αρχιτεκτονική αυτή πράξη μάλιστα υποκινήθηκε από τον περιβάλλοντα χώρο του έργου, καθώς στο Μαρούσι -που είναι προαστιακή περιοχή κατοικιών της Αθήνας-, συνυπάρχουν ελεύθερα οι μονοκατοικίες και οι πολυκατοικίες. Οι δύο κτηριακοί τύποι διαχωρίζονται ενδιάμεσα από έναν κενό, “ενδιάμεσο” κοινόχρηστο χώρο με ρόλο υπερυψωμένου pilotis (DomesIndex, no date).

Εμβαθύνοντας, η μονοκατοικία είναι προσδεμένη στο έδαφος, κλείνεται ως προς τον δρόμο και ανοίγεται στον κήπο που την περιβάλλει. Ένα μεταλλικό πατάρι μέσα στον διώροφο χώρο του καθιστικού λειτουργεί ως χώρος ύπνου (DomesIndex, no date). Η είσοδος στην διώροφη μονοκατοικία βρίσκεται στο επίπεδο του ισόγειου, ενώ η κύρια είσοδος στους υπερκείμενους τρεις ορόφους διαμερισμάτων μετατίθεται στο δώμα της μονοκατοικίας, σε έναν ημιώροφο, τον προαναφερόμενο ως “ενδιάμεσο” χώρο (Εικ. 22). Ο υπερυψωμένος αυτός κοινόχρηστος χώρος που στεγάζει την κύρια είσοδο στην πολυκατοικία αποτελεί ταυτόχρονα χώρο στάσης, καθώς φιλοξενεί και έναν ξηρό κήπο από βότσαλα. Λειτουργικά, συνεπώς, ο κενός αυτός χώρος διαχωρίζει τους δύο κτηριακούς τύπους και εγγχεί κίνηση και δραστηριότητα στην καρδιά του υβριδικού κτηρίου (Αίσωπος, Made In Athens, 2012). Ουσιαστικά, πρόκειται για μία μεταγραφή του pilotis μίας τυπικής αθηναϊκής πολυκατοικίας σε ένα υπερυψωμένο επίπεδο.

Άνωθεν του ενδιάμεσου αυτού χώρου, ο κτηριακός τύπος της πολυκατοικίας “ανασηκώνεται” από το έδαφος και προσφέρει τρεις επαναλαμβανόμενους ορόφους όμοιων διαμερισμάτων με ανοικτές θέες. Στα διαμερίσματα παρέχεται πρόσβαση μέσω ενός ανεξάρτητου όγκου από γυαλί και μέταλλο που περιέχει το κλιμακοστάσιο και τον ανελκυστήρα στο μέσον του υβριδικού κτηρίου (DomesIndex, no date).

Κατά τον Μ. Φιλιππίδη σε άρθρο του στο Βήμα η πολυ-μονοκατοικία στο Μαρούσι με την υπερυψωμένη pilotis εισόδου, εισάγει μία νέα κατεύθυνση που αφορά το τεχνητό, μία εκδοχή της «τεχνητής αυλής» η οποία έχει χάσει τα δέντρα της και το ίδιο το κτίριο την έχει οικειοποιηθεί μέσα του. Μία αυλή μετατεθειμένη σε πρώτο όροφο, η οποία έχει εγκαταλείψει τη «φυσική» της θέση στο ισόγειο (Φιλιππίδης, 2008).

Πολυκατοικία στη Νέα Σμύρνη, MPLUSM Architects, 2007

Επόμενο έργο αποτελεί η γωνιακή **πολυκατοικία στη Νέα Σμύρνη** των αρχιτεκτόνων **Μ. Νικολούτσου και Μ. Φιλιππίδη**, που μελετήθηκε εντός των ετών 2002-2003 και κατασκευάστηκε εντός της τετραετίας 2004-2007.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, η μεταγραφή στον τύπο της αθηναϊκής πολυκατοικίας έγκειται στην αποφυγή επανάληψης του τυπικού ορόφου καθ' όλο το ύψος του γεωμετρικού στερεού, αλλά και στον επαναπροσδιορισμό του κλιμακοστασίου ως ευχάριστου μη σκοτεινού χώρου κίνησης.

Αναλυτικά, ένας διώροφος χώρος εισόδου διαμορφώνει την βάση, τρία τυπικά οροφδιαμερίσματα τον κορμό και ένα διώροφο studio με πατάρι και πισίνα αποτελεί την στέψη, από όπου καδράρεται η θέα προς την Ακρόπολη. Το κλιμακοστάσιο τοποθετείται στο ένα άκρο του οικοπέδου για να επιτευχθεί φωτισμός και αίσθηση ευρυχωρίας, και ως κατακόρυφος πυρήνας κίνησης διαφοροποιείται και στην όψη με τη χρήση u-glass (Architizer, no date). Η βασική συνθετική αρχή των οροφδιαμερισμάτων είναι η μέγιστη δυνατή διαμπερότητα, όπως και του διώροφου χώρου εισόδου που έχει διαμπερότητα ως προς τον ακάλυπτο χώρο του οικοπέδου.

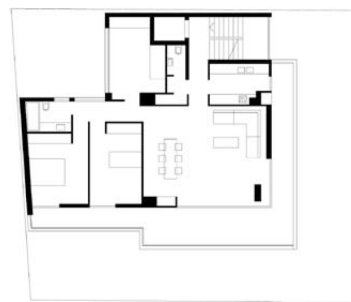
Η κριτική επιτροπή της Made in Athens αναφέρει συγκεκριμένα για το έργο πως αποτελεί αξιόλογη προσπάθεια ανανέωσης της τυπολογίας της αθηναϊκής πολυκατοικίας, που θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα ανάλογου σχεδιασμού και υλοποίησης στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα γράφει πως η συνθετική προσέγγιση είναι χαρακτηριστική ενός τυπικά διεθνιστικού μινιμαλισμού, μορφολογικά και κατασκευαστικά με την επιλογή των υλικών να εμφανίζει συνέπεια ως προς την συνολική συνθετική αντίληψη. Η επιτροπή επισημαίνει, επιπλέον, την επιτυχή διαμόρφωση των δύο διώροφων διαμερισμάτων, του ισόγειου και των τελευταίων επιπέδων, με πρωτότυπες ιδιαιτερότητες και ανάλογα λειτουργικά χαρακτηριστικά: το ένα με άμεση προσβασιμότητα στο έδαφος, το άλλο με την πισίνα και με την ξεχωριστή θέα προς την Ακρόπολη και την Αθήνα.

ισόγειο επίπεδο

ημιώροφος

τυπικός όροφος

5ος όροφος

6ος όροφος

7ος όροφος

Urban Cubes, Παγκράτι, KLab Architecture, 2011

Επόμενο πραγματοποιημένο έργο υπό ανάλυση είναι το “Urban Cubes” στο Παγκράτι των αρχιτεκτόνων **KLab Architecture**, το οποίο μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην πενταετία 2006-2011.

Το “Urban Cubes” επιχειρεί, κατά τους αρχιτέκτονες, να επαναδημιουργήσει την τυπολογία της αθηναϊκής πολυκατοικίας αντικατοπτρίζοντας το νέο βιοτικό επίπεδο. Στο προσκήνιο συνεπώς, έρχονται οι συνθετικές αρχές της θέας, της ιδιωτικότητας, και της διαφοροποίησης των κατόψεων ανά όροφο για τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε χρήστη, με έμφαση στην μορφολογική πρωτοτυπία.

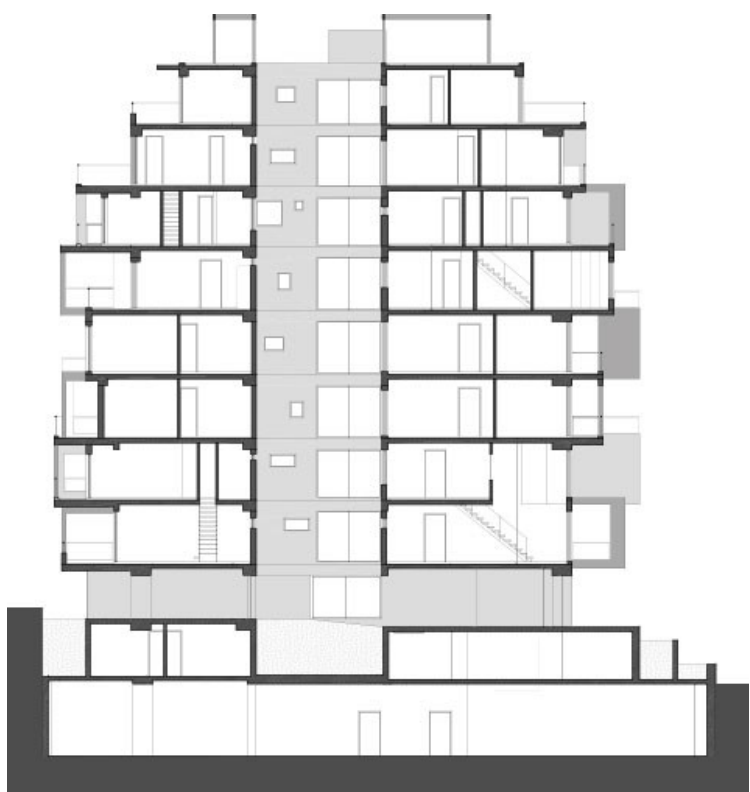
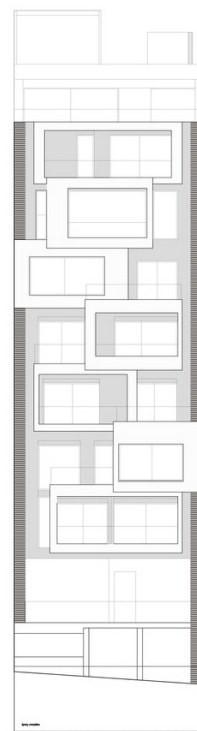
Το πυκνοδομημένο σε λόφους Παγκράτι κατασκευάστηκε με το σύστημα της αντιπαροχής, οπότε απαρτίζεται από πληθώρα ψηλών κτιρίων πολυκατοίκησης, αλλά και ασυνέχειες στα ύψη λόγω των συνεχών αλλαγών στις διατάξεις του ΓΟΚ. Η συνοικία του Urban Cubes βρίσκεται εκτός του κέντρου, οπότε σε αυτή σώζονται και πολλές τριώροφες κατασκευές, συνήθως κατοικίες μίας ή δύο οικογενειών. Το αστικό τοπίο συνεπώς, χαρακτηρίζεται από ένα μωσαϊκό τυπολογιών και κατασκευών με κύρια χρήση την κατοικία (ArchDaily, 2012).

Η κάτοψη του “Urban Cubes” είναι σχήματος Π με τον ακάλυπτο να χωρίζει τον κτιριακό όγκο σε δύο μέρη ώστε να δημιουργούνται δεκατέσσερα διαμερίσματα με φως και αερισμό: έξι διαμερίσματα εκτείνονται σε δύο ορόφους ενώ τα δύο τελευταία στον όγδοο κάνουν αποκλειστική χρήση του δώματος με στέγαστρα (ArchDaily, 2012). Το αίθριο στη μέση της οικοδομής παρέχει φωτισμό και αερισμό στα εσωτερικά δωμάτια, ενώ οι κινήσεις στον κοινόχρηστο χώρο γίνονται στον “λαιμό” του κτιρίου (ArchDaily, 2012). Το “Urban Cubes” έχει pilotis με σκοπό να δημιουργήσει την οπτική συνέχεια μεταξύ των δύο δρόμων όπου έχει πρόσωπο, αλλά και για να φιλοξενήσει χώρους στάθμευσης για τους ενοίκους (propaganda, 2018). Από την στεγασμένη pilotis γίνεται και η είσοδος στα διαμερίσματα.

Η ογκοπλαστική σύλληψη μεταφέρει ποιότητες της “Χώρας” του κυκλαδικού πολιτισμού, δομής όπου το κύριο χωριό συνήθιζε να είναι στην κορυφή του λόφου για την προστασία του από τους πειρατές (Klab, no date). Αυτό επιτυγχάνεται με την κάθετη υπέρθεση λευκών κουτιών σε οκτώ ορόφους, τα οποία στηρίζονται σε δύο επιμήκη τοιχεία οπλισμένου σκυροδέματος και αποτελούν τα διαμερίσματα. Τα κουτιά εμφανίζονται σαν πύργοι στις δύο μικρές όψεις του στενόμακρου οικοπέδου ως το πρόσωπο προς το δρόμο, στοιβαγμένα σε εσοχές και εξοχές με σκοπό τον βέλτιστο αερισμό, φωτισμό και τις βέλτιστες θέες στα διαμερίσματα. Για να επιτευχθεί η στοιβαξη, η πολυκατοικία έχει τραβηχτεί από τα όρια της ρυμοτομικής γραμμής: η απόσταση αυτή επιτρέπει ταυτόχρονα την αποφυγή της τυπικής προιονωτής τομής που προκύπτει στις πολυκατοικίες από την εφαρμογή του ιδεατού στερεού σύμφωνα με τον οικοδομικό κανονισμό (ArchDaily, 2012). Κάθε κουτί έχει διαφορετικό μέγεθος ώστε να ικανοποιούνται πολλές διαφορετικές ανάγκες και σε κάθε όροφο υπάρχουν δύο διαμερίσματα. Έτσι, σε επίπεδο κάτοψης όσο και τομής, τα διαμερίσματα παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις και πολυπλοκότητα.

Το δυτικό φέρον τοίχειο στήριξης των κουτιών αποτελεί μεσοτοιχεία, καθώς η ιδιοκτησία πάνω στον κεντρικό δρόμο είναι ισόγεια, και έχει πρόσωπο στην κεντρική οδό Φιλολάου. Έτσι, αποτελεί την κύρια όψη προς την πόλη. Η μεσοτοιχεία από εμφανές σκυρόδεμα χωρίζεται στα δύο από το καμπύλο κλιμακοστάσιο που διανέμει την κίνηση στους οκτώ ορόφους και διαθέτει μικρά ανοίγματα από ναλότουβλο που εντάσσονται σε ένα περίτεχνο σχέδιο από σκοτίες για καλύτερο φωτισμό των διαμερισμάτων. Η μεσοτοιχεία έτσι παύει να είναι τυφλή, αλλά είναι σχεδιασμένη να υπάρχει και να λειτουργεί συνεκτικά, καθώς η μορφή της έχει βασιστεί στις αθέατες πίσω όψεις των πολυκατοικιών του ‘60 και του ‘70 (propaganda, 2018).

Είναι εμφανές πως προτεραιότητα του οικοδομήματος αποτελεί η μορφολογική πρωτοτυπία διαμέσω των στοιβαγμένων κουτιών σε κάθετη υπέρθεση ώστε να ικανοποιηθούν διαφορετικές ατομικότητες. Η πρωτοτυπία αυτή, συνθέτει μία λιτή γλυπτική πολυπλοκότητα και αντικατοπτρίζεται στην αποστασιοποιημένη συνδιαλλαγή με την πόλη.

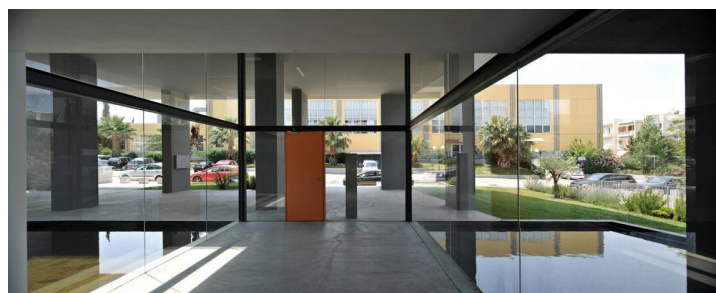
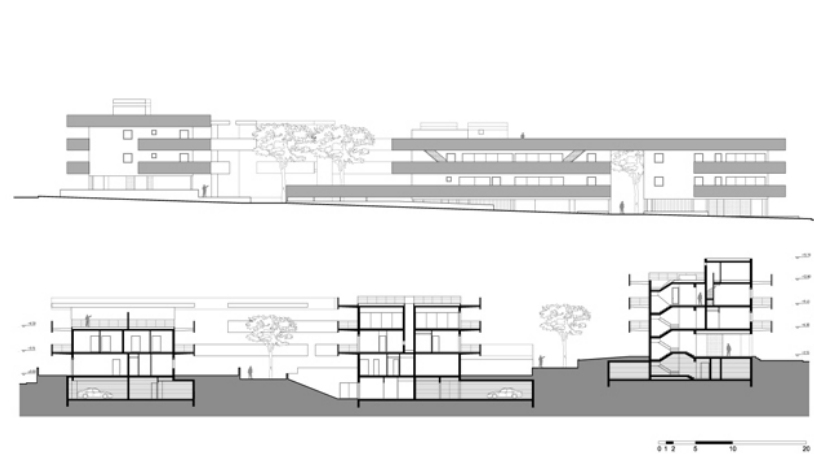
Uptown Residences, Μαρούσι, Χ. Λουκοπούλου & Η. Μπερτάκη & Κ. Πανηγύρης, 2012

Κομβικό έργο υπό ανάλυση είναι το συγκρότημα κατοικιών **Uptown Residences** στο Μαρούσι των αρχιτεκτόνων **Χριστίνα Λουκοπούλου, Ηρώ Μπερτάκη και Κωστή Πανηγύρη**. Μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην πενταετία 2006-2012, λαμβάνοντας το Α' Βραβείο στον κλειστό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό της J&P Development ΑΕ εν έτει 2006 (blp, no date). Κατόπιν, υπήρξε υποψήφιο για το Βραβείο Αρχιτεκτονικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης Mies Van der Rohe Award εν έτει 2013, ενώ την ίδια χρονιά είχε δύο επιπλέον διακρίσεις: έλαβε έπαινο στα Βραβεία “ΔΟΜΕΣ” στην κατηγορία “Καλύτερα κτισμένα έργα 2010-2012”, και έπαινο από το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής στην κατηγορία “Καλύτερα κτισμένα έργα 2008-2013” (blp, no date).

Το συγκεκριμένο έργο αποκλίνει ελαφρώς των υπολοίπων, καθ' ότι διέθετε το πλεονέκτημα διαμόρφωσης ενός ολόκληρου οικοδομικού τετραγώνου εξαρχής, επανερμηνεύοντας πρωτίστως το τυπικό αθηναϊκό οικοδομικό τετράγωνο και κατ' επέκταση τον τύπο της αθηναϊκής πολυκατοικίας. Συγκεκριμένα, ο κτηριακός όγκος ξετυλίγεται ως ένα τεθλασμένο “S”, αποτελώντας τυπολογικό υβρίδιο της περιμετρικής ανάπτυξης του τυπικού αστικού οικοδομικού τετραγώνου και της μοντερνιστικής προαστιακής ανάπτυξης σε παράλληλες μπάρες (mieasarch, 2013). Τα εσωστρεφή τμήματα του “S” αποτελούν ουσιαστικά ανοικτά αίθρια με προφυλαγμένους πεζόδρομους που κατά τόπους φιλοξενούν κήπους ισόγειων κατοικιών ή διαμορφώνουν κοινόχρηστους χώρους σε επικοινωνία με τα pilotis που υπάρχουν σε τμήματα του συγκροτήματος (Εικ. 24).

Εμβαθύνοντας, το συγκρότημα καταλαμβάνει όλο το τετράγωνο, αποτελούμενο από επτά λειτουργικά αυτόνομα αλλά μορφολογικά ενοποιημένα κτήρια (blp, no date). Ο κτηριακός όγκος, ακολουθώντας κλιμακωτά το ελαφρώς κεκλιμένο έδαφος, ξετυλίγεται σε συνολική έκταση 6.500 τ.μ. συστεγάζοντας 70 διαμερίσματα, κοινοτικούς χώρους και ενιαίο υπόγειο χώρο στάθμευσης. Το ποσοστό κάλυψής του είναι υψηλό, ωστόσο ως κτηριακός όγκος παραμένει σχετικά χαμηλός -με συνολικό ύψος τριών ορόφων- και πορώδης: αίθρια και ανοίγματα σε συνδυασμό με το κατά τόπους υγρό στοιχείο στα pilotis δημιουργούν ένα συνεχές φωτεινό πορώδες σύνολο (mieasarch, 2013).

Στο επίπεδο της αθηναϊκής πολυκατοικίας, ο μετασχηματισμός είναι μορφολογικός και λαμβάνει χώρα στις όψεις των κτηρίων: τα λευκά συμπαγή στηθαία των εξωστών εκτείνονται και πέραν αυτών ως υπερυψωμένα δοκάρια, σχηματίζοντας έτσι ενιαίες οριζόντιες ζώνες που οπτικά συνενώνουν τις όψεις. Οι ζώνες αυτές σχηματοποιούν το γενικό Αθηναϊκό μπαλκόνι πολυκατοικίας, μεταθέτουν το αστικό όριο του κτιρίου έξω από την επιδερμίδα των κλειστών χώρων -την οικοδομική γραμμή- και επιχειρούν να οριοθετήσουν τη σχέση του ιδιωτικού με το δημόσιο σε αυτό το αιωρούμενο ασυνεχές φίλτρο (mieasarch, 2013).

Όριο 72: Βιοκλιματική Πολυκατοικία, Άνω Γλυφάδα, Gavalas Architects, 2012

Επόμενο παράδειγμα επανερμηνείας της πολυκατοικίας αποτελεί η βιοκλιματική πολυκατοικία Όριο 72 στην Άνω Γλυφάδα των αρχιτεκτόνων Αντώνη και Θωμά Γαβαλά. Μελετήθηκε και κτίστηκε εντός του χρονικού διαστήματος 2008-2012.

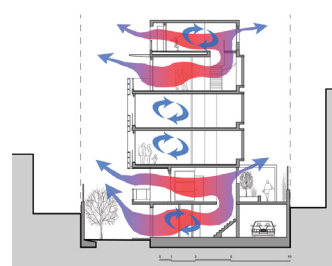
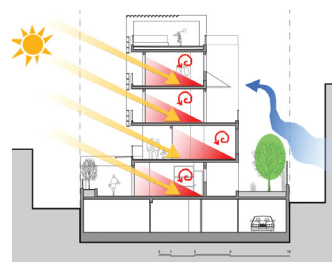
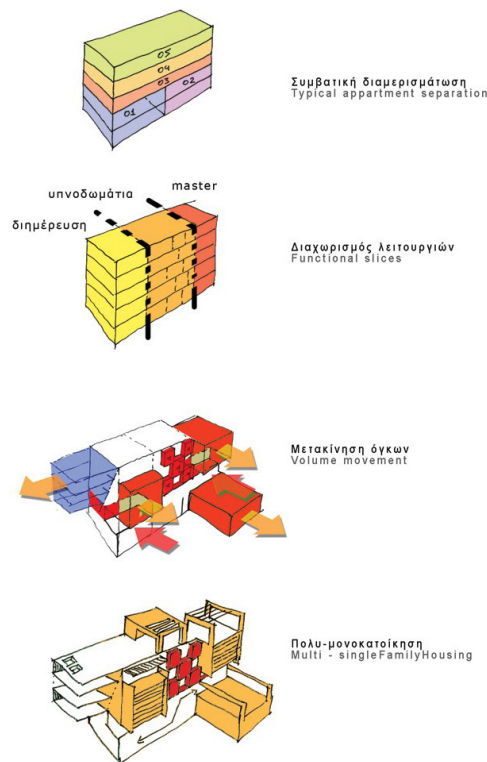
Βασικές συνθετικές αρχές του έργου αποτέλεσαν η αποφυγή του τυποποιημένου ορόφου καθ' ύψος με την απαρέγκλιτη επανάληψη του τυπικού διαμερίσματος και της όψης του μέσω ενός σεναρίου πολυκατοίκησης που δημιουργεί την αίσθηση μονο-κατοίκησης, αλλά και η επιλογή κατάλληλης βιοκλιματικής στρατηγικής.

Βασικός στόχος της επιλεγμένης βιοκλιματικής στρατηγικής ήταν να ανταποκρίνεται αφενός στην παροχή καλύτερων συνθηκών θερμικής και οπτικής άνεσης για τους μελλοντικούς ενοίκους σε συνδυασμό με την χαμηλή ετήσια κατανάλωση ενέργειας, αφετέρου να μην καταφύγει σε εξειξητημένες σχεδιαστικές και μηχανολογικές λύσεις που πιθανά να επηρέαζαν την εμπορικότητα των διαμερισμάτων (DomesIndex, no date). Καθώς δεν αποτελούν μέρος της παρούσης ερευνητικής εργασίας αναφέρονται συνοπτικά κάποια μέτρα που εφαρμόστηκαν για την βέλτιστη θερμική συμπεριφορά του έργου: αυξημένου πάχους θερμομόνωση των δομικών στοιχείων με αποφυγή των θερμικών γεφυρών, αυξημένη θερμική μάζα στη δυτική όψη, θέρμανση και ψύξη με χρήση ενός συστήματος VRV με δείκτη απόδοσης COP 3.8 και επικουρικά ανεμιστήρες οροφής σε όλους τους κύριους χώρους, επίπεδοι ηλιακοί συλλέκτες για τα ζεστά νερά χρήσης, φυτεμένα βατά δώματα εντατικού τύπου και συνολικού πάχους φύτευσης 80 εκατοστών με δυνατότητα ανάπτυξης δέντρων μεσαίου μεγέθους ή αεριζόμενα δώματα με επένδυση deck, η μελέτη των κουφωμάτων (μέγεθος, θέση, τρόπος ανοίγματος) έγινε με στόχο τον αποτελεσματικό διαμπερή, εφελκυστικό και νυχτερινό αερισμό των χώρων όπως επίσης και τη μεγιστοποίηση του παθητικού ηλιασμού (DomesIndex, no date). Η θερμική ανάλυση του κτηρίου προβλέπει ότι η συνολική ενεργειακή κατανάλωση θα είναι στις 55 kWh/m²/yr (DomesIndex, no date).

Το κτήριο υπακούει σε ένα κυβικό κάναβο 1,5x1,5 μ., αλλά κάθε κάτοψη ορόφου είναι διαφορετική. Κάθε διαμέρισμα έχει τον ίδιο λειτουργικό κορμό με διαφοροποίηση στη θέση και τις διαστάσεις των κλειστών και ημιυπαίθριων χώρων, των μεταβάσεών τους, των αρχιτεκτονικών προεξοχών και των υλικών. Η έντονη πλαστικότητα και γλυπτικότητα της μορφής συνδυάζεται με τα αυστηρά πτερύγια που καθορίζουν τα νοητά όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου (DomesIndex, no date). Η ιδιωτικότητα προφυλάσσεται επιπλέον, με αφαιρέσεις μάζας από το σώμα του κτηρίου, δημιουργώντας προστατευμένους χώρους με αποκλίνουσες οπτικές φυγές προς τους περιβάλλοντες χώρους πρασίνου και τη θάλασσα (DomesIndex, no date).

Ογκοπλαστικά, επιλέχθηκε γραμμική επίλυση με όλους τους χώρους διημέρευσης διατεταγμένους στο νότο -με σκοπό τον βέλτιστο ηλιασμό αυτών, και τη στροφή του κτηρίου προς το πράσινο και τη θάλασσα-, και των δευτερευόντων χώρων -κλιμακοστάσιο και λουτρά- στο βορρά. Στο υπόγειο βρίσκονται οι κλειστοί χώροι στάθμευσης, το μηχανοστάσιο ανελκυστήρα, οι αποθήκες και τα υπνοδωμάτια των μεζονετών του ισόγειου σε επαφή με ιδιωτικούς κήπους (DomesIndex, no date). Στο ισόγειο βρίσκονται οι μεζονέτες, στους επόμενους δύο ορόφους δυο οροφδιαμερίσματα και μια μεγάλη μεζονέτα με αποκλειστική χρήση δώματος στον τρίτο και τέταρτο όροφο. Η είσοδος στην κάθε ιδιοκτησία τοποθετείται κεντροβαρικά στην όλη σύνθεση με το σαλόνι-τραπεζαρία και ανοιχτή κουζίνα από τη μία πλευρά, σε επαφή με το δρόμο, χαρακτηριζόμενα από μεγάλα ανοιγόμενα ναλοστάσια και από την άλλη πλευρά τα υπνοδωμάτια με τα λουτρά τους (DomesIndex, no date).

Τα βασικά υλικά του κτηρίου είναι το εμφανές σκυρόδεμα, η επένδυση πλανισμένου μπετόν με χρήση τελικής επιφανειακής επεξεργασίας με το υλικό Planfix, τα μεγάλα ναλοστάσια και οι οριζόντιες στο νότο και κατακόρυφες σε ανατολή και δύση περσίδες αλουμινίου που αφενός παρέχουν ηλιοπροστασία, αφετέρου διαμορφώνουν το δυναμικό και βιομηχανικό ύφος του κτηρίου (DomesIndex, no date).

Πολυκατοικία στην Δεινοκράτους, Μαρούσι, Γιώργος Αγγελής, 2012

Επόμενο έργο προς ανάλυση αποτελεί η **πολυκατοικία στην Δεινοκράτους** στο Μαρούσι του αρχιτέκτονα Γιώργου Αγγελή. Το έργο μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην τετραετία 2009-2012, λαμβάνοντας έπαινο το 2013 στα Βραβεία “ΔΟΜΕΣ” στην κατηγορία “Το καλύτερο πραγματοποιημένο έργο των ετών 2010-2012” (doma, no date).

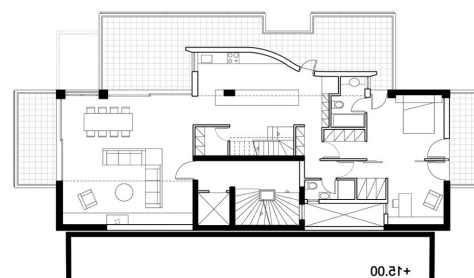
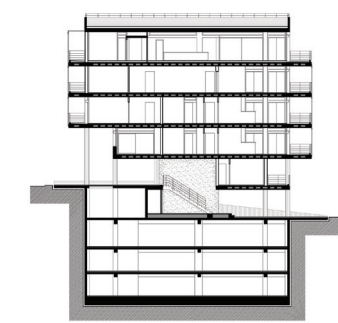
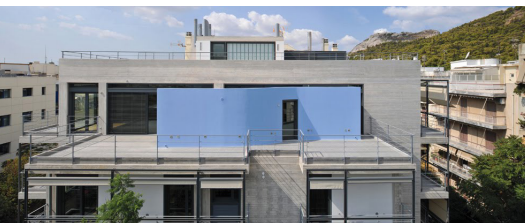
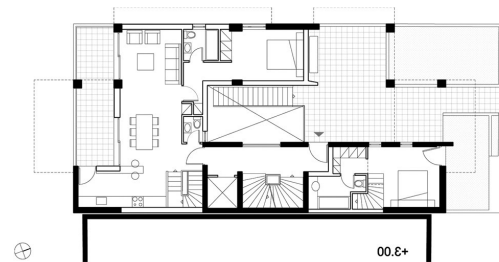
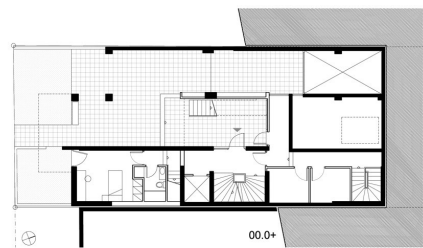
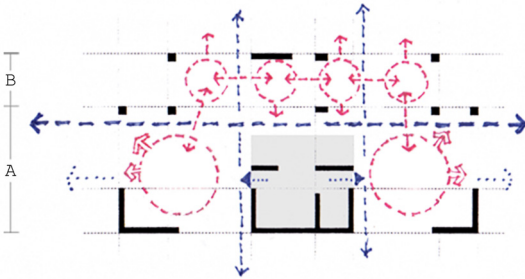
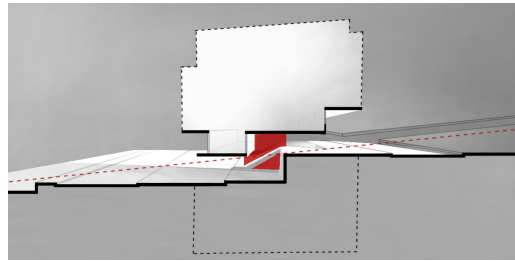
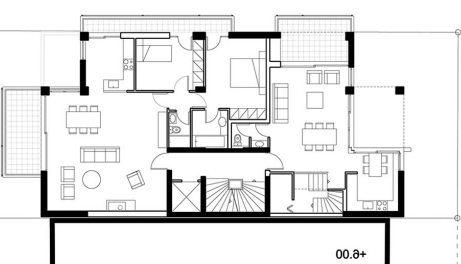
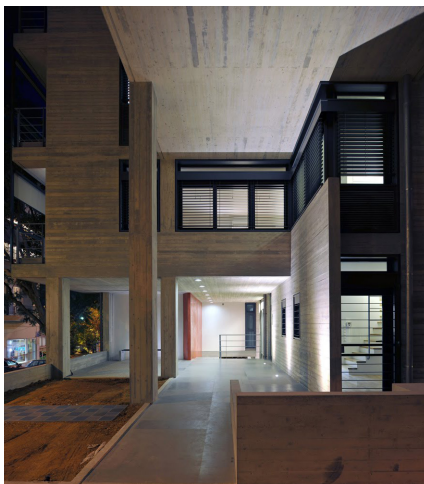
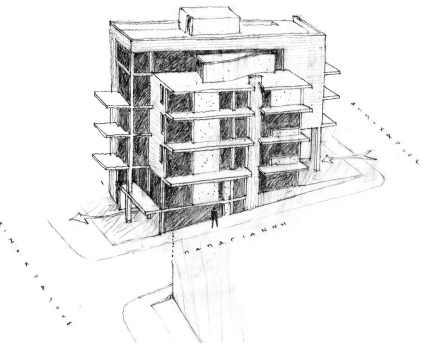
Το συγκεκριμένο έργο επιχειρεί μία πολυπαραμετρική εμπράγματη αναφορά στην τυπική αθηναϊκή πολυκατοικία των ετών ‘30 - ‘60, τόσο τυπολογική σε επίπεδο κάτοψης/τομής όσο και μορφολογική σε επίπεδο ογκοπλασίας και μορφής, και μέσω αυτής αναφορά στο ευρύτερο αστικό περιβάλλον. Η αναφορά αυτή πραγματώνεται με την υιοθέτηση και μεταγραφή τυπικών στοιχείων της αθηναϊκής πολυκατοικίας εκ των οποίων ορισμένα θα αναλυθούν παρακάτω, όπως απότμηση γωνιών οικοδομικού τετραγώνου συνδυασμένη με ισόγειο κενό (στοά), ιδιαίτερη επιμέλεια εισόδου, πρασιές και δώματα ως αυλές, εφαρμογή τοπικά εκσυγχρονισμένων παλαιών τεχνικών κατασκευής, κ.ά. (doma, no date).

Η πολυκατοικία αποτελείται από πέντε ορόφους διαμερισμάτων, pilotis και τέσσερις υπόγειους ορόφους και βρίσκεται σε κεκλιμένο, διςγωνιαίο οικοπέδο (doma, no date). Βασική συνθετική χειρονομία αποτελεί η δημιουργία ημι-δημόσιου περάσματος στο επίπεδο του ισόγειου ως συνέχεια της αστικής διαδρομής: ένας ελεύθερα προσπελάσιμος πεζόδρομος διατρέχει διαμπερώς την πιλοτή και συνδέει το κτήριο δομικά με την πόλη. Έτσι, το pilotis αναπτυσσόμενο σε δύο στάθμες, αποδίδει στην τομή του κτηρίου (δάπεδο-οροφή pilotis) την κλίση του εδάφους προκειμένου να προσαρμοστεί στην υφιστάμενη τοπογραφία και να ενσωματωθεί στο αστικό δίκτυο κινήσεων (doma, no date). Παράλληλα, αυτό το “πέρασμα” χρησιμοποιείται και ως συλλογικός χώρος συνάντησης και διέλευσης των ενοίκων, καθώς φιλοξενεί το κεντρικό κλιμακοστάσιο, αποτελώντας τον κεντρικό πυρήνα κίνησης και εισόδου στα διαμερίσματα. Το pilotis σηματοδοτείται με ζωηρό χρωματισμό και μεγάλο ελεύθερο ύψος, το οποίο εναλλάσσεται για να αποδίδεται ρυθμός στην εσωτερική διαδρομή-πεζόδρομο (doma, no date).

Η οργάνωση του φορέα γίνεται σε κάνναβο τοιχίων και στύλων και η κάτοψη σε ζώνες: η μεγάλη ζώνη συγκροτείται από τοιχία και αποδίδει τις πιο σταθερές (κλιμακοστάσιο, λουτρά) και προστατευμένες (καθιστικά) περιοχές (ktirio, no date). Η μικρότερη ζώνη έχει τους στύλους και τις πληρώσεις οπότε είναι πιο ευέλικτη και στεγάζει τους μικρότερους χώρους (δωμάτια, κουζίνες, ημιυπαίθριους) ή/και τις επεκτάσεις καθιστικών. Συνεπώς, η δομή του κτηρίου με τη συμπληρωματική λειτουργία των ζωνών και τις διαμπερότητες αξόνων και κινήσεων του συστήματος του φορέα, παρέχει τη δυνατότητα εναλλακτικών διαμορφώσεων της κάτοψης ανά όροφο, ανάλογα με την τοπογραφία (κλίση οικοπέδου, θέα), τον οικοδομικό κανονισμό και τις ανάγκες των ενοίκων σε μεγέθη χώρων (doma.archi, no date).

Η στερεομετρία του κτηρίου, όπως προκύπτει από τις ζώνες της κάτοψης, με τη σταδιακή απομείωση του όγκου του, αναλαμβάνει να διευθετήσει το πέρας του οικοδομικού τετραγώνου (ktirio, no date).

Έμφαση δόθηκε και στην κατασκευαστική διευκόλυνση του έργου. Βασική συνθετική αρχή αποτελεί η συγκρότηση της κατασκευαστικής δομής του κτηρίου με λογική “lego”, όπου κάθε “στρώση” δύναται να συμπληρωθεί σταδιακά σε δεύτερο χρόνο και ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες, διευκολύνοντας έτσι τα στάδια της κατασκευής, την αλλαγή ή την επιδιόρθωσή τους (ktirio, no date).

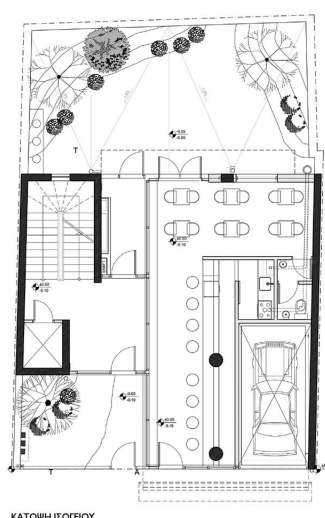
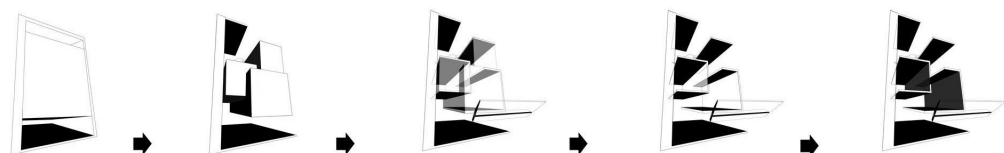
Η διάλυση του ‘κουτιού’: Πολυκατοικία στο Γκάζι, Σοφία Τσιράκη, 2013

Η πολυκατοικία στο Γκάζι της αρχιτέκτονος Σοφίας Τσιράκη μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην πενταετία 2009-2013. Το έργο έλαβε δύο διακρίσεις: αφενός απέσπασε το Α΄ Βραβείο στην κατηγορία ‘Κατοικία’ στα Βραβεία Αρχιτεκτονικής 2013 από το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, αφετέρου απέσπασε Έπαινο στην κατηγορία ‘Καλύτερο πραγματοποιημένο έργο των ετών 2009-2013’ στα Βραβεία ‘ΔΟΜΕΣ 2014’ (Doma, no date).

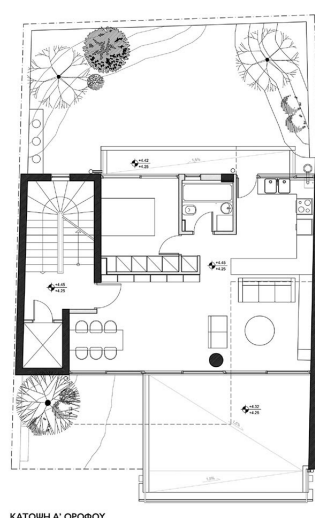
Το συγκεκριμένο έργο επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει την τυπολογία της αθηναϊκής πολυκατοικίας με βασική χειρονομία την υποδηλωμένη στην επωνυμία του: την διάλυση του ιδεατού στερεού της πολυκατοικίας, των αυστηρά ορισμένων και διακριτών ορίων του στοιχειώδους κατοικήσιμου “κουτιού” και την συγκρότηση μίας ανοιχτής, ρέουσας σύνθεσης ελεύθερων πλακών (Doma, no date). Σκοπός της κίνησης αυτής είναι η διαμόρφωση εξωστρεφών καταστάσεων πολυκατοίκησης, με την πολυκατοικία να “ανοίγεται” προς τα έξω και να δημιουργεί διαγώνιες αντιστικτικές σχέσεις συνύπαρξης και συγκατοίκησης, τόσο μεταξύ των ενοίκων όσο και με τον δημόσιο χώρο της πόλης (Doma, no date).

Η χειρονομία αυτή είναι δομική, προερχόμενη από την κατασκευή και όχι μορφολογική, δηλαδή απεικονιζόμενη μόνο στην περιβάλλουσα επιδερμίδα των όψεων: η διάλυση του “κουτιού” αναδεικνύεται από τον καθαρό αντιστικτικό διάλογο που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα κατακόρυφα και οριζόντια επιπέδα της σύνθεσης, που συναρθρούμενα ορίζουν τους επιμέρους χώρους. Τα επίπεδα εισχωρούν, ολισθαίνουν, συρταρώνουν, στο εσωτερικό της λύσης και διαμορφώνουν τον κατοικήσιμο χώρο, συγκροτώντας εν τέλει την τελική μορφή (Doma, no date). Αυτό καθίσταται δυνατό από την σύνθεση των κυρίαρχων δομικών στοιχείων: η οριζόντια, ελεύθερη από δοκάρια, πλάκα, το κατακόρυφο τοίχωμα στο δυτικό άκρο του οικοπέδου και ο ελεύθερος στύλος στο μέσο της σύνθεσης (Doma, no date). Σε σχέση με αυτά αρθρώνονται ελάχιστοι τοίχοι πλήρωσης από ξηρά δόμηση (που τονίζονται με **χρώμα**, σε αντιστικτική σχέση με το μπετόν) και τα κουφώματα από αλουμίνιο ή σίδηρο (Doma, no date).

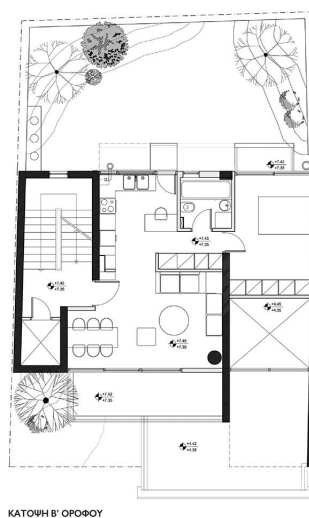
Οι μεγάλοι εξώστες συνδιαλέγονται παρομοίως με την πόλη με διαγώνιες αντιστικτικές σχέσεις, στοιχείο που εξασφαλίζεται με την υποχώρηση του κτηριακού όγκου πίσω από την οικοδομική γραμμή στους ορόφους. Στο ισόγειο το κτήριο συνεχίζει την οικοδομική γραμμή, αλλά δεν εξαντλεί την κάλυψη, ούτως ώστε να αποδώσει ελεύθερο χώρο και αυλή, προς την πόλη και το πίσω μέρος του οικοπέδου αντίστοιχα (Doma, no date).

ΚΑΤΩΦΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

ΚΑΤΩΦΗ Α' ΟΡΟΦΟΥ

ΚΑΤΩΦΗ Β' ΟΡΟΦΟΥ

Urban Stripes, Κουκάκι, KLab Architecture, 2013

Το έργο “Urban Stripes” στο Κουκάκι του αρχιτεκτονικού γραφείου KLab μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην τριετία 2010-2013, ενώ υπήρξε υποψήφιο για το βραβείο Mies Van der Rohe το έτος 2014 και έλαβε διάκριση στην κατηγορία “υλοποιημένο έργο” στα Ελληνικά Βραβεία Αρχιτεκτονικής του ΕΙΑ 2013.

Η επανερμηνεία της αθηναϊκής πολυκατοικίας στο συγκεκριμένο έργο γίνεται με βασική χειρονομία τον σχεδιασμό διαφορετικών κατόψεων ανά όροφο και την ταυτόχρονη ενοποίησή τους μέσω ενιαίας όψης με διαφορετικού τύπου διαφάνειες. Έργα αναφοράς αποτέλεσαν επίσης το κτήριο Φιξ του Ζενέτου και το μουσείο της Ακρόπολης του Tschumi (Marinaki, 2019).

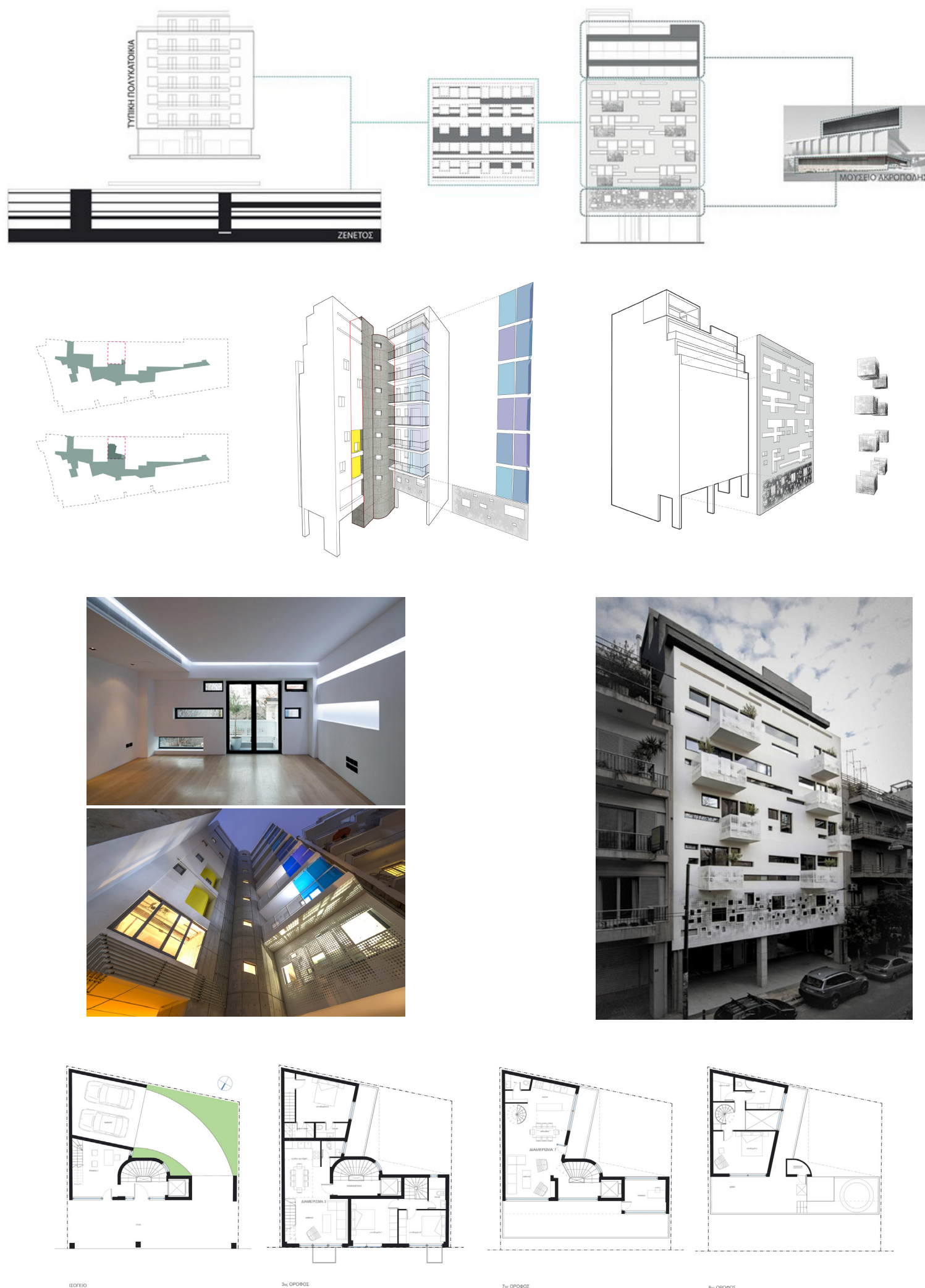
Εμβαθύνοντας, το κτήριο οργανώνεται σε σχήμα “Γ” λόγω του οικοπέδου και στην εσωτερική γωνία του, που έχει πρόσωπο στον ακάλυπτο, τοποθετείται το κεντρικό κλιμακοστάσιο. Τα περισσότερα διαμερίσματα είναι διώροφα αλλά όλα είναι διαφορετικά σε κάτοψη και τομή ανάλογα με το μέγεθός τους, τη θέση τους, το σενάριο κατοίκησης και την θέα που έχουν προς την Ακρόπολη. Στο εσωτερικό, οι κοινόχρηστοι χώροι εμφανίζουν πάλι στοιχεία του παρελθόντος όπως μωσαϊκό δάπεδο και μαρμάρινη μπορντούρα, αλλά υιοθετούν ένα χρωματικό παιχνίδι με διαφορετικές παλέτες ανά όροφο (ArchDaily, 2013).

Η πρόσοψη με τις διαφορετικού τύπου διαφάνειες επιχειρεί το φιλτράρισμα προς τον αστικό ιστό, συνεπώς βασικός στόχος γίνεται η ιδιωτικότητα και οι διαβαθμίσεις της. Με βασική επιρροή την γραμμικότητα που χαρακτηρίζει τα ανοίγματα του γειτονικού κτηρίου Φιξ του Ζενέτου, αλλά και τους εξώστες των γειτονικών κτηρίων, η όψη της πολυκατοικίας απαρτίζεται από έντονα γραμμικά ανοίγματα σε διαφορετικά ύψη, που φανερώνουν ή αποκρύπτουν θεάσεις του αστικού τοπίου (ArchDaily, 2013). Η διάτρηση των μπαλκονιών ακολουθεί το μοτίβο της πυκνώσης και της αραίωσης που παρουσιάζουν και τα ανοίγματα (Marinaki, 2019). Ο πρώτος όροφος διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους ορόφους ως προς τη χρήση (γραφεία) αλλά και ως προς την πρόσοψη, όπως και στο κτίριο του Μουσείου της Ακρόπολης (Marinaki, 2019). Λόγω του πολεοδομικού κανονισμού μετά τον πέμπτο όροφο υπάρχει τριώροφο ρετιρέ από οπλισμένο σκυρόδεμα, το οποίο έχει ενιαία μπαλκόνια και ενιαία κουφώματα με μεγάλα υαλοστάσια για να τονιστεί η θέα στον Παρθενώνα (Marinaki, 2019).

Η πίσω όψη με πρόσωπο στον ακάλυπτο χώρο, επιχειρεί επίσης να επανερμηνεύσει την συνήθως γκριζα, παραμελημένη και αθέατη όψη της Αθήνας των δεκαετιών ‘60 και ‘70. Αυτό επιτυγχάνεται με την χρήση στοιχείων των όψεων αυτών: το κλιμακοστάσιο είναι κυλινδρικό αλλά και τα ανοίγματα μοιάζουν να προέκυψαν άνευ οργάνωσης (Marinaki, 2019). Παράλληλα, χρησιμοποιείται ξανά η έννοια του φιλτραρίσματος, επιτυγχάνεται όμως από τη θέαση μέσα από έγχρωμους υαλοπίνακες διαφορετικών χρωμάτων (Marinaki, 2019).

Το έντονο λευκό χρώμα των όψεων επιλέχθηκε σε αντιδιαστολή με το επικρατέν στον αστικό περίγυρο γκριζο, αλλά και λόγω της υψηλής αντανakλαστικότητας στο έντονο ηλιακό φως κατά την καλοκαιρινή περίοδο.

Τέλος, το έργο επιχειρεί έναν ασυνήθιστο τρόπο κατασκευής με σκοπό να μειωθεί η κατανάλωση ενέργειας. Αντί της συνηθισμένης ελληνικής μεθόδου “τούβλο-θερμομόνωση-τούβλο” κατασκευάζεται από έξω προς τα μέσα με εξωτερική θερμομόνωση, τσιμεντοσανίδα και γυψοσανίδα (Marinaki, 2019). Παράλληλα, ασυνήθιστη βιοκλιματική χειρονομία αποτελεί και η χρήση του συστήματος κλιματισμού VRV για τη θέρμανση και την ψύξη των διαμερισμάτων (Marinaki, 2019).

28. Παρουσίαση έργου μέσω συμπάρθεσης σχεδίων και φωτογραφιών. Πηγές εικόνων στο σχετικό παράρτημα.

Κτήριο μεικτών χρήσεων Hansen, Πατήσια, AREA Architecture Research Athens, 2016

Εκ των βασικότερων κτισμένων κτηρίων υπό ανάλυση είναι το **κτήριο μεικτών χρήσεων Hansen** του αρχιτεκτονικού γραφείου AREA στα Πατήσια. Μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην εξαετία 2010-2016, ενώ βρέθηκε υποψήφιο για το Ευρωπαϊκό Βραβείο Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής 2017, Mies van der Rohe Award. Παράλληλα, απέσπασε έπαινο στα Βραβεία Αρχιτεκτονικής 2017 του Ελληνικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής, καθώς το έργο Inside Out -που αναλύεται παρακάτω- παρέλαβε το Βραβείο.

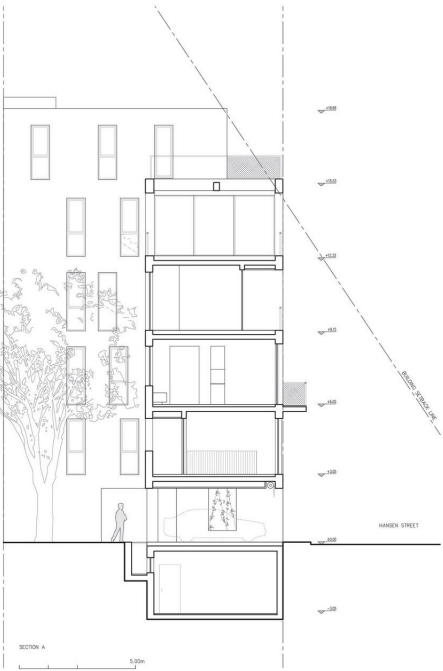
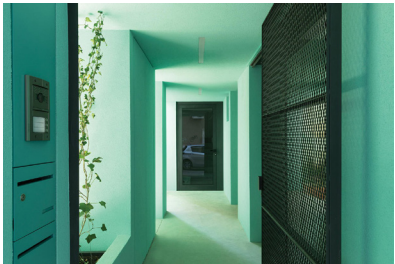
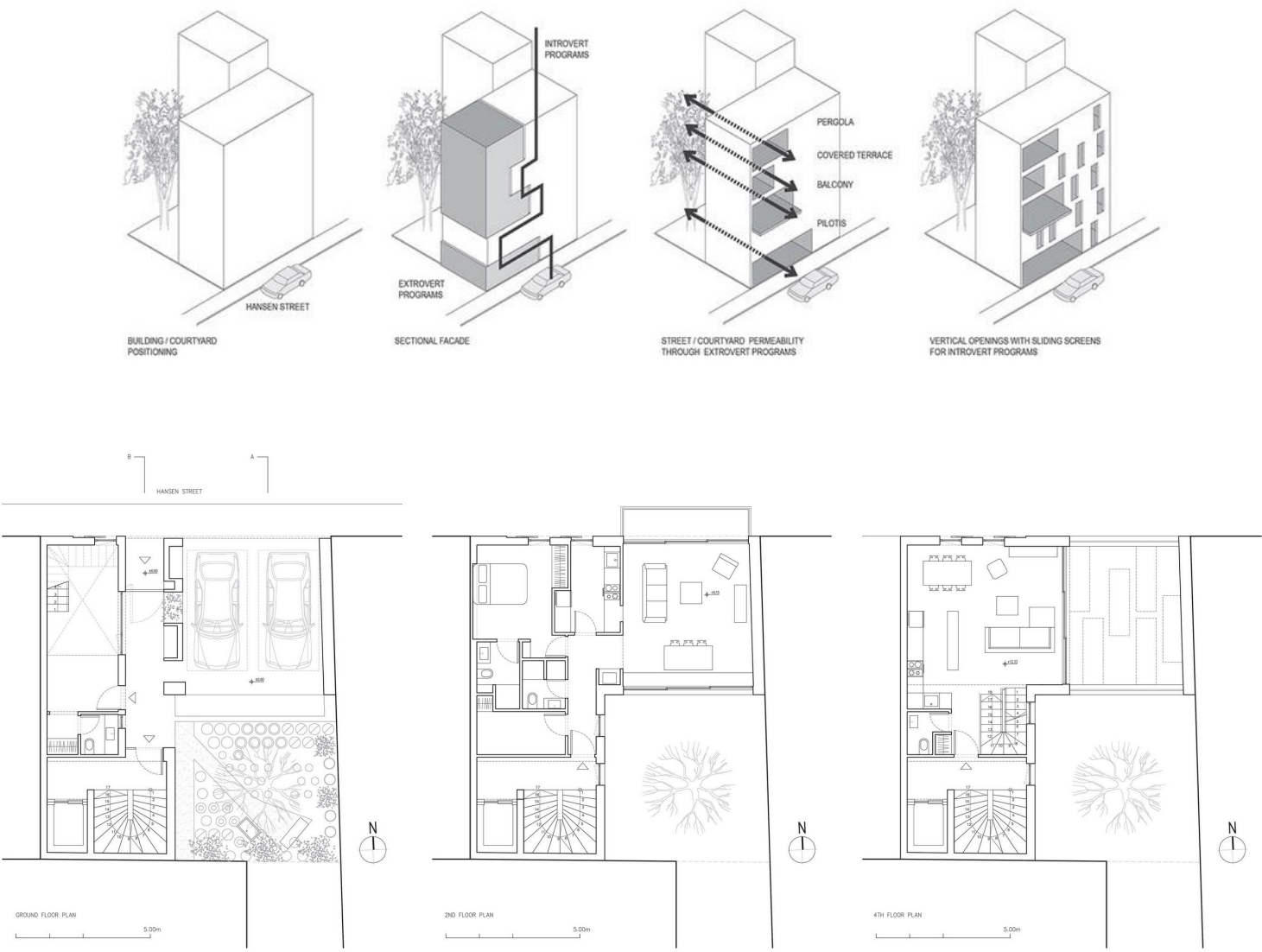
Το συγκεκριμένο έργο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία καθώς επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει την τυπολογία της αθηναϊκής πολυκατοικίας μέσω της κατακόρυφης ανάπτυξης διαφορετικών προγραμμάτων με χειρισμούς που απώτερο στόχο έχουν την δημιουργία αστικής αειφορίας.

Κυρίαρχη συνθετική χειρονομία αποτελεί η δημιουργία ενός μικρού κήπου στον **ακάλυπτο** χώρο στο νοτιοανατολικό πίσω μέρος του οικοπέδου και η διάταξη του κτηρίου σε σχήμα Γ γύρω του, με τις τρεις πλευρές του οικοπέδου να έχουν τυφλές όψεις. Ταυτόχρονα, εξασφαλίζεται διαμπερότητα στο κτηριακό τμήμα του Γ που απευθύνεται στον κήπο και στην μοναδική όψη στο δρόμο σε όλους τους ορόφους του, ώστε να δημιουργηθεί οπτική σχέση με την πόλη, μία διαρκής οριζόντια θεώρησή της (Παρασίδη, 2017).

Πιο συγκεκριμένα, το κτήριο διατάσσεται σε σχήμα Γ που υπαγορεύεται από τον προσανατολισμό και την τοποθέτηση των γειτονικών, εφαπτόμενων σε αυτό, κτιρίων (Παρασίδη, 2017). Οι εξωστρεφείς χώροι διατάσσονται κατακόρυφα στο τμήμα του Γ που απευθύνεται στον δρόμο και στον κήπο και έχουν διαφάνεια, ώστε σε κάθε όροφο να υπάρχει η αίσθηση ενοποίησης με την πόλη (Εικ. 29). Ειδικότερα, κάθε εξωστρεφής εξ αυτών των χώρων αποτελεί διαφορετικό τύπο **ημιυπαίθριου** χώρου, του οποίου η διαφάνεια εξαρτάται απόλυτα από την χρήση του ορόφου: πιλοτή στο ισόγειο όπου υπάρχει ανάγκη εξωστρέφειας για μία συνεχόμενη αίσθηση με τον δρόμο, τυπικό στενόμακρο μπαλκόνι στον δεύτερο όροφο όπου στεγάζεται -μαζί με τον πρώτο όροφο- επαγγελματικός, άρα εσωστρεφής χώρος, και στους δύο τελευταίους ορόφους στεγασμένη ταράτσα και πέργκολα, καθώς φιλοξενούν χώρους κατοίκησης. Η κατακόρυφη ανάπτυξη διαφορετικών προγραμμάτων, συνεπώς, εδώ εκφράζεται μέσω της διαβαθμισμένης διαμπερότητας του κτηρίου (Rozi, 2017). Στο δυτικό όριο του οικοπέδου διατάσσονται οι πιο προστατευμένοι χώροι του κτηρίου, όπως τα υπνοδωμάτια και τα λουτρά.

Αναφορικά με την όψη στον δρόμο, η **είσοδος** βρίσκεται σε υποχώρηση από το μέτωπο του κτηρίου, κρυμμένη ουσιαστικά από τον **δρόμο**. Κατ' επέκταση, η είσοδος στα διαμερίσματα γίνεται από τον κάθετο πυρήνα κίνησης στο βάθος του οικοπέδου (Εικ. 29). Η **πρόσοψη** διαθέτει ως ανοίγματα συρόμενα πάνελ από κόντρα πλακέ θαλάσσης με επένδυση σημύδας, τα οποία ενεργοποιούν το μέτωπο προς τον δρόμο χάρη στην αυτόβουλη από τον χρήστη κίνησή τους (Παρασίδη, 2017). Παράλληλα, το έντονο τυρκουάζ **χρώμα** αναδεικνύει τους εξωτερικούς χώρους, αλλά και την διάρθρωση της όψης. Ταυτόχρονα, αποτελεί μνεία σε δύο τοπικές αναφορές: αφενός στην αθηναϊκή τάση στις παλιές πολυκατοικίες να διακοσμείται ο όροφος των μπαλκονιών με έντονες αποχρώσεις, αφετέρου στην τάση επιλογής έντονων ή και πληθώρας αποχρώσεων στις υφασμάτινες τέντες των μεταγενέστερων πολυκατοικιών (Rozi, 2017). Κατά συνέπεια, το χρώμα μετουσιώνεται σε ένα ισχυρό στοιχείο ταυτότητας του κτηρίου. Με τις παραπάνω συνθετικές επιλογές, η πρόσοψη “ενεργοποιείται”, διότι αποκτά μεταβλητότητα και αποτελεί πλέον ένα δυναμικό σύστημα.

Η κατασκευή βασίζεται σε απλά, συνηθισμένα **υλικά** που μέσω του σχεδιασμού αποκτούν κομψότητα: φέροντας οργανισμός από οπλισμένο σκυρόδεμα με πλήρωση από τούβλο και επένδυση από έξι έως επτά εκατοστά εξωτερικής θερμομόνωσης για μέγιστη εξοικονόμηση **ενέργειας** (Rozi, 2017). Η διαμπερότητα του κτηρίου με τους εξωστρεφείς εξωτερικούς χώρους και τα πολλαπλά ανοιγόμενα παράθυρα επιτρέπει στο φυσικό **φως** να εισχωρεί σε όλους τους χώρους, αλλά και ευνοεί τον φυσικό αερισμό και δροσισμό. Τέλος, το φυτεμένο φυλλοβόλο δέντρο στον κήπο (Sophora japonica) έχει ύψος ώστε να σκιάζει τα μεγάλα ανοίγματα προς τον κήπο με νότιο προσανατολισμό, ενώ η απώλεια των φύλλων το χειμώνα επιτρέπει στα διαμερίσματα να επωφεληθούν στο μέγιστο από το φυσικό φως (Παρασίδη, 2017).

Inside-Out, Νέο Ψυχικό, Νίκος Κτενάς, 2017

Η πολυκατοικία **Inside-Out** του αρχιτέκτονα Νίκου Κτενά στο Νέο Ψυχικό μελετήθηκε και κατασκευάστηκε μέσα στην τετραετία 2013-2017, ενώ απέσπασε το Βραβείο Αρχιτεκτονικής 2017 από το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, και έχει αναδημοσιευτεί σε πληθώρα έντυπων και ψηφιακών μέσων.

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εργασία, καθώς επιχειρεί μία τυπολογική μεθερμηνεία του αστικού τύπου πολυκατοικίας επαναδιατάσσοντας τα συντακτικά του μέρη με σύγχρονο αρχ/κό λεξιλόγιο.

Κύριο συνθετικό μετασχηματισμό αποτελεί η ενσωμάτωση του κλιμακοστασίου στον υπαίθριο ακάλυπτο χώρο, μετατρέποντάς τον σε ενεργό χώρο μετάβασης από τον δημόσιο αστικό χώρο στους ιδιωτικούς χώρους διαβίωσης, και περιβάλλοντάς τον με τον **φέροντα οργανισμό** του κτηρίου από εμφανές οπλισμένο σκυρόδεμα.

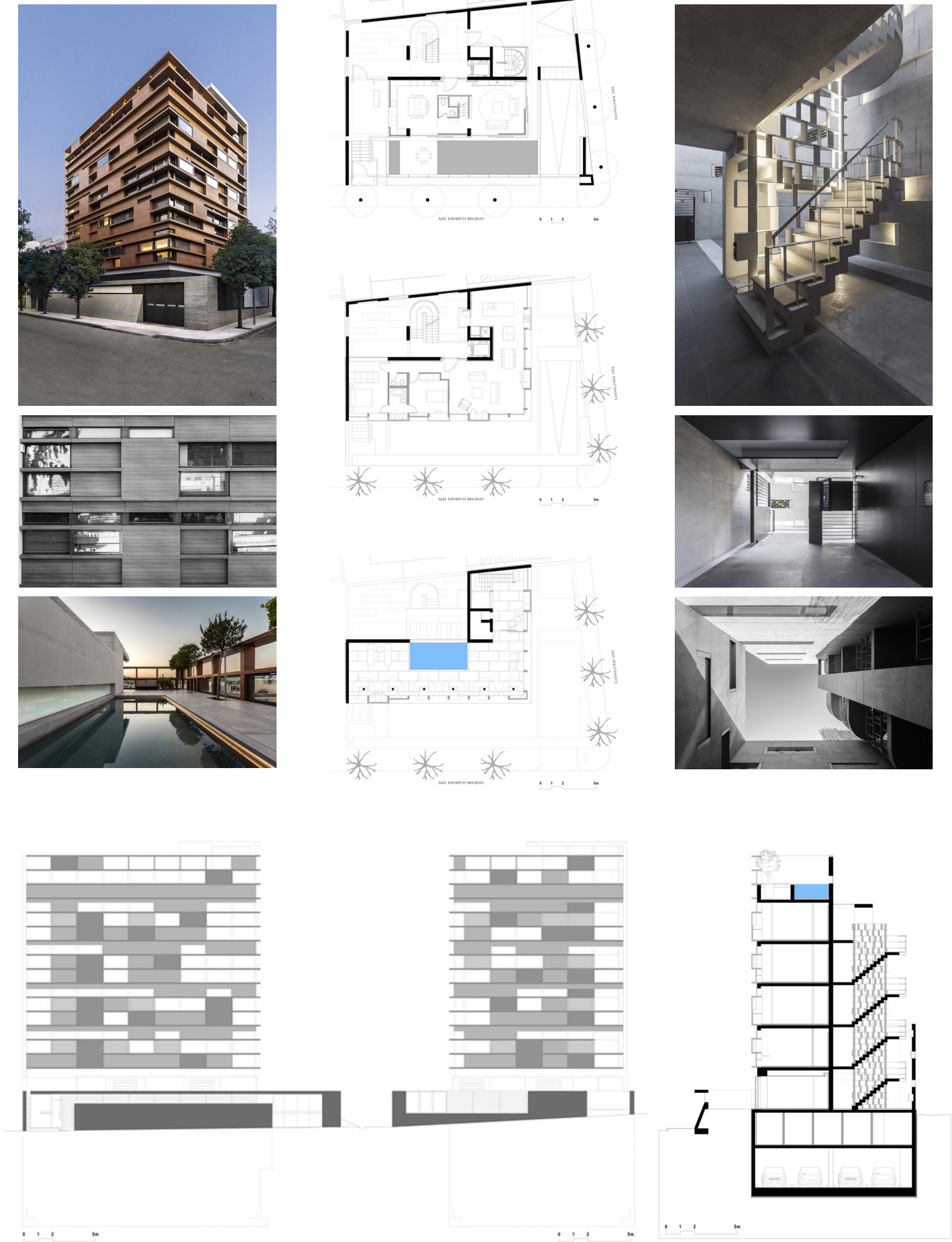
Συγκεκριμένα, ο κάτοικος διεισδύει απευθείας από την πόλη στον κεντρικό πυρήνα του κτηρίου στο πίσω μέρος του οικοπέδου, το αίθριο. Από εκεί διανέμεται στον ιδιωτικό του χώρο -το διαμέρισμά του-, ο οποίος προβάλλεται εκ νέου προς την πόλη στην εξωτερική όψη του οικοδομικού τετραγώνου (Βνάτσιου, 2022). Το αίθριο λειτουργεί ως ένας ενδιαμέσος χώρος στάσης εν μέσω αυτής της μετάβασης, αλλά και ως ο συγκεντρωτικός χώρος διανομής της κίνησης, καθώς ενσωματώνει την συνολική κυκλοφορία. Ο **ακάλυπτος** χώρος του οικοδομικού τετραγώνου, συνεπώς, αποκτά ενιαία και κοινόχρηστη για τους ενοίκους χρήση, και αποτελεί ενεργό λειτουργικό χώρο, αποκτώντας υπόσταση κλασσικού αιθρίου. Η χωρική σύνθεση, που οφείλεται στην τελική διάταξη των δομικών στοιχείων, προσδίδει έντονη αστικότητα στο έργο, χαρακτηριστικό που όρισε και το όνομα του έργου, σύμφωνα με τον αρχιτέκτονα.

Όπως προαναφέρθηκε, η **είσοδος** βρίσκεται απευθείας πάνω στον **δρόμο** και η είσοδος στα διαμερίσματα γίνεται από τον κάθετο πυρήνα κίνησης στο βάθος του οικοπέδου. Συνεπώς, στην μία πλευρά του δρόμου στο ισόγειο επίπεδο, τα όρια της σύνθεσης εφάπτονται στα όρια του οικοπέδου και το ίδιο συμβαίνει σε όλη την περίμετρό του, όπως φαίνεται στο σχέδιο της κάτοψης (Βνάτσιου, 2022). Ωστόσο, ο κτηριακός όγκος αναπτύσσεται κάθετα σε υποχώρηση από την οικοδομική γραμμή, όπως φαίνεται στο σχέδιο της τομής (Βνάτσιου, 2022). Τα διαμερίσματα αναπτύσσονται σε ένα επίπεδο, εξαιρουμένης της κατοικίας στο ισόγειο που αναπτύσσεται και στο δεύτερο.

Ο φέροντας οργανισμός φέρει τις πλάκες των ορόφων εν είδει προβόλων, συνθετική χειρονομία που επιτρέπει την διαμόρφωση **ελεύθερων κατόψεων** στις κατοικίες, αλλά και **όψεων** απαλλαγμένων από οποιαδήποτε αναγκαστική εμφάνιση κάποιου δομικού στοιχείου. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι **όψεις, αυτοφερόμενες**, συντίθενται ως 'σμιλευμένη επιδερμίδα', η οποία εμπεριέχει κάποιες από τις ζωτικές λειτουργίες των κατοικιών, με θετικούς και αρνητικούς όγκους, έρκερ και πλήρως ανοιγόμενα ναλοστάσια (Βνάτσιου, 2022). Έτσι, καθίσταται ο συνολικός όγκος του κτιρίου μονολιθικός αλλά και ταυτόχρονα διαφανής, ενώ από τους εσωτερικούς χώρους πλαισιώνεται αποσπασματικά το άμεσο αστικό περιβάλλον (Βνάτσιου, 2022). Η διαμόρφωση αυτή των όψεων οργανώνεται σε οριζόντιες ζώνες τριών λωρίδων, οι οποίες διατρέχουν όλο το μήκος των όψεων. Κατ' αυτό τον τρόπο, το κτήριο αποκτά και εξωτερική κλίμακα με σταθερό ρυθμό, ο οποίος σε συνδυασμό με την διαφάνεια και την διάθρωση στις λωρίδες δημιουργεί την ψευδαίσθηση διάτρητου στερεού και ψηλότερο του πραγματικού. Σε άρθρο της η Ζ. Παρασίδη γράφει πως πρόκειται για ένα έργο που αντιμετωπίζει την πόλη ως σειρά εικόνων, αφού με το άνοιγμα των παραθύρων ο ιδιωτικός χώρος μετατρέπεται σε εξώστη.

Οι κατοικίες είναι σχήματος Γ. Στην κάτοψη του τυπικού -και για τους τέσσερις- ορόφους παρατηρείται πως οι κύριοι χώροι χαρακτηρίζονται από διαπερότητα με ανοιχτές πλευρές προς το εσωτερικό αίθριο του ακάλυπτου και τους δρόμους που εφάπτονται του οικοπέδου. Το καθιστικό είναι ενοποιημένο με την κουζίνα, η οποία έχει πρόσβαση στον μοναδικό ημιυπαίθριο χώρο, ένα βοηθητικό μπαλκόνι με απεύθυνση στο αίθριο.

Το δώμα προτείνεται ως ένας “κρεμαστός κήπος - όαση”, δηλαδή ένας κοινόχρηστος χώρος διημέρευσης για τους ενοίκους. Περιβάλλεται εσωτερικά του οικοδομικού τετραγώνου από το τοίχιο εμφανούς οπλισμένου σκυροδέματος του φέροντα οργανισμού, ενώ εξωτερικά -προς την πόλη- από την αυτοφερόμενη πρόσοψη. Συνεπώς, στο επίπεδο αυτό, η διαλεκτική σχέση των δύο βασικών αυτών δομικών στοιχείων του κτιρίου, επιτρέπει στους επισκέπτες του ανοιχτού αυτού δωματίου έναν εκ νέου προσανατολισμό της θέσης του κτιρίου σε σχέση με το περιβάλλον αστικό σύνολο (Βνάτσιου, 2022).

30. Παρουσίαση έργου μέσω συμπαράθεσης σχεδίων και φωτογραφιών. Πηγές εικόνων στο σχετικό παράρτημα.

Κτήριο κατοικίας, Παγκράτι, Δημήτρης Ησαΐας & Τάσης Παπαϊωάννου Αρχιτέκτονες, 2019

Επόμενο παράδειγμα μετά την εποχή της κρίσης αποτελεί το **Κτήριο κατοικίας** των αρχιτεκτόνων Δημήτρη Ησαΐα και Τάση Παπαϊωάννου, το οποίο ολοκληρώθηκε το 2019 και βρίσκεται στην κεντρική συνοικία του Παγκρατίου, στην πλατεία οδό Ευφράνορος.

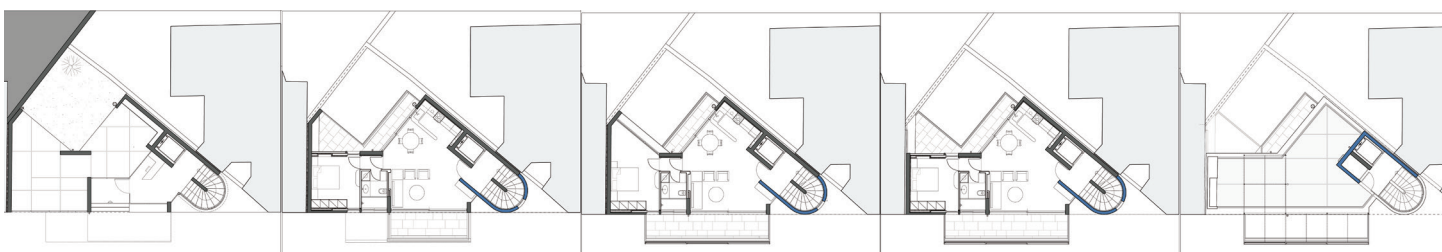
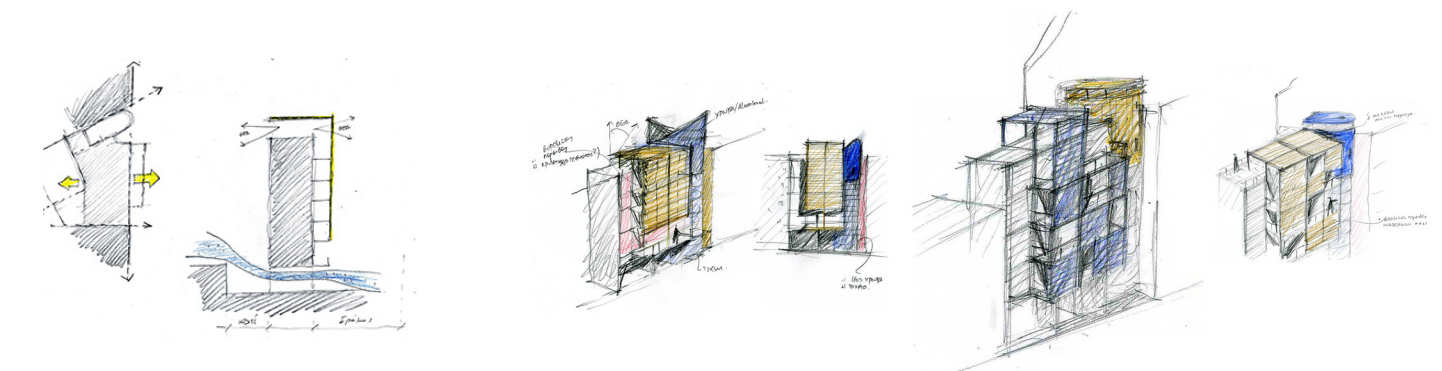
Το έργο παρουσιάζει ενδιαφέρον για την εργασία, καθ' ότι μεταγράφει πρωτογενή συστατικά στοιχεία της μεταπολεμικής εκδοχής της πολυκατοικίας. Βασικότερες τέτοιες χειρονομίες είναι ο σχεδιασμός του ισογείου ως πλήρους διαμπερούς χώρου με την ταυτόχρονη αποκόλληση του κτηριακού όγκου από το έδαφος δημιουργώντας αίσθηση “αιώρησης”, αλλά και η ένταξη τοπικών αναφορών που αναλύονται παρακάτω.

Κυρίαρχη συνθετική χειρονομία αποτελεί η ενσωμάτωση του κάθετου πυρήνα κίνησης με τον ανελκυστήρα και το κλιμακοστάσιο σε έναν αυτόνομο πεπλατυσμένο κυλινδρικό όγκο με άνοιγμα στην απόληξή του. Το άνοιγμα επιτρέπει την διέλευση του φωτός στον πυρήνα κίνησης, ενσωματώνοντας ουσιαστικά την λειτουργία του φωταγωγού της τυπικής αθηναϊκής πολυκατοικίας. Ο κυλινδρικός αυτός πυρήνας είναι σε απόχρωση μπλε, παρόμοιας με αυτή του αττικού ουρανού, και ως καθαρό γεωμετρικό στερεό φαντάζει ως γλυπτικό συνθετικό στοιχείο που διακοσμεί τον αστικό χώρο, ενώ λειτουργικά ορίζει και διαφοροποιεί το κτίριο από την παρακείμενη πολυκατοικία, σαν ένα είδος στροφέα (Archetype Editor, 2020). Στον τελευταίο όροφο ο κυλινδρικός όγκος είναι διαφανής, εξασφαλίζοντας, επιλεκτικά, πανοραμική θέαση στο περιβάλλον αστικό τοπίο και τον λόφο του Λυκαβηττού, προσομοιάζοντας σε πύργο-παρατηρητήριο. Στην απόληξή του οδηγεί στον κοινόχρηστο για τους ενοίκους χώρο του δώματος, που προσφέρει πανοραμική θέα της πόλης και των δύο χαρακτηριστικών τοποσημών της: τον Παρθενώνα και τον Λυκαβηττό (Archetype Editor, 2020).

Τα διαμερίσματα διαμορφώνονται τυπικά σε ένα επίπεδο, με διαφορετική κάτοψη μόνο στον πρώτο και στον τελευταίο όροφο. Δεν είναι μεγαλύτερα των 65 τ.μ., αποτέλεσμα του περιορισμένου και ελαφρώς στρεβλού οικοπέδου (Archetype Editor, 2020). Στον πρώτο όροφο υπάρχει τυπικός αθηναϊκός εξώστης, ενώ στους υπερκείμενους υπάρχουν εξώστες καλυμμένοι από ένα σύστημα σκίασης ξύλινων συρόμενων πανέλων που παρέχουν ιδιωτικότητα και ηλιοπροστασία στους κατοίκους, ανάλογα με τις ανάγκες τους. Η δημιουργία της δεύτερης αυτής όψης -από τον δεύτερο όροφο έως και το δώμα- με τα ξύλινα καφασωτά, εντείνει την αίσθηση της «αιώρησης» (Archetype Editor, 2020). Η αναδίπλωση της όψης στο δώμα μετεξελισσεται σε πέργκολα στον κοινόχρηστο χώρο του δώματος. Η πρόσοψη στην πόλη αποκτά, συνεπώς, μεταβλητότητα και χαρίζει οπτική ποικιλία στο αστικό σκηνικό. Σε συνδυασμό με την γλυπτική διάσταση του ημικυλινδρικού πυρήνα κίνησης προσδίδει χαρακτηριστική αστική “ταυτότητα” και υπόσταση στο κτήριο.

Σημειώνεται εδώ πως στο έργο υπάρχει έντονη προσπάθεια αναζήτησης μορφών και αρχιτεκτονικών προτύπων από το παρελθόν και αυτό φαίνεται με τρεις τρόπους. Αρχικά, στο συγκεκριμένο κτήριο επαναφέρεται με σύγχρονο τρόπο η λογική του καννάβου στην όψη των πολυκατοικιών όπως αυτή διαμορφώθηκε τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια από σημαντικούς αρχιτέκτονες όπως ο Ν. Βαλσαμάκης, ο Κ. Δεκαβάλλας και ο Α. Κωνσταντινίδης (Καμπούκος, 2022). Στο συγκεκριμένο έργο ο κάνναβος πληρώνεται με ξύλινα καφασωτά που προσφέρουν την απαραίτητη σκίαση στα διαμερίσματα. Δεύτερον, ο χρωματισμός του κλιμακοστασίου με έντονο μπλε χρώμα ενδεχομένως παραπέμπει σε αυτό της πολυκατοικίας του Παναγιωτάκου, όπως και σε αρκετά μεταγενέστερα έργα που εμπνεύστηκαν από αυτό (Καμπούκος, 2022). Σημειώνεται, τέλος, πως οι αρχιτέκτονες ενσωμάτωσαν ζωγραφικά έργα και γλυπτικές λεπτομέρειες στους κοινόχρηστους χώρους και τον εξοπλισμό του κτηρίου. Αφορμή γι' αυτό στάθηκε το όνομα της οδού, καθ' ότι ο Ευφράνορας υπήρξε φημισμένος Έλληνας καλλιτέχνης, ζωγράφος, γλύπτης και χαλκουργός του 4ου αιώνα π.Χ. (Archetype Editor, 2020). Παραδείγματα αποτελούν τα μεταλλικά δρακόμορφα κιγκλιδώματα στις μεταβάσεις, αλλά και τρία «διπλά» γλυπτικά έργα του καλλιτέχνη Αλέκου Φασιανού. Ένα «διπλό» εξ αυτών κοσμεί την είσοδο του κτηρίου.

Τέλος, είναι πρόπον να αναφερθεί πως τα έξι οροφδιαμερίσματα της νέας πολυκατοικίας προορίζονταν για βραχύβιες μισθώσεις, όχι μόνο λόγω της δυνατότητας υψηλού κέρδους για τον επενδυτή, αλλά και λόγω του πλεονεκτήματος της γειτνίασης με το νέο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Γουλανδρή (Archetype Editor, 2020). Ωστόσο, από τους παραπάνω αρχιτεκτονικούς χειρισμούς συμπεραίνεται πως το έργο έχει συντεθεί με διαχρονική οπτική, εξ ου και συμπεριλαμβάνεται κατ'εξαιρεση στα υπό ανάλυση έργα. Εφήμερο χαρακτήρα έχουν μόνο τα έπιπλα, κατασκευασμένα από ξύλο σημύδας, που δεν απαιτούν εξειδικευμένους τεχνίτες.

Casa Leone, Αγία Παρασκευή, AD Architects, 2021

Η πολυκατοικία Casa Leone των αρχιτεκτόνων Αριστείδη Ντάλλα και Κωνσταντίνου Σταθόπουλου στην Αγία Παρασκευή επρόκειτο να ολοκληρωθεί εντός του 2021, ενώ η μελέτη είχε δημοσιευθεί σε διαδικτυακές πλατφόρμες ήδη στα μέσα του 2019.

Το συγκεκριμένο έργο επανερμηνεύει τον κτηριακό τύπο της αθηναϊκής πολυκατοικίας αποφεύγοντας την κατακόρυφη επανάληψη ενός τυπικού ορόφου, και άρα την ίδια τυπολογία κατοίκησης. Η βασική χειρονομία επ' αυτού είναι η διαφορετική επίλυση των κατόψεων ανά όροφο, με κάθε εσωτερική διαρρύθμιση να προκύπτει από τις εκάστοτε ανάγκες των χρηστών.

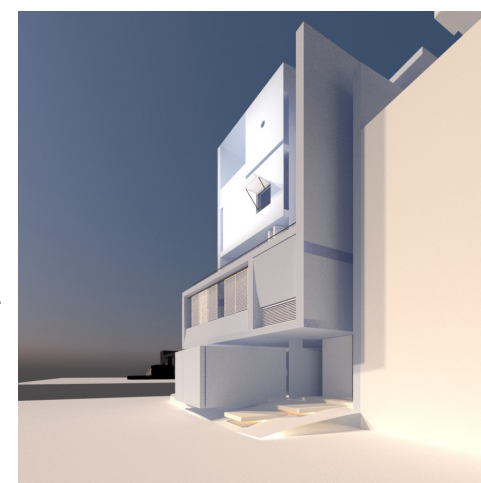
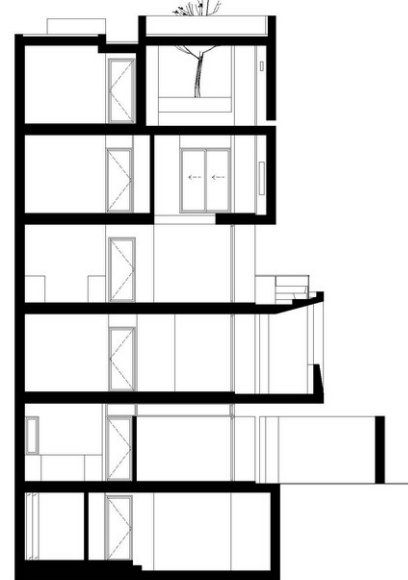
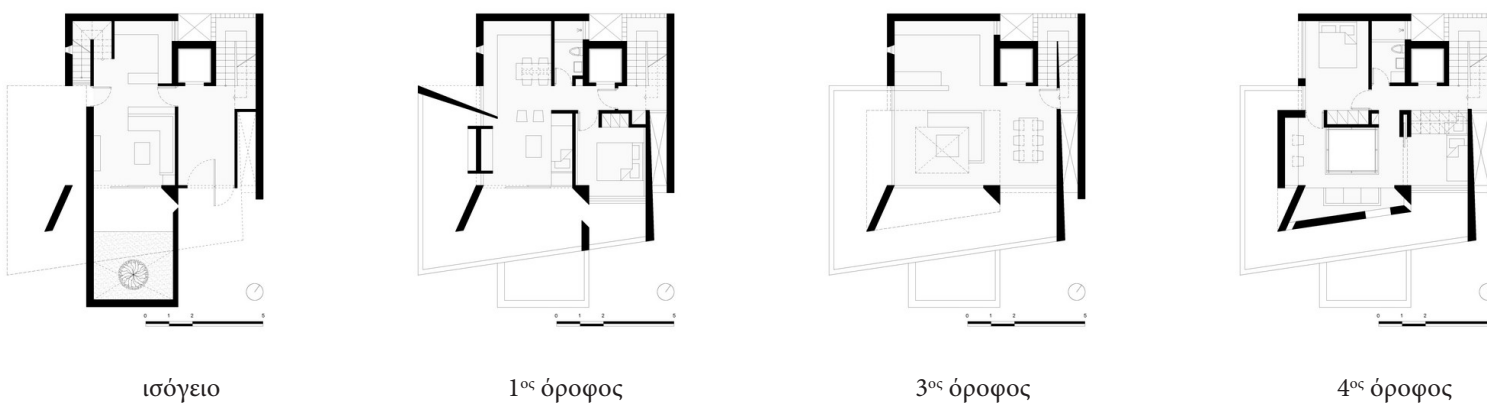
Οι κύριες παράμετροι που διαμόρφωσαν την πρόταση ήταν αφενός οι απαιτήσεις του πελάτη για ένα “κτήριο-λιοντάρι στην ζούγκλα της πόλης”, αφετέρου η στενότητα και το μικρό μέγεθος του οικοπέδου (aristidesdallas, no date). Το αίτημα του “λιονταριού” μεταφράστηκε σε εννοιολογικούς όρους αποφεύγοντας μορφολογικά τεχνάσματα, αντιστοιχιζόμενο στις σχέσεις εσωστρέφειας ή εξωστρέφειας της πολυκατοικίας, αλλά και στις ευρύτερες σχέσεις της με τον περιβάλλοντα χώρο: βασικός στόχος που τέθηκε ήταν η **ένταξη** του κτηρίου στην πόλη (Marinaki, 2019). Η δεύτερη δυσκολία του μικρού οικοπέδου αντιμετωπίστηκε σε επίπεδο κλίμακας και εργονομίας χώρου: εφόσον οι περιορισμοί απέτρεπαν την ανάπτυξη στην οριζόντια διεύθυνση, το κτήριο εξελίχθηκε σε πέντε επίπεδα. Παράλληλα, σεβόμενο τις μικρές **αναλογίες του οικοπέδου**, το έργο ενσωματώνεται στον αστικό ιστό και δημιουργεί μία συνέχεια με την γειτονιά μέσω της αντίστιξης του με αυτή. Κατ’ αυτό τον τρόπο, επιτυγχάνει μία διαρκή συνομιλία με τα όμορα κτήρια (aristidesdallas, no date).

Η διαφορετική επίλυση των κατόψεων ανά όροφο αντικατοπτρίζεται και στις **όψεις** του κτηρίου, οι οποίες αντανakλούν τόσο την διαφοροποίηση των ιδιοκτησιών όσο και την εσωτερική λειτουργία κάθε στάθμης. Ταυτόχρονα, επιτρέπουν τις οπτικές φυγές και την επαφή του μέσα και του έξω μέσα από ανοίγματα-σχισμές στο συμπαγές του σκυροδέματος, αλλά και μέσα από τα φίλτρα σκιασμού (Marinaki, 2019). Αυτή η ποικιλία των ανοιγμάτων εξασφαλίζει εναλλαγές στην διαμόρφωση της όψης και υπενθυμίζει την ανθρώπινη κλίμακα. Οι εναλλαγές αυτές στη διάρθρωση των όψεων αναδεικνύει και την αποκόλληση των όγκων εξωτερικά.

Βασικό συνθετικό εργαλείο για αυτόν τον ογκοπλαστικό χειρισμό αποτέλεσε η διαχείριση του κενού που συγκροτεί και διαμορφώνει τον εσωτερικό χώρο με κύρια αναφορά στο “έξω”, συνεπώς με τον εσωτερικό χώρο να αποτελεί προέκταση του εξωτερικού. Με αυτό τον τρόπο ενισχύεται, τόσο η «εκτόνωση» του εσωτερικού χώρου προς ένα εξωτερικό, όσο και η ίδια η ανάγκη διαβίωσης σε αίθρια ή ημιυπαίθρια κατάσταση (Marinaki, 2019). Έτσι, η σχέση του μέσα και του έξω είναι ροϊκή και αλληλοδιαπλεκόμενη, δημιουργώντας την αίσθηση πως η γειτονιά και η κατοίκηση μέσα σε αυτήν αποτελεί ένα συνεχές σύστημα σε διαρκή αλληλεπίδραση, η οποία καθορίζεται από τον διττό ρόλο του μέσα και του έξω (aristidesdallas, no date).

Τα χρησιμοποιημένα υλικά δημιουργούν τις κατάλληλες τονικές εντάσεις και αντιθέσεις μέσα από τις ίδιες τις ιδιότητες τους: το εμφανές σκυρόδεμα επιλέχθηκε για τα σταθερά στοιχεία της σύνθεσης, το γυαλί για την διαφάνεια, το ξύλο για τις ενδιάμεσα τονικά εντάσεις σε χώρους που έχριζαν ημιδιαφάνειας και ιδιωτικότητας.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε και σε άυλες χωρικές ποιότητες που γίνονται αντιληπτές και αναγνώσιμες μόνο στο επίπεδο της βιωματικής εμπειρίας του χώρου κατοίκησης. Το φως, η σκιά, και η κίνηση του ανθρώπου αποτέλεσαν τέτοια εργαλεία συμπληρωματικής συνθετικής επεξεργασίας του έργου, ωστόσο δεν αποτελούν αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

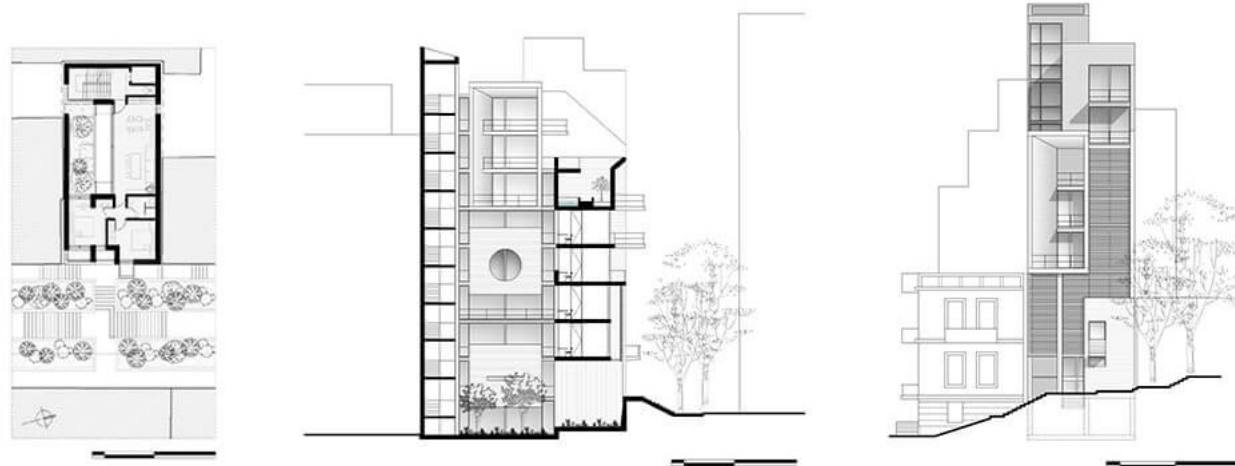
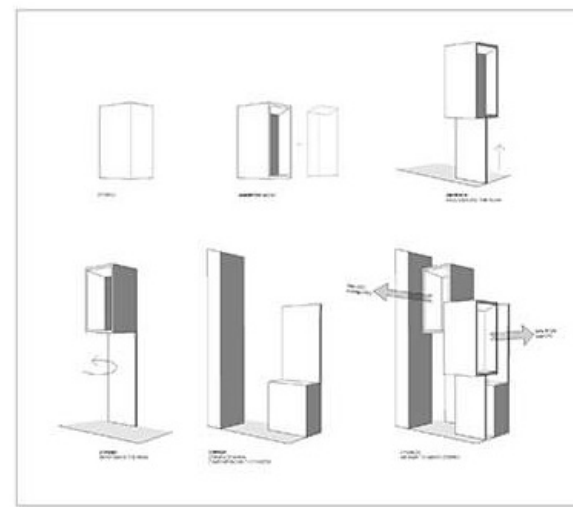
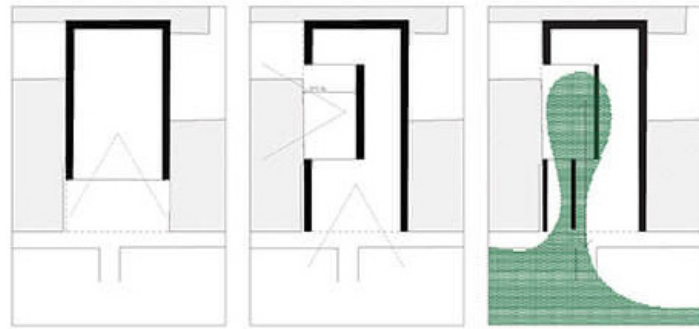
Πολυκατοικία στο Γκύζη, AD Architects, 2020

Επόμενο παράδειγμα μετά την εποχή της κρίσης αποτελεί η **πολυκατοικία στο Γκύζη** που μελετήθηκε και κατασκευάστηκε εντός της διετίας 2019-2020 από τους αρχιτέκτονες Ντάλλα Αριστείδη, Μπαλή Κατερίνα, Σέργιο Ραφαήλ και Σιούτη Θοδωρή.

Οι βασικοί σκοποί της σύνθεσης ήταν αφενός η κατακόρυφη ανάπτυξη της πολυκατοικίας για την αξιοποίηση της θέας προς τον Λυκαβηττό και τον Υμηττό, αφετέρου η ενσωμάτωση της δημόσιας αστικής διαδρομής στους ιδιωτικούς χώρους της πολυκατοικίας (aristidesdallas, no date). Σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες, επιπλέον σκοπός ήταν η αίσθηση του έργου τους ως επέκταση σε συνδιαλλαγή με το κτήριο που βρίσκεται μπροστά του για την καλύτερη ενσωμάτωση στο αστικό περιβάλλον.

Αναλυτικά, η είσοδος από την πόλη διαμορφώνεται από έναν έντονα κεκλιμένο πεζόδρομο με υψηλή φύτευση, ο οποίος επεκτείνεται σε ένα εσωτερικό αίθριο που λειτουργεί ως κεντρική αυλή στην στάθμη της εισόδου. Οι χώροι διημέρευσης των επτά κατοικιών, που περιβάλλουν το αίθριο καθ' ύψος, τοποθετούνται περιμετρικά αυτού. Οι χώροι ύπνου αντιθέτως, έχουν προσανατολισμό προς το αστικό συγκείμενο νοτιοανατολικά. Κατ' αυτό τον τρόπο, κάθε κατοικία έχει υπαίθρια εκτόνωση είτε προς το αίθριο είτε προς τον κεκλιμένο πεζόδρομο (aristidesdallas, no date). Επιπλέον, το κεντρικό αίθριο επιτρέπει την υλοποίηση μεγάλων ανοιγμάτων προς τη θέα νοτιοανατολικά, καθώς τηρούνται οι απαραίτητες αποστάσεις από τα όρια του οικοπέδου (aristidesdallas, no date). Τα υπνοδωμάτια συνεπώς, αποκτούν την εξωστρεφή θέση στο οικόπεδο με τα μεγάλα ανοίγματα προς την θέα, και οι χώροι διημέρευσης την εσωστρεφή θέση, αφού τοποθετούνται εσωτερικά με θέα το αίθριο.

Συνεπώς, ογκοπλαστικά η πολυκατοικία αναπτύσσεται γύρω από το αίθριο-ακάλυπτο και συντίθεται διαδοχικά σύμφωνα με τις εξής διαδικασίες: αφαίρεση μέρους της εσωτερικής μάζας των όγκων που την απαρτίζουν, ανύψωση-αποκόλλησή τους από το επίπεδο της πόλης, και τέλος, στρέψη προς τις επιθυμητές θέες (aristidesdallas, no date). Η εν λόγω σύνθεση των όγκων ακολουθεί τη γεωμετρία του ιδεατού στερεού, χωρίς όμως να παράγει το συνηθισμένο αποτέλεσμα των επάλληλων ρετιρέ (aristidesdallas, no date). Σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες η ογκομετρία ακολουθεί ένα κλιμακούμενο ογκοπλαστικό σύστημα που μιμείται το μοτίβο του αστικού ιστού. Παράλληλα, οι χαράξεις της πόλης συνεχίζονται και η μικροκλίμακα της γειτονιάς γίνεται σεβαστή, παρά το γεγονός ότι διατηρείται μία απόσταση από το μέτωπο της πόλης. Απώτερος στόχος όλων των προαναφερθέντων χειρισμών είναι το κτήριο να εντάσσεται αρμονικά στο περιβάλλον του.

Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη, Μάρκος Σκαμπάλης, 202x?

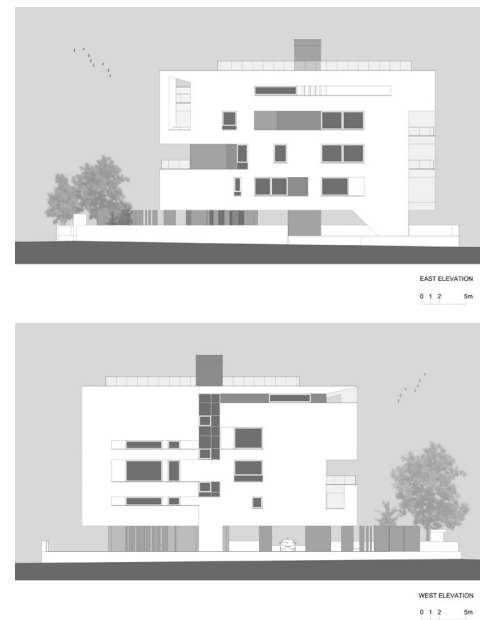
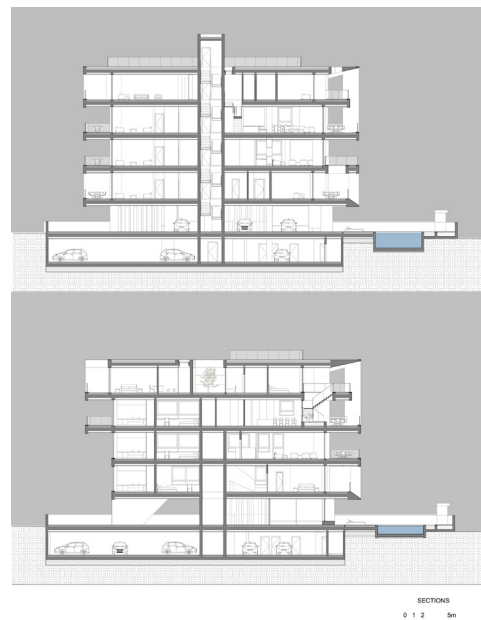
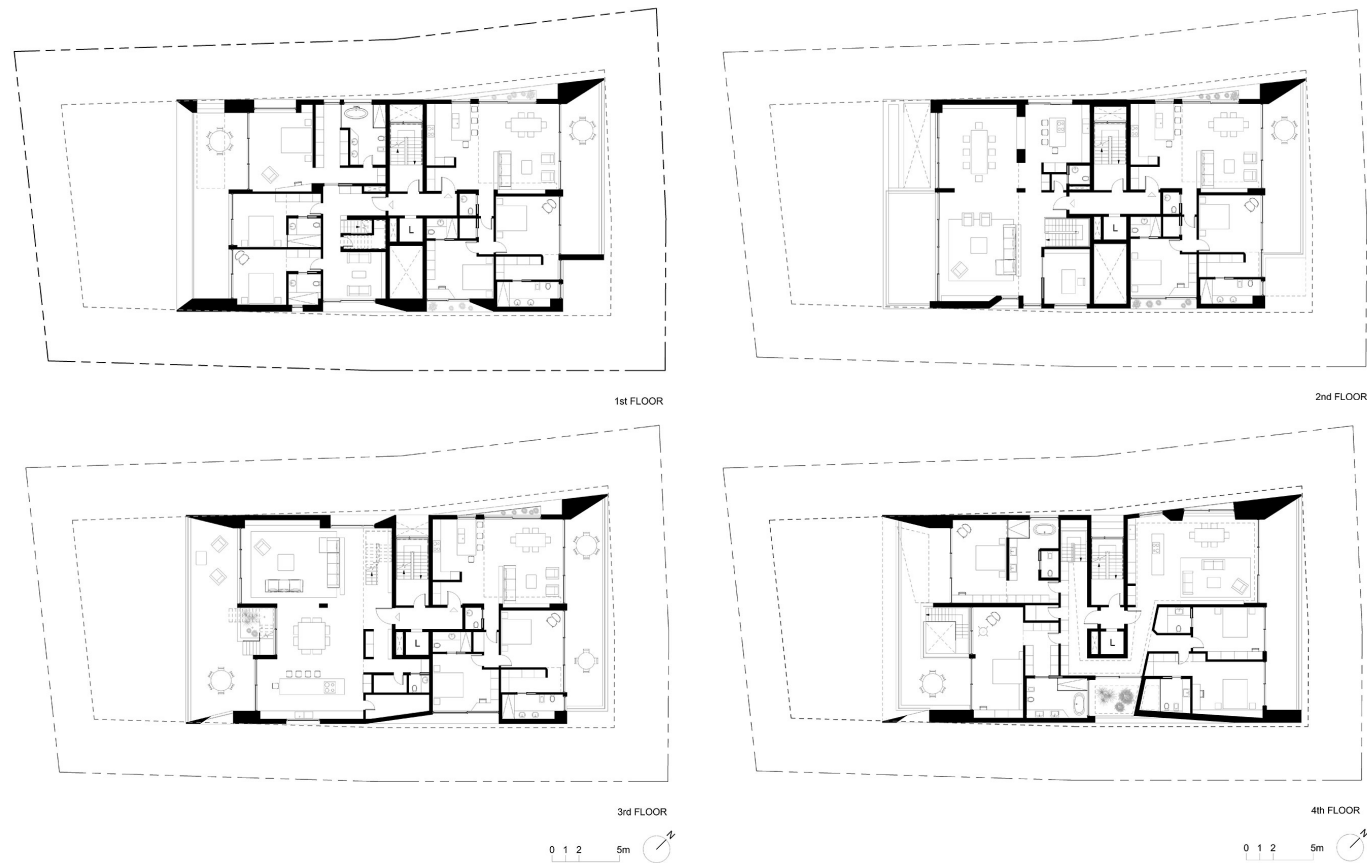
Τελευταίο έργο προς ανάλυση είναι η **πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη** Αττικής, σε περιοχή ανερχόμενης οικιστικής ανάπτυξης, του αρχιτέκτονα **Μάρκου Σκαμπάλη**. Η μελέτη ολοκληρώθηκε το 2020 και το έργο βρίσκεται υπό κατασκευή.

Η επαναδιαπραγμάτευση της πολυκατοικίας στο παρόν έργο έγκειται στην αποφυγή τυποποιημένων οροφодιαμερισμάτων και στον χειρισμό της σχέσης κενού-πλήρους της ογκοπλασίας με σκοπό να μειωθεί αντιληπτικά ο συνολικός κτιριακός όγκος.

Συγκεκριμένα, πρόκειται για τετραώροφη πολυκατοικία που ενσωματώνει σε ενιαίο κέλυφος δύο διώροφες (duplex) κατοικίες, προοριζόμενες για τους ιδιοκτήτες, και τρία οροφодιαμερίσματα προς πώληση ή μίσθωση. Οι διώροφες κατοικίες αναπτύσσονται στην νότια όψη του κτιρίου, που αποτελεί και την πρόσοψή του (Roidou, Archisearch, 2021). Ο χειρισμός των κενών σε σχέση με τα πλήρη στοιχεία σε συνδυασμό με τις παράγοντες “γεωμετρικές” επιδιώκουν την διάρθρωση των όγκων καθ’ ύψος με τέτοιο τρόπο ώστε να μειωθεί αντιληπτικά ο συνολικός τετραώροφος όγκος και να αποδοθεί η αυτονομία των δύο διακριτών και ογκομετρικά ανεξάρτητων κατοικιών, χωρίς να θυσιάζεται η μορφολογική τους συνοχή (ktirio, no date).

Ταυτόχρονα, οι διατομές των οικοδομικών μαζών φθίνουν ώστε να επιτυγχάνεται από τη μια η εξωστρεφής, αλλά ήπια οπτική επαφή του λευκού όγκου με το περιβάλλον τοπίο και από την άλλη ο ημερήσιος, εσωστρεφής “φωτισμός” του με αυτοσκοπικές και ερριμμένες σκιές: η μάζα φθίνει, η σωματικότητα παραμένει, διακριτική, μεταβαλλόμενη, χάρη στην κίνηση του φωτός, δηλαδή του χρόνου (Roidou, Archisearch, 2021). Βασικός παράγοντας που καθόρισε την επεξεργασία των όψεων στην Ανατολή και την Δύση ήταν οι αλλαγές στην ποιότητα του φωτός για την βέλτιστη ηλιοπροστασία: αφενός, για να θερμανθεί αντιληπτικά το ψυχρό φως της χειμερινής ανατολής του ηλίου χρησιμοποιήθηκαν θερμές χρωματικές αποχρώσεις στην ανατολική όψη, αφετέρου για να “αναζωογονηθούν” οι χαμηλές ακτίνες, που εισχωρούν βαθιά κατά το θερινό ηλιοβασίλεμα, χρησιμοποιήθηκαν απολύτως λευκές, ορθές γωνίες στην δυτική (ktirio, no date). Ο άλλος παράγοντας που καθόρισε την επεξεργασία των όψεων ήταν το περιβάλλον τοπίο, που ώθησε στην δημιουργία εσοχών και “ζεστών” επενδύσεων στην ανατολική όψη με σκοπό το καδράρισμα συγκεκριμένων θεάσεων προς το τοπίο.

Στην ισόγεια στάθμη το υγρό στοιχείο πλαισιώνεται από δύο ανόμοιους τύπους γραμμικών οριοθετήσεων σε σειρά, πυκνή βλάστηση ανατολικά και πετάσματα από οξειδωμένα χαλύβδινα ελάσματα δυτικά: μια αντίθεση σε προοπτική σύνθεση εκ προθέσεως (kataskevesktirion, 2021).

Ερμηνεία

Γενικά

Είναι εμφανές ότι τα σύγχρονα παραδείγματα πολυκατοικιών επιλύουν πρωτίστως **μορφολογικά** προβλήματα και δεν αποτελούν καθαρές τυπολογικές μεταγραφές του τυπικού κτηριακού τύπου. Τα μόνα έργα που παρεκκλίνουν ελαφρώς από τον τύπο είναι η πολυ-μονοκατοικία του Γ. Αισώπου και το Inside-Out του Ν. Κτενά. Συγκεκριμένα, ο υβριδικός τύπος της πολυ-μονοκατοικίας στο Μαρούσι αποτελεί έναν τυπολογικό νεωτερισμό-υβρίδιο που αντιπροσώπευε την “creative class”, ή τους “creative class trendsetters”, την κινητήρια δημιουργική κοινωνική ομάδα της Αθήνας. Ως έργο αποτελεί την πρώτη καμπή εκσυγχρονισμού του κτηριακού τύπου της αστικής πολυκατοικίας πριν την κρίση στην σύγχρονη αθηναϊκή αστική συνθήκη. Το Inside-Out του Ν. Κτενά από την άλλη, επιτυγχάνει την ενεργοποίηση του συνήθως ανενεργού ακαλύπτου ως κοινόχρηστου και ενεργού χώρου με υπόσταση κλασσικού αιθρίου, από όπου διανέμεται η κίνηση στα διαμερίσματα, ενώ παράλληλα, ο φέροντας οργανισμός φέρει τις πλάκες των ορόφων εν είδει προβόλων, καθιστώντας την όψη αυτοφερόμενη και τους εσωτερικούς χώρους σαν κλειστούς εξώστες, χειρονομία σπάνια για έργο πολυκατοικίας.

Αναφορικά με την **ονοματοδοσία** των έργων, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι υπάρχει αποφυγή της λέξης “πολυκατοικία” για την ονομασία του συνόλου των διαμερισμάτων εν μέσω της περιόδου κρίσης και εν μέρει στον απόηχό της. Σημειώνει η Π. Σωτηροπούλου πως οι νέες ονοματοδοσίες αποτελούν απόρροια του προβληματισμού περί του αντικειμένου: ονομασίες όπως «κτήριο κατοικιών» ή “casa Leone” που συναντώνται στα έργα των αρχιτεκτόνων Τάση, Παπαϊωάννου και AD Architects αντίστοιχα, ή «πολύ-μονοκατοικία» του αρχιτέκτονα Αισώπου, υπονοούν μια διάθεση για αυτόνομη διαβίωση. Ακόμη, τα έργα «Urban Cubes» και «Urban Stripes» του αρχιτεκτονικού γραφείου KLab, αποκτούν το όνομά τους από τη μορφολογία της πρόσοψής τους προς τον αστικό χώρο, ενώ η το έργο πολυκατοίκησης «Inside-Out» του αρχιτέκτονα Ν. Κτενά αποκτά το όνομά της από την αξιοποίηση της εσωστρέφειας της πολυκατοικίας με την ενεργοποίηση του ακάλυπτου χώρου της και του κοινόχρηστου χώρου όασης στο δώμα (Σωτηροπούλου 2019).

Μία **ομαδοποίηση ως προς τις αρχές** που εξυπηρετούν τα σύγχρονα έργα πολυκατοίκησης μετά την κρίση είναι η εξής: τα έργα Inside-Out και Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη (όπως και τα έργα Urban Cubes, Urban Stripes, και Πολυκατοικία στην Νέα Σμύρνη των Mrplusm architects εν μέσω της κρίσης) επαφίενται σε αρχές του μοντερνισμού με ένα διεθνές μινιμαλιστικό λεξιλόγιο και ανίχνευση της τοπικότητας, εκφράζοντας ένα κοσμοπολίτικο lifestyle: συγκεκριμένα, του Μ. Σκάμπαλη συνθέτει ένα αυτοαναφορικό και συνεκτικό μορφολογικό παιχνίδι για την επίτευξη διαφορετικών ποιοτήτων φωτός, ενώ του Ν. Κτενά επιχειρεί την συνδιαλλαγή με το αστικό συγκείμενο μέσω ισάξιων καδραρισμάτων και μέσω του χώρου όασης στο κοινόχρηστο δώμα· τα δύο έργα των AD Architects και το Κτήριο κατοικίας των Δ. Ησαΐα και Τ. Παπαϊωάννου (όπως και τα έργα των Σ. Τσιράκη και Γ. Αγγελή εν μέσω κρίσης) επαφίενται επίσης σε αρχές του μοντερνισμού, ωστόσο με μία μπρουταλιστική εκφορά, και ενσωματώνοντας διακριτά στοιχεία τοπικότητας, με χαρακτηριστική διαφοροποίηση στα έργα των AD Architects την έντονη γλυπτικότητα στην ογκοπλασία και την γεωμετρική ποικιλία στις -συχνά μεταφυσικές- ποιότητες του φωτός. Να σημειωθεί εδώ συνειρμικά πως το γυμνό μπετόν του μπρουταλισμού αντιστοιχεί στη “γυμνή αλήθεια” και στην κατασκευαστική ειλικρίνεια της αρχιτεκτονικής παράδοσης του τόπου, αποτελώντας μέρος της προσπάθειας για μία “αυτόχθονη αναμόρφωση των αισθητικών αξιών” όπως ζητούσε ο Π. Μιχελής (Φιλιππίδης 395).

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, πως το μόνο έργο που αποκλίνει της **τυπικής διάταξης των χώρων διημέρευσης στην πρόσοψη** και των χώρων ύπνου στον ακάλυπτο που είχε επικρατήσει ήδη προπολεμικά, είναι η πολυκατοικία στο Γκύζη, ωστόσο αυτό μάλλον οφείλεται στο γεγονός πως πολλά οικόπεδα εκ των έργων είναι μικρά και δεν υπάρχει περιθώριο απεύθυνσης των επιμέρους χώρων σε διαφορετικό μέτωπο από αυτό της πρόσοψης ή της διπλανής όψης.

Τέλος, πρέπει να γίνει λόγος για το **μοντέλο κατοίκησης** που προτείνουν τα υπό ανάλυση έργα. Ως επί το πλείστον, όλα τα έργα προτείνουν τυπικά διαμερίσματα πυρηνικής οικογένειας ή δυάρια, με τα πρώτα να υπερσχύουν των δεύτερων. Η ενοποίηση του καθημερινού με το σαλόνι και την κουζίνα εμφανίζεται σε όλα τα έργα, ενώ κοινόχρηστοι χώροι αναψυχής εμφανίζονται στο Inside-Out, στο Κτήριο κατοικίας στην Ευφράνορος και στην πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη. Η πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη ωστόσο, επειδή ανήκει στον κτηριακό τύπο της περιαστικής πολυκατοικίας, εμφανίζει την κοινόχρηστη αυλή που έχει σχεδόν εξ ορισμού, καθώς στον περιαστικό τύπο της πολυκατοικίας εμφανίζεται πολύ συχνά ως ενδιάμεσος μεταβατικός χώρος με χαμηλή αυλόπορτα ως εξώθυρα.

35. Μυρτώ Κιούρτη, Όψεις ζωής [φωτογραφική λήψη].

Διαγράμματα

Κατόπιν της περιγραφής των επιλεγμένων νεόδομητων έργων της τριετίας 2017-2020, ακολουθεί ανάλυση για τον προσδιορισμό της αστικής συμπεριφοράς που εμφανίζουν μέσω των προσόψεών τους προς τον δημόσιο χώρο. Στην προσπάθεια ερμηνείας αυτής της συμπεριφοράς, χρησιμοποιούνται οι έννοιες του “πορώδους” και του *porché* ως δυνητικά εργαλεία αστικότητας, όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο Ευρήματα.

Εμβαθύνοντας, το “πορώδες” χωρίζεται σε οπτικό και χωρικό πορώδες, όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο Ευρήματα. Συνοπτικά, το οπτικό πορώδες αναφέρεται στην **εισχώρηση του αστικού βλέμματος** στην ιδιωτική δράση των ενοίκων της πολυκατοικίας, ενώ το χωρικό πορώδες αναφέρεται στην **εισχώρηση του αστικού χώρου** στο οικόπεδο (το οποίο ως ιδιωτικός χώρος δύναται να αποδώσει ένα τμήμα του στο μεταίχμιο της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας). Το ***porché*** -που χρησιμοποιείται με την έννοια της “κατοικημένης μάζας”- αποτελεί υποενότητα του οπτικού πορώδους, καθώς υποδεικνύει αν υπάρχουν ζωτικοί χώροι στους ενδιάμεσους χώρους γύρω από την πρόσοψη, επομένως και δράσεις στο όριο με την πόλη που ενδεχομένως προσλαμβάνουν εικόνες της πόλης.

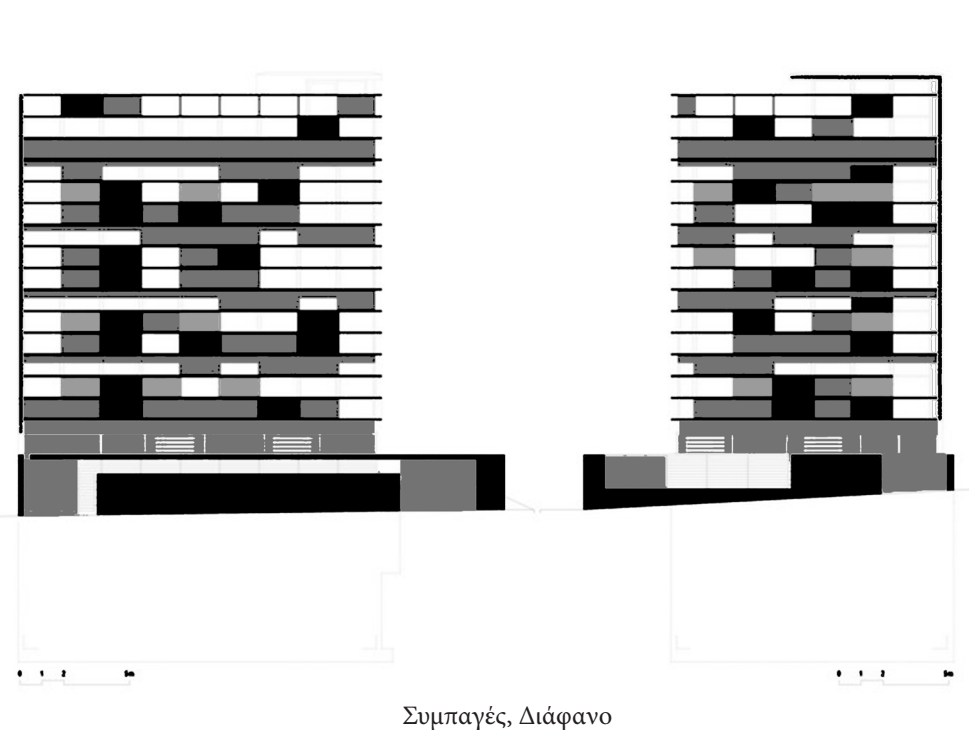
Από την παραπάνω ανάλυση συμπεραίνεται πως μία δόκιμη μεθοδολογία για την αναζήτηση του “πορώδους” στο παρόν κεφάλαιο είναι η δημιουργία διαγραμμάτων κενού-πλήρους και μετάβασης από τον δημόσιο χώρο στους κοινόχρηστους της πολυκατοικίας, ενώ για την έννοια του *porché* η δημιουργία διαγραμμάτων σε τομή και κάτοψη για τον προσδιορισμό των ενδιάμεσων χώρων γύρω από την πρόσοψη.

Συγκεκριμένα, το **οπτικό πορώδες** θα εντοπιστεί από τον βαθμό εισχώρησης του “ξένου” βλέμματος της πόλης στον ιδιωτικό χώρο των πολυκατοικιών, δηλαδή από το “έξω” προς το “μέσα”. Συνεπώς, τα διαγράμματα κενού-πλήρους θα αναδείξουν αφενός τα ανοίγματα στο συμπαγές του υλικού και τον βαθμό διαφάνειας και διαπερατότητας των υλικών πλήρωσης, αφετέρου την εμφάνιση συλλογικής ή ατομικής ιδιωτικής δράσης στην πρόσοψη (π.χ. κοινόχρηστα δώματα). Το **χωρικό πορώδες** θα εντοπιστεί από τον τρόπο μετάβασης από τον δημόσιο χώρο της πόλης στον ιδιωτικό της πολυκατοικίας. Συνεπώς, τα διαγράμματα στις κατόψεις ισογείου θα αναδείξουν αν η αστική διαδρομή εισχωρεί στο οικόπεδο, αν το όριο προς την πόλη είναι συμπαγές ή μαλακό, και αν παρεμβάλλονται ενδιάμεσοι χώροι πριν τον ιδιωτικό χώρο κλιμακοστασίου.

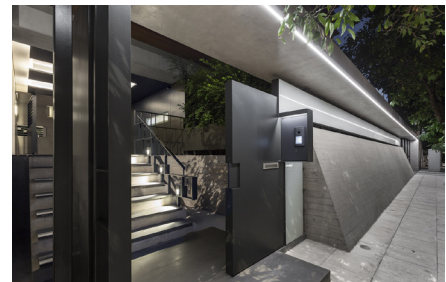
Οι διαγραμματικές αναλύσεις θα γίνουν σε κάθε κτισμένο έργο μετά την κρίση ανεξάρτητα, ενώ στο τέλος της ενότητας θα υπάρχει συγκεντρωτικό διάγραμμα για την εξαγωγή συγκριτικών συμπερασμάτων με την ενσωμάτωση και των έργων προ και εν μέσω κρίσης. Σημειώνεται πως όλες οι εικόνες είναι προϊόν προσωπικής δημιουργίας, εκτός αν αναγράφεται από κάτω η σχετική παραπομπή στο παράρτημα.

36. Ruju Hiren, J., Απόσπασμα διαγράμματος από την εργασία Urban Porosity στο online portfolio του.

37. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.
Προσωπική επεξεργασία.

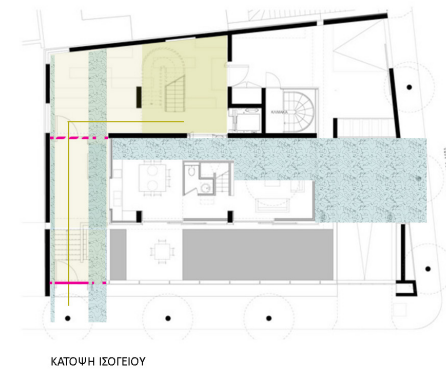

38. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

39. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

- ΚΙΝΗΣΗ ΕΙΣΟΔΟΥ
- ΠΡΟΚΗΠΙΟ / "ΧΩΛΙ"
- ΠΥΡΗΝΑΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
- ΜΕΡΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΔΙΑΠΕΡΑΤΟΤΗΤΑ
- ΠΛΗΡΗΣ ΟΠΤΙΚΗ ΔΙΑΠΕΡΑΤΟΤΗΤΑ
- ΘΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΑΔΙΑΦΑΝΗΣ
- ΘΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΟΠΤΙΚΑ ΗΜΙΔΙΑΠΕΡΑΤΗ
- ΘΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΟΠΤΙΚΑ ΔΙΑΠΕΡΑΤΗ
- ΠΕΤΑΣΜΑ / ΧΩΡΙΣΜΑ ΔΙΑΤΡΗΤΟ/ΔΙΑΠΕΡΑΤΟ

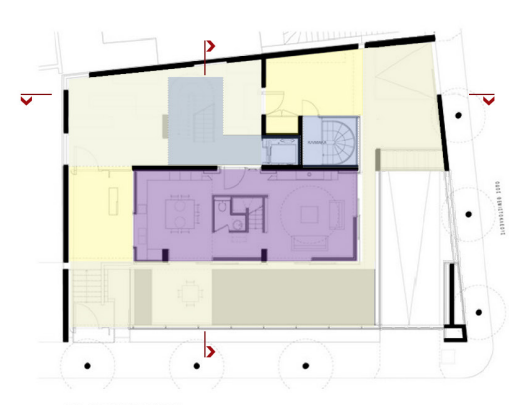
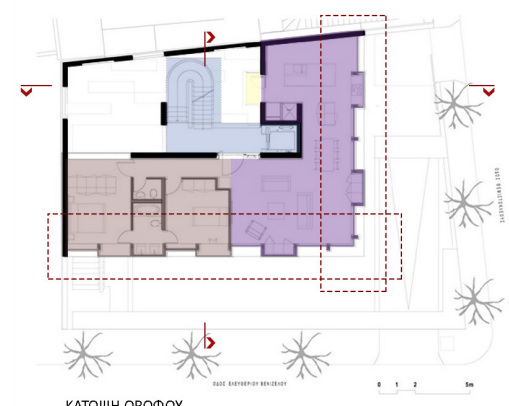
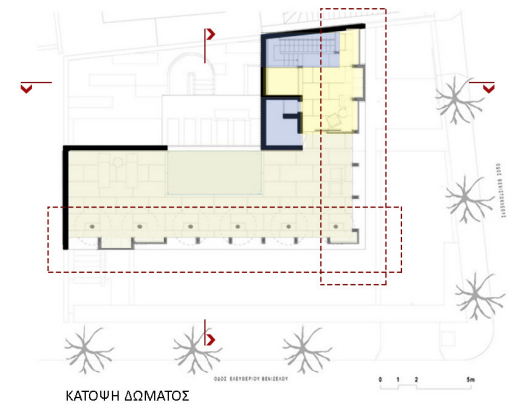
μετωπική είσοδος στον δρόμο
θύρα όχι σε εισχώρηση
αδιαφανής θύρα (με σχισμές διαφάνειας
και 2η διαφανής θύρα σε εισχώρηση)
ενδιάμεσοι χώροι - χωλλ (υπαίθριος,
ημιυπαίθριος, αίθριος)
απόκρυψη κλιμακοστασίου

Inside-Out, Νέο Ψυχικό, Νίκος Κτενάς, 2017

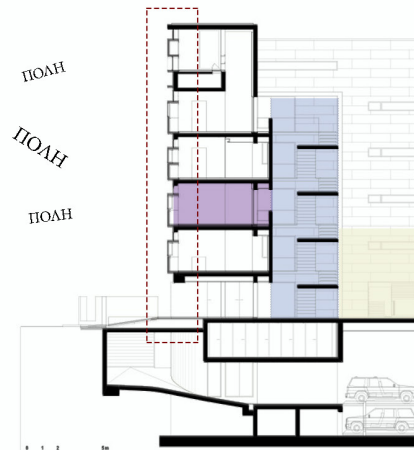
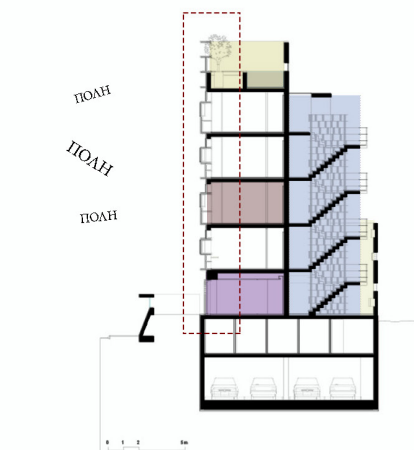
Από το διάγραμμα κενών-πλήρων γίνεται κατανοητό πως η όψη παρουσιάζει υλικές ποιότητες συμπαγούς και διάφανου. Το συμπαγές δέχεται εσοχές κι εξοχές για να διαμορφωθεί η τελική επιδερμίδα, ενώ απουσιάζει η διάρθρωση σε επιμέρους στερεά.

Τα διαγράμματα χρήσης υποδεικνύουν πως στην πρόσοψη υπάρχουν αμφότεροι χώροι διημέρευσης και νύκτας, άρα αστική απεύθυνση έχουν αμφότεροι οι χώροι χαμηλής και υψηλής κοινωνικότητας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως στην επιδερμίδα της όψης ενσωματώνονται αποθηκευτικοί χώροι, αλλά και χώροι ζωτικής χρήσης, όπως η κουζίνα ή καθιστικοί χώροι: η κατασκευή της όψης δημιουργεί χώρους στα διαμερίσματα που φιλοξενούν ερμάρια, πάγκους και άλλα σημαντικά λειτουργικά στοιχεία για την καθημερινή εξυπηρέτηση των κατοίκων, ενώ από το εσωτερικό της περνά και η πλειονότητα του μηχανολογικού εξοπλισμού του κτιρίου. Συνεπώς, η έννοια της “κατοικημένης μάζας” στο παρόν έργο εμφανίζεται, καθώς το κέλυφος αξιοποιείται ως χώρος ενσωμάτωσης δράσης. Σημειώνεται, επίσης, πως το κοινόχρηστο βατό δώμα-όαση ως συλλογικός ιδιωτικός χώρος δράσης στον τελευταίο όροφο είναι οπτικά προσβάσιμος από το αστικό περιβάλλον.

Η είσοδος είναι μετωπική στον δρόμο με την εξώθυρα να εφάπτεται πάνω στο όριο της ρυμοτομικής γραμμής του οικοπέδου με μία αμυδρή εισχώρηση. Η εξώθυρα είναι αδιαφανής με σχισμές διαφάνειας εκατέρωθεν της και όταν κάποιος εισέρχεται, υπάρχει δεύτερη διαφανής θύρα σε εισχώρηση. Πριν την συνάντηση του χώρου κλιμακοστασίου υπάρχουν ενδιάμεσοι χώροι και συγκεκριμένα ένας υπαίθριος, ένας ημιυπαίθριος και το αίθριο όπου βρίσκεται και το κλιμακοστάσιο. Ο κάθετος πυρήνας κίνησης με το κεντρικό κλιμακοστάσιο βρίσκεται σε πλήρη απόκρυψη από τον δημόσιο χώρο.

- ζώνη διημέρευσης
- ζώνη νύκτας
- χώρος κλιμακοστασίου
- ημιυπαίθριος χώρος
- υπαίθριος χώρος: δώμα/αίθριο

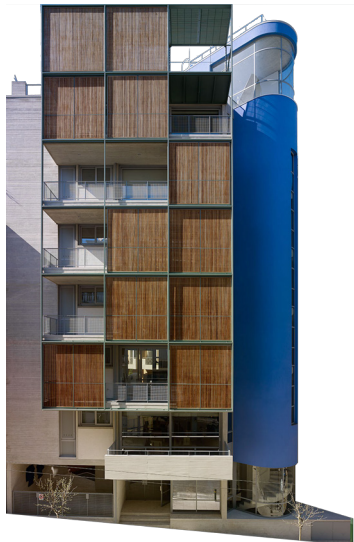
Από το διάγραμμα κενών-πλήρων γίνεται κατανοητό πως η όψη παρουσιάζει υλικές ποιότητες συμπαγούς, διάτρητου και διάφανου. Το διάτρητο είναι κινητό και προστατεύει τους ημιυπαίθριους καθημερινούς χώρους διαβίωσης.

Τα διαγράμματα χρήσης υποδεικνύουν πως στην πρόσοψη υπάρχουν αμφότεροι χώροι διημέρευσης και νύκτας, άρα αστική απεύθυνση έχουν αμφότεροι οι χώροι χαμηλής και υψηλής κοινωνικότητας. Σημειώνεται, επίσης, εδώ πως η κοινόχρηστη ταράτσα με πανοραμική θέα ως συλλογικός ιδιωτικός χώρος δράσης είναι μερικώς εμφανής στην πρόσοψη καθώς το πέτασμα είναι διάτρητο.

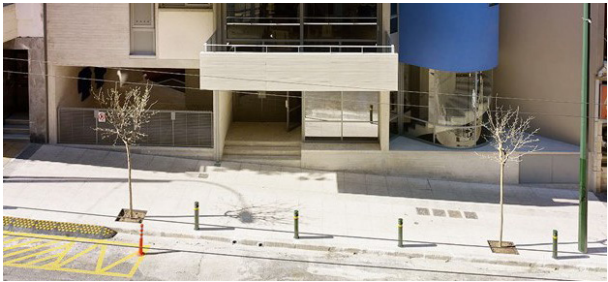
Η είσοδος είναι πλάγια-έμμεση ως προς τον δρόμο με την εξώθυρα να εμφανίζεται σε στροφή και σε εισχώρηση, επομένως δημιουργείται ως “κατώφλι” ένα ενδιάμεσο στεγασμένο πλατύσκαλο προ-εισόδου (ημιυπαίθριος ενδιάμεσος χώρος). Η εξώθυρα είναι πλήρως διαφανής, ενώ πριν τον χώρο κλιμακοστασίου υπάρχει ένα ενδιάμεσο χωλλ (κλειστός ενδιάμεσος χώρος). Το κλιμακοστάσιο στο επίπεδο του ισογείου εμφανίζεται πλήρως στην πρόσοψη από τον δρόμο, καθώς στο επίπεδο του ισογείου το υαλοστάσιο είναι συνεχές.

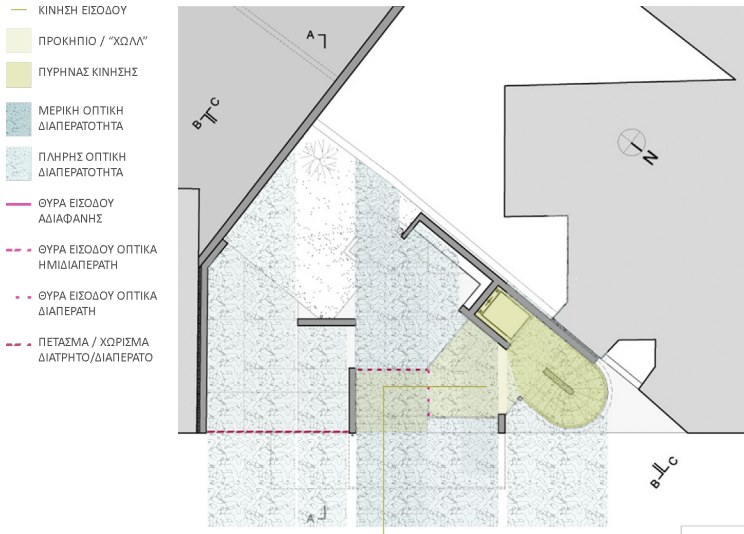
Συμπαγές, Διάτρητο, Διάφανο

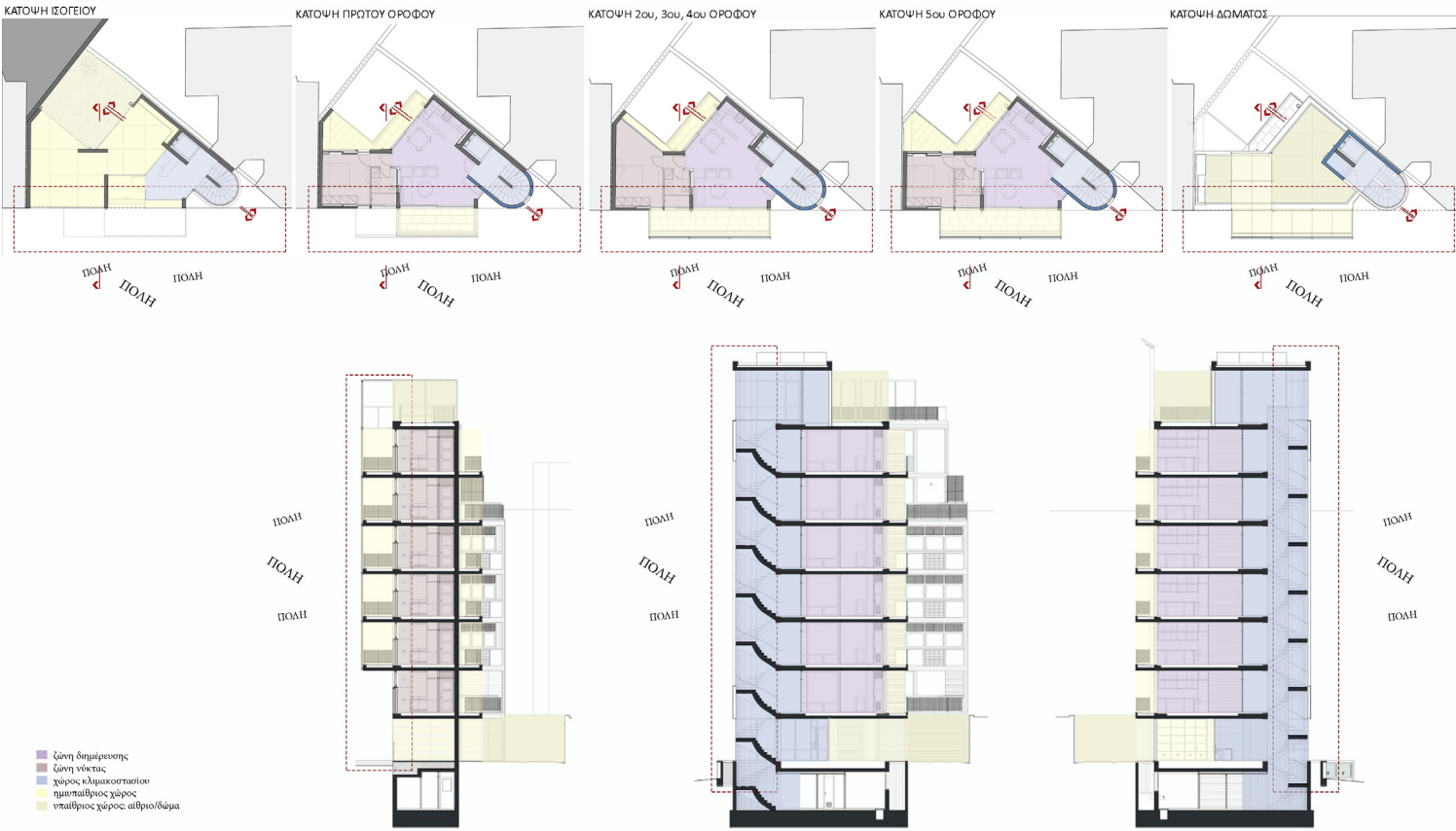
40. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.
Προσωπική επεξεργασία.

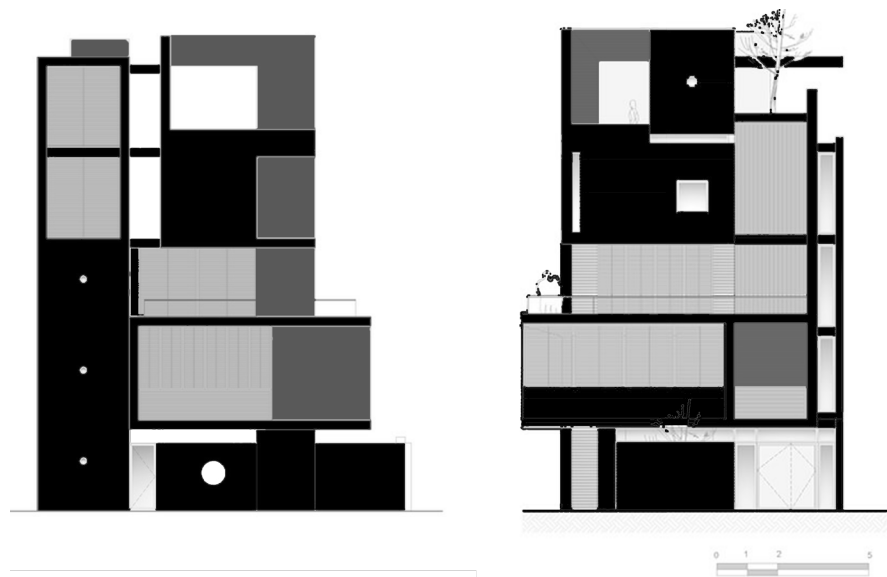

41. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

πλάγια/έμμεση είσοδος από τον δρόμο
θύρα σε “εισχώρηση”/στροφή
διαφανής θύρα
ενδιάμεσοι χώροι - χωλλ (ημιυπαίθριος και
κλειστός)
προβολή κλιμακοστασίου από τον δρόμο

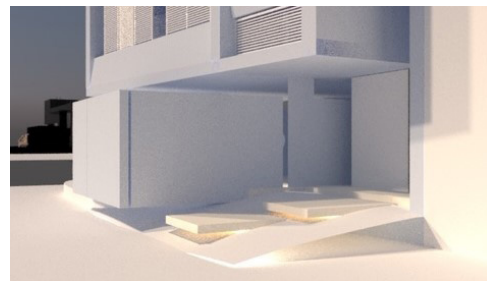

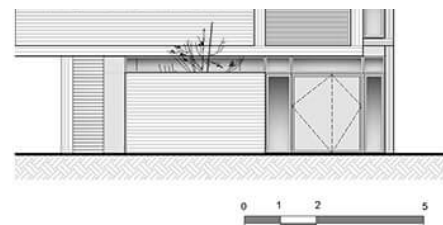
Συμπαγές, Διάτρητο, Διάφανο

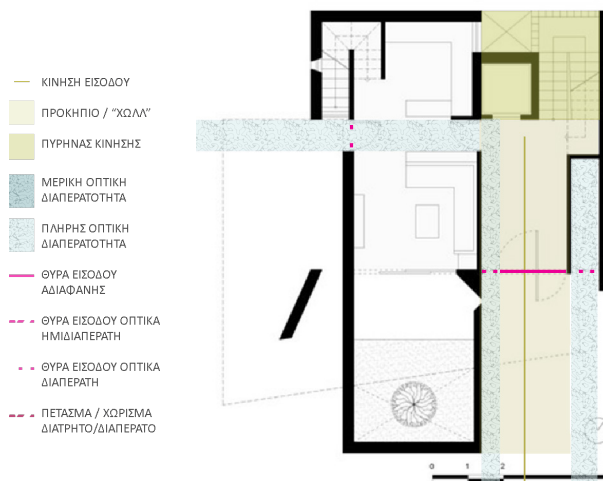
42. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

43. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

44. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

μετωπική είσοδος στο δρόμο
θύρα σε εισχώρηση από τον δρόμο
αδιαφανής θύρα (με διαφάνειες εκατέρωθεν)
ενδιάμεσοι χώροι - χωλλ (υπαίθριος,
ημιυπαίθριος και κλειστός)
απόκρυψη κλιμακοστασίου

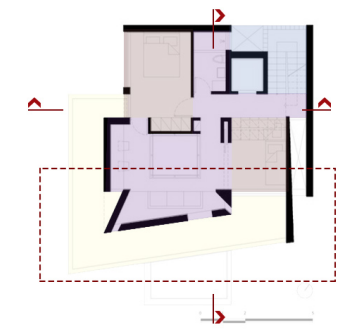
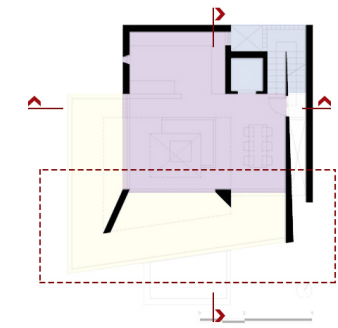
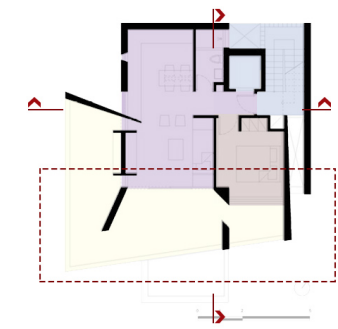
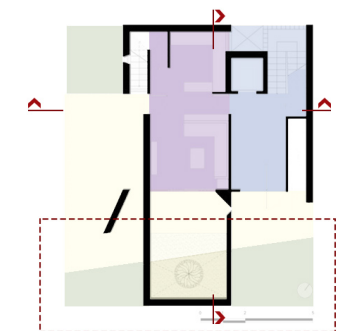
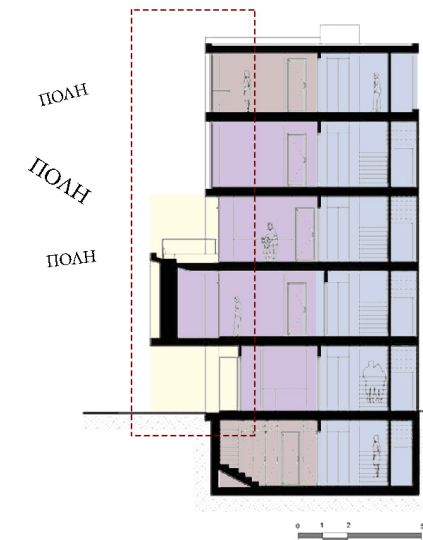
Casa Leone, Αγία Παρασκευή, AD Architects, 2021

Από το διάγραμμα κενών-πλήρων γίνεται κατανοητό πως η όψη παρουσιάζει υλικές ποιότητες συμπαγούς, διάτρητου και διάφανου. Το συμπαγές εμφανίζεται κατακερματισμένο και καθορίζεται από τα φαινομενικά αυτόνομα γεωμετρικά στερεά. Το διάτρητο βρίσκεται σε χώρους διημέρευσης και νύκτας.

Τα διαγράμματα χρήσης υποδεικνύουν πως στην πρόσοψη υπάρχουν αμφοτεροί χώροι διημέρευσης και νύκτας, άρα αστική απεύθυνση έχουν αμφοτεροί οι χώροι χαμηλής και υψηλής κοινωνικότητας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως στην επιδερμίδα της όψης ενσωματώνονται σημειακά αποθηκευτικοί χώροι, αλλά και χώροι ζωτικής χρήσης, συγκεκριμένα αποθηκευτικός χώρος στο εσωτερικό και καθιστικό στο εξωτερικό. Συνεπώς, η έννοια της “κατοικημένης μάζας” εδώ εμφανίζεται, -αν και σημειακά,- καθώς το κέλυφος αξιοποιείται ως χώρος ενσωμάτωσης δράσης.

Η είσοδος είναι μετωπική στον δρόμο με την εξώθυρα να εμφανίζεται σε εισχώρηση από τον δρόμο. Είναι αδιαφανής με διαφάνειες εκατέρωθεν της. Η εισχώρηση αποτελείται από ένα υπαίθριο κι ένα ημιυπαίθριο τμήμα, ενώ στον εσωτερικό χώρο υπάρχει ένας μικρός χώρος προ-είσόδου σε συνέχεια με τον χώρο του κλιμακοστασίου. Άρα, οι ενδιάμεσοι μεταβατικοί χώροι εμφανίζουν τρεις ποιότητες: υπαίθριος, ημιυπαίθριος και κλειστός. Ο χώρος κλιμακοστασίου δεν γίνεται αντιληπτός από τον δρόμο.

- ζώνη διημέρευσης
- ζώνη νύκτας
- χώρος κλιμακοστασίου
- ημιυπαίθριος χώρος
- υπαίθριος χώρος: δώμα/αίθριο
- προκήπιο-πρασιά

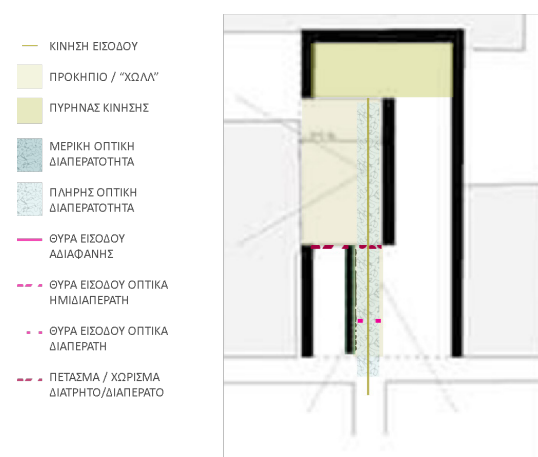
Συμπαγές, Διάτρητο, Διάφανο

45. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.
Προσωπική επεξεργασία.

46. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

μετωπική είσοδος στον δρόμο
 θύρα σε εισχώρηση
 διαφανής θύρα (με 2η διαφανή θύρα σε εισχώρηση)
 ενδιάμεσοι χώροι - χωλλ (ημιυπαίθριος, κλειστός, αίθριος)
 απόκρυψη κλιμακοστασίου

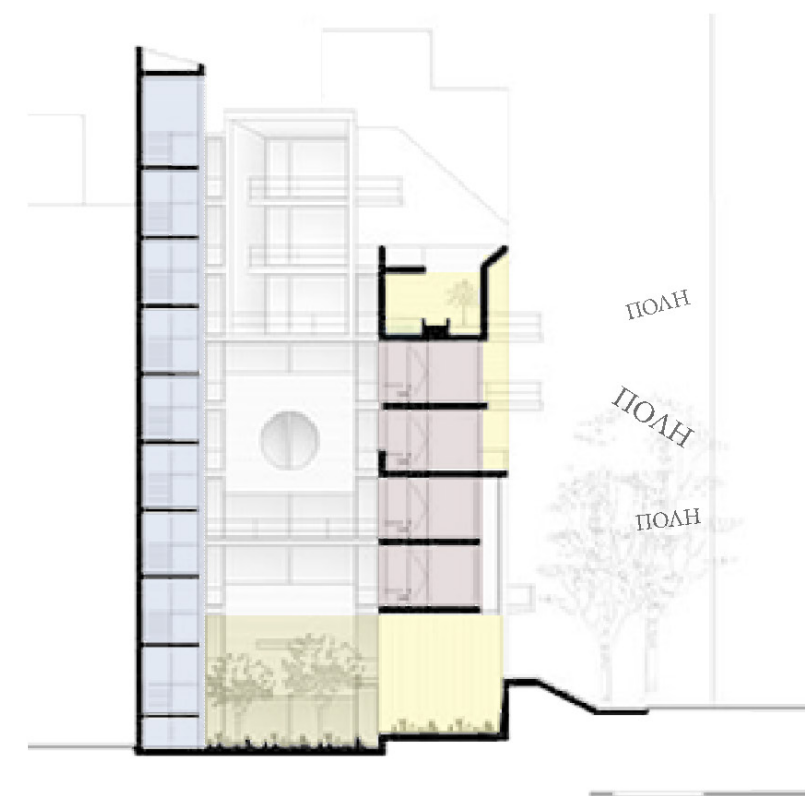
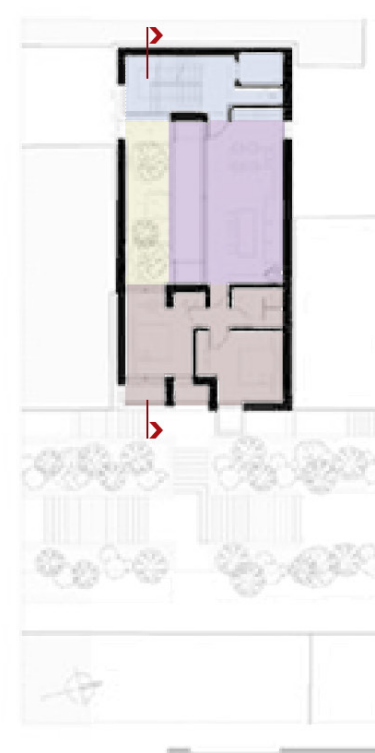
Πολυκατοικία στο Γκούζη, AD Architects, 2020

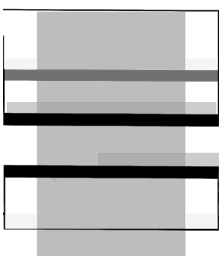
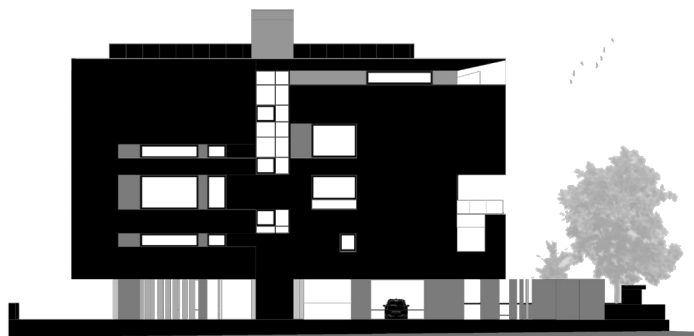
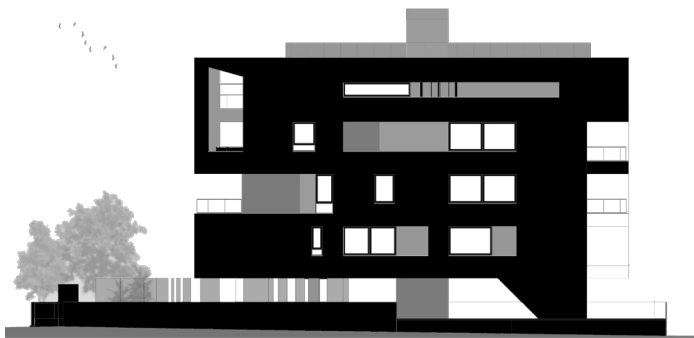
Από το διάγραμμα κενών-πλήρων γίνεται κατανοητό πως η όψη παρουσιάζει υλικές ποιότητες συμπαγούς, διάτρητου και διάφανου. Το συμπαγές εμφανίζεται κατακερματισμένο και καθορίζεται από τα φαινομενικά αυτόνομα γεωμετρικά στερεά που έχουν διαρθρώσεις. Το διάτρητο βρίσκεται πιθανότατα μόνο σε χώρους νύκτας, ωστόσο τα διαθέσιμα σχέδια είναι ελλιπή και η επικοινωνία με τους αρχιτέκτονες δεν απέδωσε καρπούς, συνεπώς τα συμπεράσματα ενδεχομένως δεν είναι ορθά.

Τα διαγράμματα χρήσης υποδεικνύουν πως στην πρόσοψη υπάρχουν μόνο χώροι νύκτας, άρα αστική απεύθυνση έχουν στο παρόν έργο μόνο οι χώροι χαμηλής κοινωνικότητας. Αυτό προκύπτει από την συνθετική επιλογή οι χώροι διημέρευσης να απευθύνονται εσωστρεφώς στο εσωτερικό αίθριο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως στην πρόσοψη ενσωματώνονται, εκτός από αποθηκευτικοί χώροι, και χώροι ζωτικής χρήσης, όπως ημιυπαίθριοι χώροι. Συνεπώς, η έννοια της "κατοικημένης μάζας" εδώ εμφανίζεται, καθώς το κέλυφος αξιοποιείται ως χώρος ενσωμάτωσης δράσης.

Η είσοδος είναι μετωπική στον δρόμο με την εξώθυρα να εμφανίζεται σε εισχώρηση από τον δρόμο. Είναι διαφανής και κατά την μετάβαση στον ιδιωτικό χώρο της πολυκατοικίας, υπάρχει και δεύτερη διαφανής θύρα που εισάγει στο εσωτερικό αίθριο. Οι μεταβατικοί χώροι πριν τον χώρο κλιμακοστασίου, συνεπώς, αποτελούνται από ένα ημιυπαίθριο "κατώφλι", ένα κλειστό "χωλλ" κι ένα αίθριο τμήμα. Ο χώρος κλιμακοστασίου βρίσκεται στο βάθος του οικοπέδου μετά το αίθριο και δεν γίνεται αντιληπτός από τον δρόμο.

- ζώνη διημέρευσης
- ζώνη νύκτας
- χώρος κλιμακοστασίου
- ημιυπαίθριος χώρος
- υπαίθριος χώρος: δώμα/αίθριο

Συμπαγές, Διάφανο

47. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.
Προσωπική επεξεργασία.

48. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.
Προσωπική επεξεργασία.

49. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.
Προσωπική επεξεργασία.

50. Πηγή εικόνας στο σχετικό παράρτημα.

- ΚΙΝΗΣΗ ΕΙΣΟΔΟΥ
- ΠΡΟΚΗΠΙΟ / "ΧΩΛΛ"
- ΠΥΡΗΝΑΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
- ΜΕΡΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΔΙΑΠΕΡΑΤΟΤΗΤΑ
- ΠΛΗΡΗΣ ΟΠΤΙΚΗ ΔΙΑΠΕΡΑΤΟΤΗΤΑ
- ΘΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΑΔΙΑΦΑΝΗΣ
- ΘΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΟΠΤΙΚΑ ΗΜΙΔΙΑΠΕΡΑΤΗ
- ΘΥΡΑ ΕΙΣΟΔΟΥ ΟΠΤΙΚΑ ΔΙΑΠΕΡΑΤΗ
- ΠΕΤΑΣΜΑ / ΧΩΡΙΣΜΑ ΔΙΑΤΗΤΟ/ΔΙΑΠΕΡΑΤΟ

μετωπική στο δρόμο
θύρα όχι σε εισχώρηση
αδιαφανής (αλλά οπτικά διαπερατή διότι χαμηλή
αυλόπορτα [και περιμετρική περίφραξη])
ενδιάμεσοι χώροι - χωλλ (υπαίθρια αυλή,
ημιυπαίθριος, κλειστός)
απόκρυψη κλιμακοστασίου

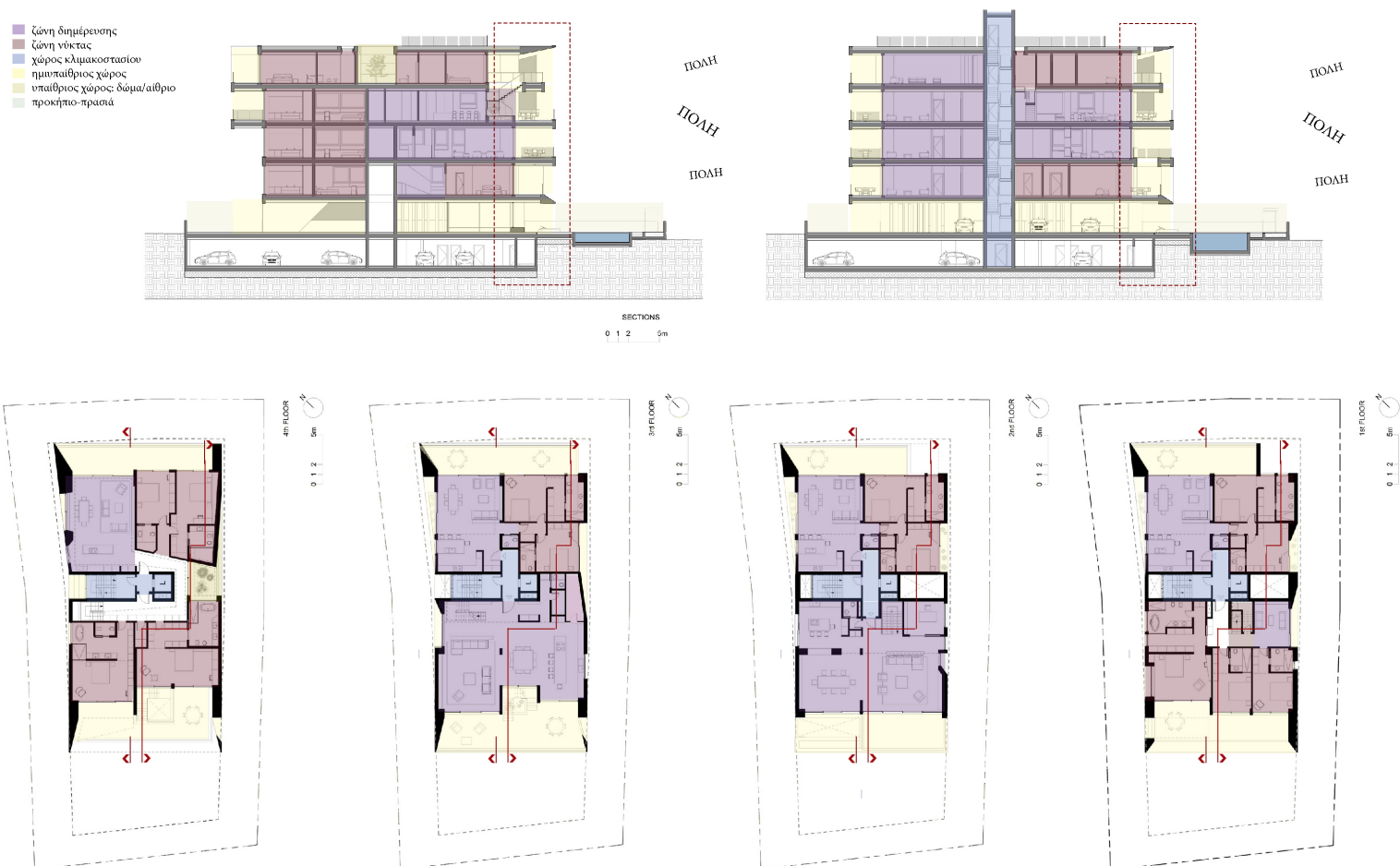
Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη, Μάρκος Σκαμπάλης, 202x?

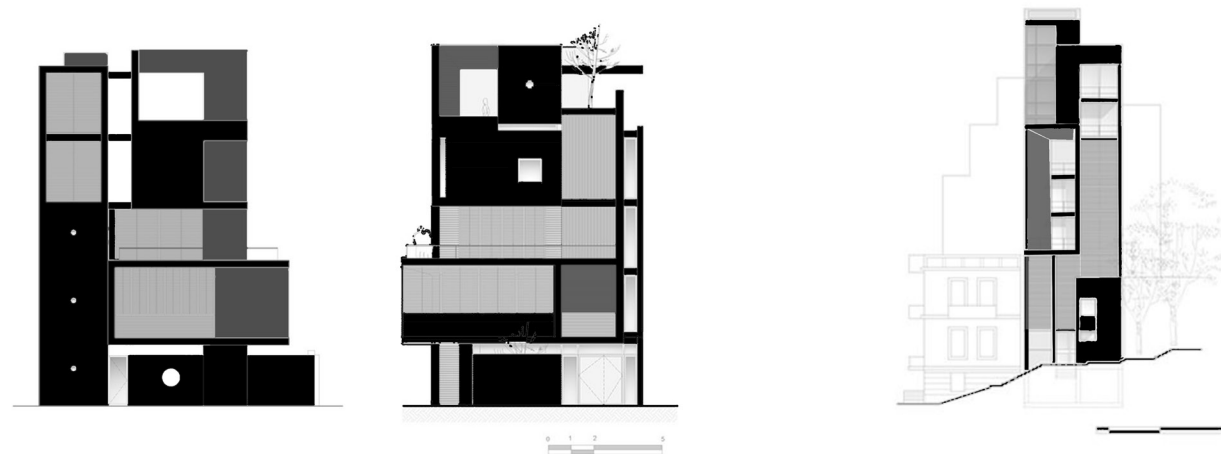
Από το διάγραμμα κενών-πλήρων γίνεται κατανοητό πως η όψη παρουσιάζει υλικές ποιότητες συμπαγούς και διάφανου. Το συμπαγές εμφανίζεται ενιαίο και συνεχές, ενώ διασπάται από επιμέρους ανοίγματα, τα οποία συχνά προκύπτουν από πτυχώσεις της εξωτερικής επιφάνειας. Αξίζει να αναφερθεί πως το επίπεδο ισογείου είναι σχεδόν μόνο διάφανο και διαπερατό, γι' αυτό και η σύνθεση δημιουργεί την ψευδαίσθηση αιώρησης.

Τα διαγράμματα χρήσης υποδεικνύουν πως στην πρόσοψη υπάρχουν αμφοτεροί χώροι διημέρευσης και νύκτας, άρα αστική απεύθυνση έχουν αμφοτεροί οι χώροι χαμηλής και υψηλής κοινωνικότητας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως στις επιμήκεις όψεις ενσωματώνονται εκτός από αποθηκευτικοί χώροι και χώροι ζωτικής χρήσης, όπως κουζίνα, καθιστικό και υπνοδωμάτια. Συνεπώς, η έννοια της "κατοικημένης μάζας" εδώ εμφανίζεται, καθώς το κέλυφος αξιοποιείται ως χώρος ενσωμάτωσης δράσης. Σημειώνεται επίσης εδώ, πως η κοινόχρηστη αυλή ως συλλογικός ιδιωτικός χώρος δράσης στο ισόγειο είναι οπτικά διαπερατή από το επίπεδο δρόμου.

Η είσοδος είναι μετωπική στον δρόμο με την εξώθυρα να εφάπτεται της ρυμοτομικής γραμμής. Να σημειωθεί ότι λόγω του γεγονότος ότι το παρόν έργο αποτελεί έργο περιαστικής πολυκατοίκησης, η εξώθυρα αποτελεί χαμηλή αυλόπορτα που συνεχίζει με περιμετρική περίφραξη. Η αυλόπορτα είναι αδιαφανής, ωστόσο λόγω του περιαστικού χαρακτήρα είναι οπτικά διαπερατή, καθώς είναι χαμηλή. Οι ενδιάμεσοι μεταβατικοί χώροι, λοιπόν, εμφανίζουν τρεις ποιότητες: υπαίθρια αυλή, ημιυπαίθριος χώρος και κλειστός χώρος. Ο χώρος κλιμακοστασίου βρίσκεται στον τελευταίο κλειστό χώρο και δεν γίνεται αντιληπτός από τον δρόμο.

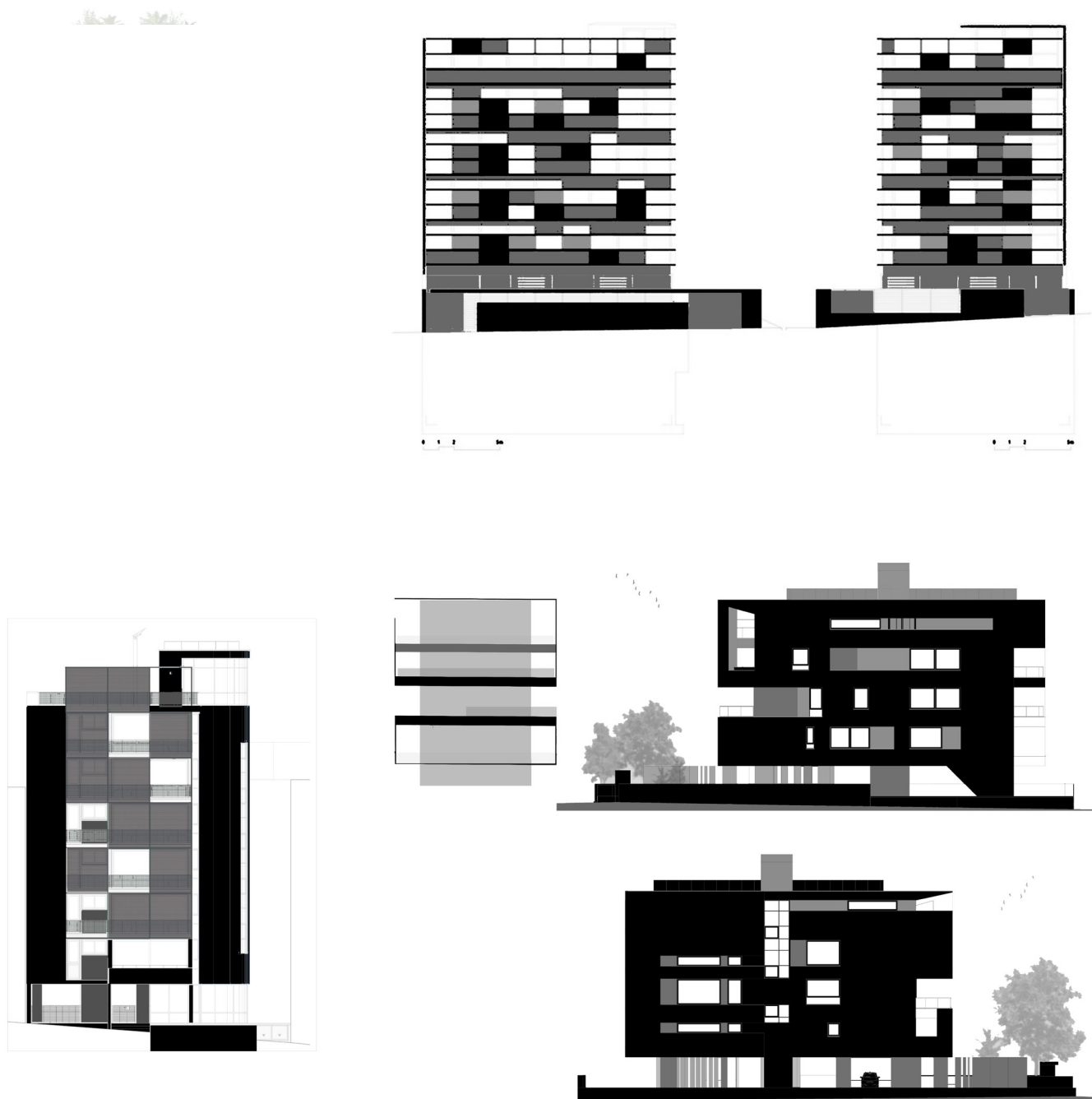
Να υποσημειωθεί εδώ πως λόγω αδυναμίας διαμοιρασμού του σχεδίου κάτοψης ισογείου από τον αρχιτέκτονα λόγω περιορισμών από τον πελάτη, τα συμπεράσματα εξάχθηκαν από το διαθέσιμο υλικό στον διαδικτυακό ιστοχώρο, οπότε ενδεχομένως να χρειάζονται επιβεβαίωση.

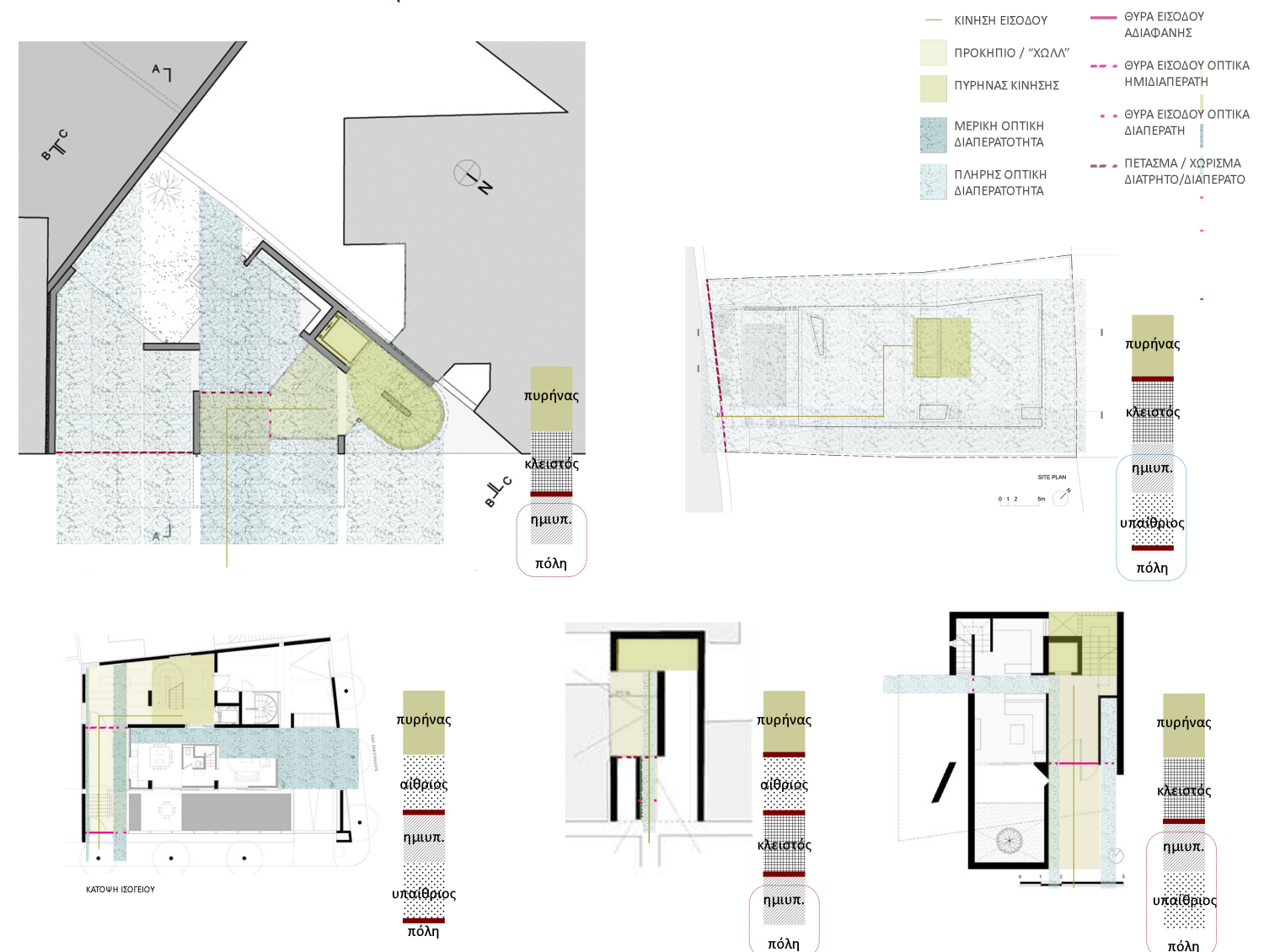

Συγκριτικά, από τα διαγράμματα κενού - πλήρους στο παρόν δισέλιδο, τα παραπάνω διαγράμματα λειτουργιών στους ενδιάμεσους χώρους γύρω από τις όψεις, αλλά και τις παραπάνω αναλύσεις, υποδεικνύεται πως τα κτισμένα μετά την οικονομική ύφεση έργα δύνανται να κατηγοριοποιηθούν στις εξής τρεις κατηγορίες: όσα εμφανίζουν υλικές **ποιότητες συμπαγούς και διάφανου ενσωματώνοντας χώρους “κατοικημένης μάζας”** (Inside-Out, Πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη [με την υποσημείωση πως έχει μόνο οπτική σύνδεση με τον αστικό χώρο λόγω του περιαστικού της τύπου]), όσα εμφανίζουν υλικές **ποιότητες συμπαγούς, διάτρητου και διάφανου** (Κτήριο κατοικίας στην Ευφράνορος), και τέλος, όσα εμφανίζουν υλικές **ποιότητες συμπαγούς, διάτρητου και διάφανου ενσωματώνοντας χώρους “κατοικημένης μάζας”** (casa Leone, πολυκατοικία στο Γκύζη). Αξίζει να σημειωθεί πως σε επίπεδο ισογείου τα πιο διαπερατά και διάφανα έργα αποτελούν τα έργα Κτήριο κατοικίας στην Ευφράνορος και η πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη σύμφωνα με τα διαγράμματα.

Τα παρακάτω διαγράμματα μετάβασης από τον δημόσιο αστικό χώρο στους ιδιωτικούς χώρους της πολυκατοικίας υποδεικνύουν πως τους **περισσότερους ενδιάμεσους μεταβατικούς χώρους** διαθέτουν όλα τα κτισμένα μετά την κρίση παραδείγματα που αναλύθηκαν, εκτός από το Κτήριο κατοικίας στην Ευφράνορος. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως το Κτήριο κατοικίας σχεδιάστηκε σε οικόπεδο πολύ περιορισμένου χώρου, και ο τρίτος μεταβατικός χώρος που απουσιάζει υποκαταστάθηκε ενδεχομένως με την στρέψη της κίνησης πριν την είσοδο στον χώρο κλιμακοστασίου για την εξασφάλιση “εμμεσότητας”. Παράλληλα, μπορεί να γίνει διαχωρισμός σε δύο ομάδες: αφενός στα έργα όπου η είσοδος γίνεται μετωπικά και η αστική διαδρομή δεν διεκδικεί τμήμα της ιδιωτικής οικοπεδικής έκτασης (Inside-Out, πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη), αφετέρου στα έργα όπου τμήμα του ιδιωτικού χώρου αποδίδεται στον δημόσιο, δηλαδή η είσοδος γίνεται μέσω ενδιάμεσου χώρου στο μεταίχμιο της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας (πολυκατοικία στην Ευφράνορος, casa Leone, πολυκατοικία στο Γκύζη).

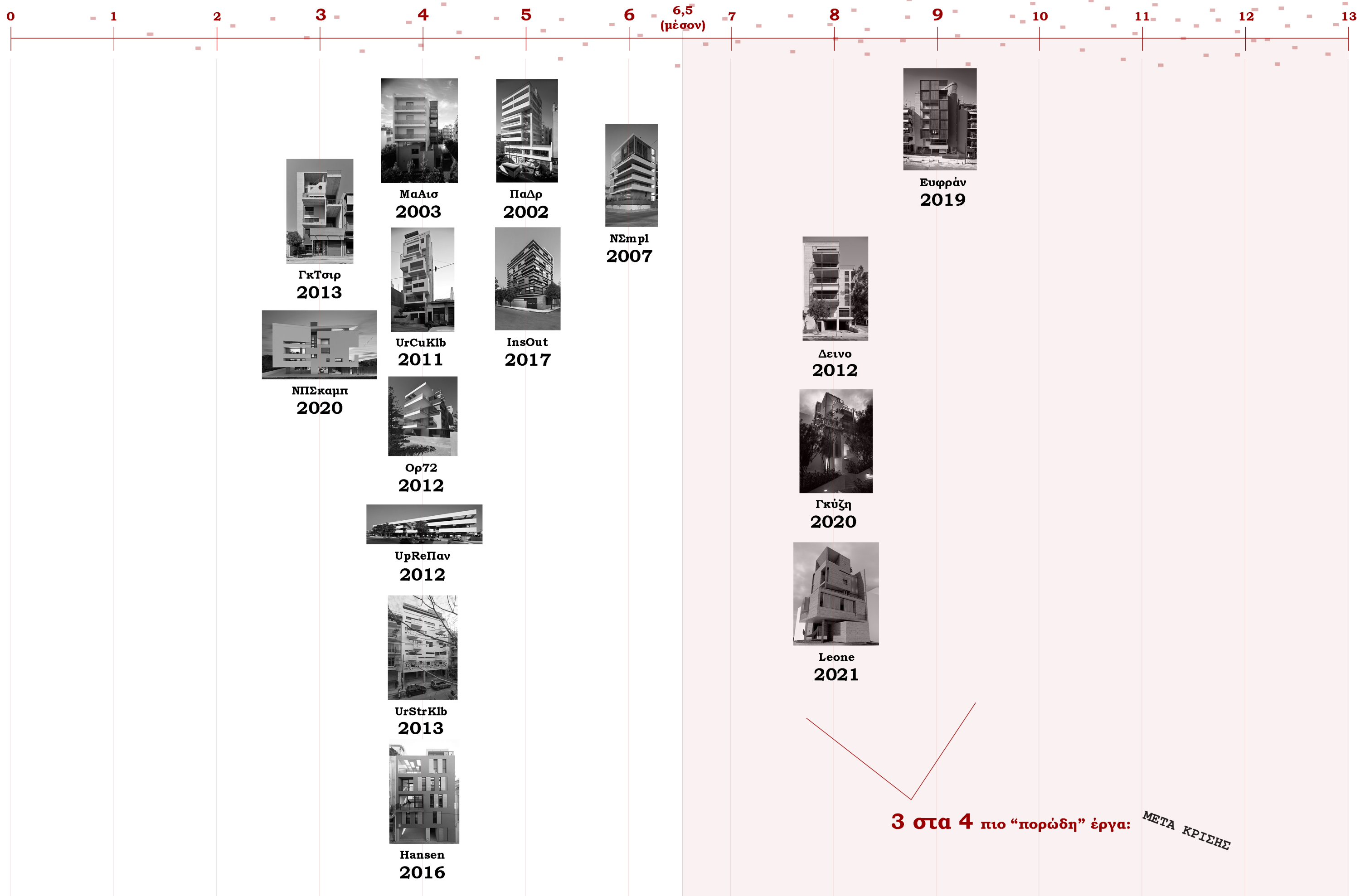

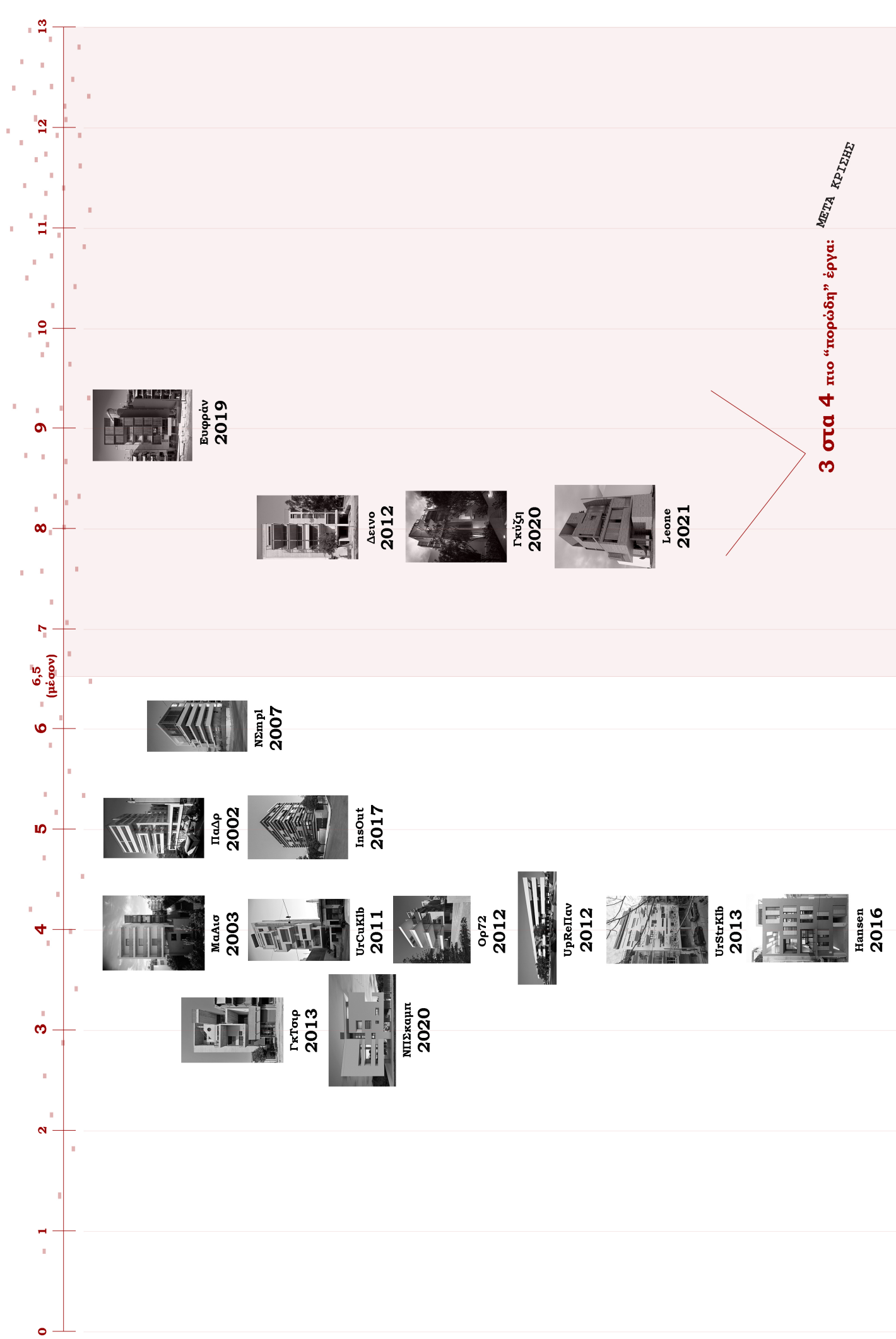
Συγκέντρωση διαγραμμάτων κενού - πλήρους των επιλεγμένων έργων μετά την κρίση.

Συγκέντρωση διαγραμμάτων μετάβασης από τον δημόσιο αστικό χώρο στους ιδιωτικούς της πολυκατοικίας στα επιλεγμένα έργα μετά την κρίση.

[illegible]

[illegible]

Πορίσματα

Στο προηγούμενο οκτασέλιδο τοποθετούνται όλα τα επιλεγμένα έργα της παρούσας εργασίας (προ, εν μέσω και μετά την κρίση) σε έναν συγκριτικό πίνακα που συγκεντρώνει τα κριτήρια εξασφάλισης της ποιότητας του “πορώδους”, και που, σύμφωνα με αυτά, αξιολογεί τα έργα. Τα κριτήρια θέασης και “κατοικημένης μάζας” είναι έξι και αφορούν στο οπτικό πορώδες, ενώ τα κριτήρια μετάβασης από τον δημόσιο χώρο στους ιδιωτικούς της πολυκατοικίας είναι επτά και αφορούν στο χωρικό πορώδες.

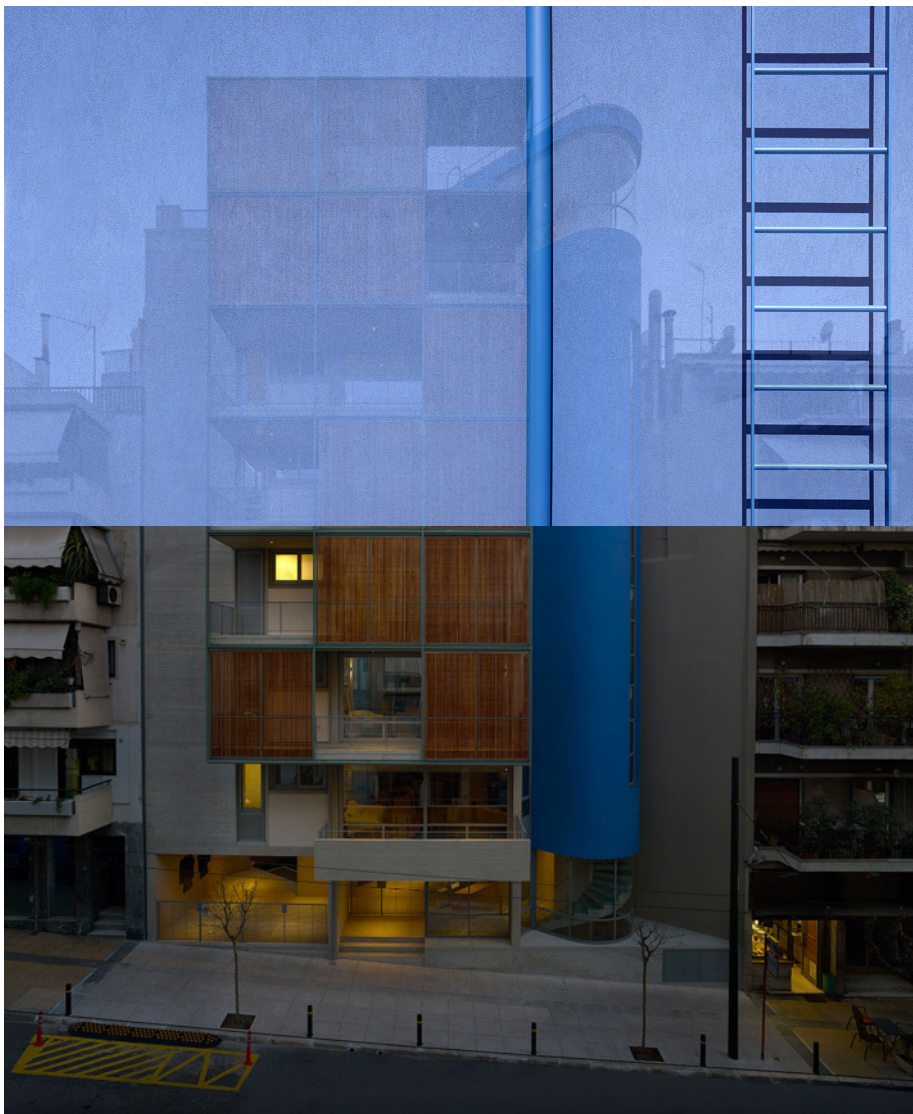
Όσον αφορά στα κτισμένα έργα μετά τον απόηχο της περιόδου οικονομικής ύφεσης, αξιολογη παρατήρηση σχετικά με τα κριτήρια μετάβασης είναι ότι τρία στα πέντε έργα εμφανίζουν την εξώθυρα σε εισχώρηση (κριτήριο 2) δημιουργώντας “κατώφλι” εισόδου στο μεταίχμιο δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας (κριτήριο 4), προσθέτοντας ουσιαστικά έναν τρίτο ενδιαμέσο χώρο στην μετάβαση από τον δημόσιο αστικό χώρο στον ιδιωτικό της πολυκατοικίας με τον χώρο κλιμακοστασίου, αποκτώντας συνολικά τρεις χωρικές διαβαθμίσεις (κριτήριο 6). Εξαίρεση σε αυτή την σειρά συνεπειών αποτελεί η πολυκατοικία στην Νέα Πεντέλη που εμφανίζει τρεις χωρικές διαβαθμίσεις, αλλά δεν διαμορφώνει “κατώφλι” εισόδου καθώς αποτελεί παράδειγμα περιαστικού τύπου πολυκατοικίας και συνεπώς, η εξώθυρά του αποτελεί αυλόπορτα που εφάπτεται με το όριο του δρόμου όπως είθισται. Στον αντίποδα, προ και εν μέσω κρίσης “κατώφλι” εισόδου συναντάται λιγότερο, και συγκεκριμένα σε ποσοστό 50% των επιλεγμένων έργων. Επίσης, προ και εν μέσω κρίσης οι μεταβατικές χωρικές διαβαθμίσεις πριν την είσοδο στον χώρο κλιμακοστασίου εμφανίζονται τρεις, μόνο σε ποσοστό 20%.

Από τα κριτήρια θέασης αξιόλογο εύρημα αποτελεί το ότι τέσσερα στα πέντε έργα μετά την κρίση ενσωματώνουν στην πρόσοψη και ζωτικές λειτουργίες, αξιοποιώντας την ως “κατοικημένη μάζα” και αξιοποιήσιμο χώρο με σωματικότητα, ενώ προ και εν μέσω της κρίσης, ο χειρισμός αυτός εμφανίζεται μόνο σε ποσοστό 20% των επιλεγμένων έργων (κριτήριο 5). Συνοπτικά, θα μπορούσε να ειπωθεί, συνεπώς, πως **μετά την περίοδο οικονομικής ύφεσης η εξώθυρα εισόδου βρίσκεται συχνότερα σε εισχώρηση από το κτηριακό μέτωπο της πρόσοψης** δημιουργώντας «κατώφλι» στο μεταίχμιο δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, **ενδιάμεσος μεταβατικός χώρος πριν τον χώρο κλιμακοστασίου σχεδιάζεται συχνότερα**, και **έργα ενσωματώνουν λίγο συχνότερα στην πρόσοψη και ζωτικές λειτουργίες, αξιοποιώντας την ως «κατοικημένη μάζα».**

Βασικό, ακόμη, εύρημα είναι πως στην δημιουργηθείσα κλίμακα της ποιότητας του “πορώδους” τα έργα που ικανοποιούν τα περισσότερα κριτήρια “πορώδους” αστικής συμπεριφοράς μέσω των όψεών τους ξεπερνώντας το μέσον της κλίμακας, είναι **τέσσερα, και τρία από αυτά** είναι έργα που ξεκίνησαν να κτίζονται στον **απόηχο** της περιόδου οικονομικής ύφεσης. Συγκεκριμένα, εννέα στα δεκατρία κριτήρια ικανοποιεί το Κτήριο κατοικίας στην Ευφράνορος, ενώ με ισοβαθμία οκτώ κριτηρίων στα δεκατρία ακολουθούν τα έργα Casa Leone και Πολυκατοικία στο Γκύζη των AD Architects μαζί με την Πολυκατοικία στην οδό Δεινοκράτους του Αγγελή. Το εύρημα αυτό υποδεικνύει πως η αντίληψη του αστικού χώρου από τους αρχιτέκτονες που σχεδιάζουν έργα εμπορικής “πολυκατοίκησης” μετά το 2017 και έως το 2020 ενδεχομένως αλλάζει, αποκτώντας μία πιο ευαισθητοποιημένη οπτική ως προς το αστικό συγκείμενο.

Λόγω του μικρού υπό ανάλυση δείγματος δεν είναι περιεργο πως δεν γίνεται αντιληπτή ούτε κοινή «ποιητική», ούτε στυλιστική τάση, ούτε μια αρχιτεκτονική με αίσθηση κοινωνικής αποστολής, όπως πριν έναν αιώνα. Όπως προειπώθηκε στην Εισαγωγή, η παρούσα εργασία αποτελεί μόνον το εφαλτήριο βήμα για να καταγραφούν σύγχρονες μεταγραφές των συστημάτων όψης της αστικής πολυκατοικίας κατόπιν της περιόδου οικονομικής ύφεσης που πιθανόν προμηνούν νέες μορφές κοινωνικής συμβίωσης και οργάνωσης του χώρου. Καθώς ο δειγματικός χώρος είναι περιορισμένος λόγω έκτασης της εργασίας, προτείνεται να εμπλουτιστεί η παρούσα έρευνα με παραπάνω παραδείγματα και ερμηνευτικά εργαλεία για την περαιτέρω ενίσχυση και επιστημονική τεκμηρίωση των συμπερασμάτων, αλλά και για την πληρέστερη κατανόηση και καταγραφή των νέων λανθάνοντων σεναρίων “πολυκατοίκησης”. Ενδεχομένως το πλαίσιο μίας ευρύτερης διεπιστημονικής μελέτης υπό συγχρονικό, αλλά και διαχρονικό πρίσμα σε όλα τα έργα “πολυκατοίκησης” μετά την κρίση άνευ επιλογής ορισμένων, να ικανοποιήσει αυτόν τον στόχο εμβάθυνσης.

Όπως η πολυκατοικία της αντιπαροχής επέτρεψε τον εκσυγχρονισμό των οικιστικών υποδομών και την διάδοση των μοντέρνων προτύπων διαβίωσης -εκτός από την εξασφάλιση στέγης στον νέο αστικό πληθυσμό-, έτσι και η οικονομική κρίση ενδεχομένως να έθεσε τον θεμέλιο λίθο για έναν καινούργιο εκσυγχρονισμό του τύπου της αστικής πολυκατοικίας που θα δώσει απαντήσεις στην νέα εν εξελίξει στεγαστική κρίση. Λόγω αυτής, κοινωνικές δομές της Αθήνας δοκιμάζονται εκ νέου, και αν αφεθούν φαινόμενα διάρρηξης του κοινωνικού ιστού να διαχυθούν θα ακολουθήσει πιθανόν αποσύνθεση του αστικού χώρου. Συνεπώς, η αναζήτηση νέων μορφών κατοίκησης και οργάνωσης του χώρου αποτελεί φλέγον και πολύπλοκο ζήτημα που αφενός απασχολεί χρόνια την αρχιτεκτονική κοινότητα, αφετέρου καθίσταται επιτακτικό -ακόμη μία φορά- να συγκροτήσει άμεσα εφαρμόσιμες αρχιτεκτονικές λύσεις στο αττικό τοπίο και στην σύγχρονη ελληνική αστική πραγματικότητα.

51. Προσωπική δημιουργία: συμπαράθεση φωτογραφιών του Γιώργη Γερόλυπου.

Βιβλιογραφία και λοιπές Αναφορές

Ελληνική Βιβλιογραφία:

Αίσωπος, Γ., & Σημαιοφορίδης, Γ. (2001). *Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη*. Αθήνα: ΜΕΤΑΠΟΛΙΣ.

Αραβαντινός, Α. (2007). *Πολοδομικός σχεδιασμός, για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. Αθήνα: Συμμετρία.

Λέφας, Π. (2008). *Αρχιτεκτονική και Κατοίκηση: Από τον Heidegger στον Koolhaas*. Αθήνα: Πλέθρον.

Μαλούτας, Θ., & Σπυρέλλης, Σ. (2015). *Η πολυκατοικία της Αντιπαροχής και ο κάθετος κοινωνικός διαχωρισμός*. Αθήνα:

Μαρμαράς, Μ. Β. (1991). *Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας: η αρχή της εντατικής εκμετάλλευσης του αστικού εδάφους*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Σημαιοφορίδης, Γ. (2005). *Διελεύσεις*, Αθήνα: ΜΕΤΑΠΟΛΙΣ press.

Φιλιππίδης, Δ. (1984). *ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ (ΧΑΡΤΟΔΕΤΗ ΕΚΔΟΣΗ)*. Αθήνα: Μέλισσα.

Φιλιππίδης, Δ. (2001). *ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*. Αθήνα: Μέλισσα.

Ξένη Βιβλιογραφία:

Benjamin, W. & Lacis, A. (1978). *Naples*, in: Benjamin, W. Demetz, P. (ed), *Reflections: Essays, Aphorisms, Autobiographical Writings*. New York; London: Harcourt Brace Jovanovich

D.K. Ching., F. (2006). *Αρχιτεκτονική: μορφή, χώρος και διάταξη*. 2η εκδ., Αθήνα: Ίων.

Giacumacatos, A. (1999). *From conservatism to populism, pausing at modernism*, in *Greece: 20th Century Architecture*, ed. Savas Condaratos and Wilfried Wang, Munich: Prestel.

Guattari, F. (2008). *The Three Ecologies*. London; New York: Continuum

Latour, B. (2010). *Networks, Societies, Spheres: Reflections of an Actor-network Theorist* keynote speech for the International Seminar on Network Theory: Network multidimensionality in the Digital Age, Annenberg School for Communication and Journalism, Los Angeles, [Online] (Accessed: 10 July 2015)

Quatremère de Quincy, ‘Type’ (1825), in K. Michael Hays (ed.), *The Oppositions Reader. Selected Readings from A Journal for Ideas and Criticism in Architecture 1973-1984*, MIT Press, Cambridge MA and London 1998, pp. 617-620.

Cacciatore, F. (2011) *The wall as a living place. Hollow structural forms in Louis Kahn’s work*. Συρακούσες: LetteraVentidue.

Koolhaas, R. (1994). *Delirious New York: a retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press, New York.

Castells, M. (2006) “The Process of Urban Social Change” στο *Designing Cities*, Alexander R. Cuthbert, επιμ. Oxford: Blackwell Publishing, 23-27.

Διαδικτυακά Άρθρα:

Δραγώνας, Π. (2008). Το μετέωρο βήμα της αθηναϊκής πολυκατοικίας. Δομές (3): 66-71

Δραγώνας, Π. (2014). Μετά την πολυκατοικία. Δομές (2): 20-35

Θεοδώρου, Κ. “Τυπολογία της Αθηναϊκής Πολυκατοικίας”, City Issue: Urban Theory, articles and research (cityissue.org), 2016.

Παρασίδη, Ζ. (2018). Ο Αιώνιος «Πόλεμος» της Αθηναϊκής Πολυκατοικίας. propaganda.gr. http://m.propaganda.gr/athina-polykatoikia-diaxeiristes/?utm_source=Sport24&utm_medium=BestofNetwork_home&utm_campaign=24MediaWidget&utm_term=Pos9&fbclid=IwAR3tCJbR23YymtaZfLRAahUGrtiEsYtBs9JORapo6Mx4tTB1m4rySNaBkBk (τελευταία πρόσβαση 11. 4. 2021).

Φεσσά - Εμμανουήλ, Ε. “Πολεοδομική μεταμόρφωση & αρχιτεκτονική δημιουργία”, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΜΑΤΙΕΣ, Η Αθήνα στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, 08 Ιανουάριος, 2010.

Dragonas, P. (2014). An Obituary for the Greek City of Repetition. Mas Context. 21. <http://www.mascontext.com/issues/21-repetition-spring-14/an-obituary-for-the-greek-city-of-repetition/> (τελευταία πρόσβαση: 11 Φλεβάρη 2021).

Kontozoglou, L. & Myserli, A. (). Transparent Interactions : re-imagining the Greek Polykatoikia. https://www.academia.edu/37502784/Transparent_Interactions_re_imagining_the_Greek_Polykatoikia

Alexios Tzompanakis. Architettura e Città ai Tempi della Crisi: Atene (no date) archphoto. Available at: <https://www.archphoto.it/archivio/archives/4984> (Accessed: 06 December 2023).

pascalcassarophd34 (2019) Scheda Libro: Labirinti mediterranei – Alexis Tzompanakis, Pascal Federico Cassaro. Available at: <https://pascalcassarophd34.wordpress.com/2019/02/12/scheda-libro-labirinti-mediterranei-alexis-tzompanakis/> (Accessed: 09 December 2023).

Φιλίππιδης, Μ. Η ελληνική παρουσία στην Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής. (2008). ΤΟ ΒΗΜΑ. Available at: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/culture/i-elliniki-paroysia-stin-mpienale-arxitektonikis/> (Accessed: 13 January 2023).

Τυπολογία της Αθηναϊκής Πολυκατοικίας (2016) City Issue. Available at: <https://cityissue.org/portfolio/o/%cf%84%cf%85%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%b8%ce%b7%ce%bd%ce%b1%cf%8a%ce%ba%ce%ae%cf%82-%cf%80-%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%af/> (Accessed: 13 January 2023).

(no date) Πολυκατοικία στο Παγκράτι, DomesIndex. Available at: <http://domesindex.com/buildings/polykatoikia-sto-pagkrati/> (Accessed: 12 May 2023).

(no date) Πολυ/μονο-κατοικία, DomesIndex. Available at: <http://domesindex.com/buildings/polymono-katoikia/> (Accessed: 06 May 2022).

Newsroom (2002) Ελληνική πολυ/μονο-κατοικία σε Ευρώπη και Τόκιο, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Available at: <https://www.kathimerini.gr/123474/article/politismos/arxeio-politismoy/ellhnikh-polymono-katoikia-se-eyr-wph-kai-tokio> (Accessed: 09 October 2023).

Apartment building in Nea Smirni (2013) Architizer. Available at: <https://architizer.com/projects/apartment-building-in-nea-smirni/> (Accessed: 13 December 2023).

(no date) Όριο 72, DomesIndex. Available at: <http://domesindex.com/buildings/orio-72/> (Accessed: 12 January 2024).

‘ΟΡΙΟ 72’ βιοκλιματική πολυκατοικία στη Γλυφάδα (no date) ktirio.gr. Available at: <https://www.ktirio.gr/el/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%82/%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BF-72-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%B3%CE%BB%CF%85%CF%86%CE%AC%CE%B4%CE%B1> (Accessed: 12 June 2021).

(no date) Πολυκατοικία στην οδό Δεινοκράτους, DomesIndex. Available at: <https://www.doma.archi/awards/projects/polykatoikia-sthn-odo-deinokratoys> (Accessed: 12 June 2021).

Πολυκατοικία στην οδό Δεινοκράτους, Αθήνα (no date) ktirio.gr. Available at: <https://www.ktirio.gr/el/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%82/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CE%B4%CF%8C-%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B-F%CF%85%CF%82-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1> (Accessed: 12 March 2022).

Uptown Residences - Apartment building complex in Athens. <https://miesarch.com/work/1618> - (No date) Eumiesaward. Available at: <https://miesarch.com/work/1618> (Accessed: 18 June 2023).

Uptown Residences - Bertaki Loukopoulou Paniyiris: BLP architects (2022) Bertaki Loukopoulou Paniyiris | blp architects. Available at: <https://blp.gr/projects/uptown-residences/> (Accessed: 09 October 2023).

Admin (2013) Uptown residences - οικιστική ανάπτυξη στον Άγιο Θωμά Αμαρουσίου - Ek Magazine: Architectural Publications, ek magazine | Architectural Publications. Available at: <https://ek-mag.com/el/uptown-residences-ikiastikes-anaptijis-ston-agio-uoma-amarousiou/> (Accessed: 13 January 2022).

Urban Cubes, Pagkrati, Athens (no date) Klab. Available at: <http://www.klabarchitects.com/showcase/pagkrati-arxitektonika-grafeia-arxitektones-athens/> (Accessed: 3 June 2022).

Urban Cubes / Klab (16 Apr 2012). ArchDaily. Available at: <https://www.archdaily.com/226752/urban-cubes-klab> (Accessed: 13 January 2024). ISSN 0719-8884

Urban cubes: μια πολυκατοικία φτιαγμένη από κουτιά στο Παγκράτι (2018) propaganda. Available at: <https://propaganda.gr/life/urbancubes-klab-pagрати/> (Accessed: 13 March 2022).

(no date) Η διαλυση του ‘κουτιού’ - πολυκατοικια στο Γκάζι, DomaArchi - Η διάλυση του ‘κουτιού’ - Πολυκατοικία στο Γκάζι. Available at: <https://www.doma.archi/awards/projects/h-dialysh-toy-koytioy-polykatoikia-sto-gkazi> (Accessed: 1 March 2021).

‘Urban stripes’, πολυκατοικία στο κουκάκι (no date) ktirio.gr. Available at: <https://www.ktirio.gr/el/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%82/urban-stripes-%CF%80%CE%BF%CE%B-%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%AC%CE%BA%CE%B9> (Accessed: 27 April 2023).

Urban Stripes. (No date) Eumiesaward. Available at: <https://miesarch.com/work/2911> (Accessed: 13 January 2021).

Marinaki, T. (2019) Urban stripes: Klab architecture, Archisearch. Available at: <https://www.archisearch.gr/architecture/urban-stripes-klab-architecture/> (Accessed: 3 June 2022).

(2013) Urban stripes / KLAB architecture. ArchDaily. Available at: <https://www.archdaily.com/457496/urban-stripes-klab-architecture> (Accessed: 25 January 2023).

EP001.18 inside-out (no date) GRAD Review. Available at: <http://www.gradreview.gr/2017/06/00118.html> (Accessed: 27 January 2023).

Rozi, A., (2017) Area redefine the typology of Polykatoikia with Hansen Buidling in Athens, Archisearch. Available at: <https://www.archisearch.gr/architecture/hansen-area/> (Accessed: 2021).

Παρασίδη, Ζ. (2017). Το κτίριο Hansen δεν είναι μόνο άλλη μια πολυκατοικία της Αθήνας. propaganda. Available at: <https://propaganda.gr/life/hansen-area-architecture-research-athens/> (Accessed: 12 May 2022)

Βνάτσιου, Κ. (2022). Νίκος Κτενάς 1960 - 2022: Ο αρχιτέκτονας που είδε το μέλλον της αθηναϊκής πολυκατοικίας. AthensVoice. Available at: https://www.athensvoice.gr/life/home/architecture/402491_nikos-ktenas-o-arhitektonas-poy-vlepei-mellon-tis-athinaikis (Accessed: 2023).

24/08/2017, T.N. and Newsroom, T. (2017) Κτίρια και πλατείες για βραβείο, TA NEA. Available at: <https://www.tanea.gr/2017/08/24/lifearts/ktiria-kai-plateies-gia-brabeio/> (Accessed: 12 March 2022).

Archetype Editor (2020) Πολυκατοικία στο παγκράτι, ARCHETYPE. Available at: <https://www.archetype.gr/projects/polikatikia-sto-pagkrati> (Accessed: 06 October 2022).

Triantafyllou, G. (no date) ‘Από το νέο συγκρότημα Bloomberg για καφέ στο “The Ned” αναπολώντας την Τράπεζα της Ελλάδος + μια έκπληξη’, triantafylloug. Available at: <http://triantafylloug.blogspot.com/2019/04/10-bloomberg-ned-foster-partners.html> (Accessed: 2023).

Όταν το airbnb κάνει καλό στην αρχιτεκτονική (2019) Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Available at: <https://www.kathimerini.gr/1019978/gallery/periodiko-k/taseis/otan-to-airbnb-kanei-kalo-sthn-arxitektonikh> (Accessed: 12 January 2022).

Block of flats in gyzi (no date) Aristides Dallas Architects. Available at: <https://aristidesdallas.gr/el/projects/block-of-flats-in-gyzi/> (Accessed: 12 January 2023).

Marinaki, T. - (2019) Casa Leone: AD architects , Archisearch. Available at: <https://www.archisearch.gr/architecture/casa-leone-ad-architects/> (Accessed: 12 January 2023).

Casa Leone (no date) Aristides Dallas Architects. Available at: <https://aristidesdallas.gr/projects/casa-le-one-athens/> (Accessed: 12 January 2023).

Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη (no date) ARCHETYPE. Available at: <https://www.archetype.gr/blog/arthro/polikatikia-sti-ne-penteli> (Accessed: 12 May 2023).

Roidou, E. - (2021) Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη: από τον αρχιτέκτονα Μάρκο Σκαμπάλη, Archisearch. Available at: <https://www.archisearch.gr/architecture/polykatoikia-ne-penteli-apo-ton-arxitektona-mar-ko-skampali/> (Accessed: 2 May 2022).

Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη (no date) ARCHETYPE. Available at: <https://www.archetype.gr/projects/polikatikia-sti-ne-penteli> (Accessed: 1 May 2022).

Πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη (no date) ktirio.gr. Available at: <https://www.ktirio.gr/el/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CE%B5%CF%83/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CF%80%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B7> (Accessed: 2 May 2023).

Μια τετραώροφη πολυκατοικία στη Νέα Πεντέλη που αποπνέει μινιμαλιστική αύρα (2021). Κατασκευές Κτιρίων. Available at: <https://kataskevesktirion.gr/%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CF%80/> (Accessed: 1 May 2023).

Διδακτορικές Διατριβές:

Χατζησάββα, Δ. (2009) «Η ENNOIA ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΙΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ, σχέσεις φιλοσοφίας και αρχιτεκτονικής τον 20ο αιώνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Paschou, A. “Urban block in post-war Athens: development, form and social context”, Διδακτορική διατριβή, No 18073, ETH Ζυρίχη, 2008. <https://doi.org/10.3929/ethz-a-005810305>

Rodi, A. “Creating the Creative Block: Towards a Design Tool for Urban Regeneration”, PhD dissertation, School of Architecture, Delft University of Technology, 2008.

Tzompanakis, A. (2012). “Labirinti Mediterranei: Tessuto, Paesaggio e Spazialità tra Europa e Periferia Ellenica”. Firenze: Alinea.

Woditsch, R. “Plural - Public and private spaces of the polykatoikia in Athens”, TU Berlin, 2009. <https://doi.org/10.14279/depositonce-2223>.

Ερευνητικές / Μεταπτυχιακές Εργασίες:

Αξαπούλου, Α. & Περτιγκιόζογλου, Ε. (2015). “Αποτυπώσεις του αστικού μύθου, έντυπες αναπαραστάσεις της αθηναϊκής πολυκατοικίας”. Διάλεξη ΕΜΠ, Παράδοση / Εκπόνηση: 2015. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ.

Καμπούκος, Κ. (2022). Μεταβάσεις στην τυπολογική εξέλιξη της αθηναϊκής πολυκατοικίας: Ανάλυση 6 κτιρίων διαμερισμάτων και η σημασία τους ως σταθμοί στην νεοελληνική αρχιτεκτονική. Ερευνητική Εργασία, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, Ελλάς, 2022 <https://doi.org/10.26233/heallink.tuc.94195>

Κυριακίδου, Ε. (2016). “Εκεί που μαραίνονται κήποι τώρα ανθίζουνε σπίτια: Η μετάβαση από τη συλλογικότητα της αυλής στην ιδιωτικότητα του διαμερίσματος”. Ερευνητική εργασία. Επιβλέπουσα: Μαρία Δούση. Ιούνιος 2016.

Μόσχου, Θ. & Ματσούκη, Ν. (2017) “Learning from Athens: για μια απολογία του chaos”. Ερευνητική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χανιά, ΑΚ. ΕΤΟΣ 2016-2017.

Μπαντή, Α. (2021). “Η «κατοίκηση» του τοίχου: από το roché στις σύγχρονες αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις”. Διάλεξη, Παράδοση / Εκπόνηση: 2021. Επιβλέπουσα: Χατζησάββα Δήμητρα, Πολυτεχνείο Κρήτης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Ρούση, Α. (2012). “Η εξέλιξη της αστικής πολυκατοικίας στην Αθήνα από το 1917 μέχρι το 2012”, Διάλεξη, Παράδοση / Εκπόνηση: 2012. Επιβλέπουσα: Τσιράκη Σοφία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΤΟΜΕΑΣ Ι. Αριθμός Καταχώρησης: 04105064

Σωτηροπούλου, Π. (2017). “Η αστική πολυκατοικία στον αρχιτεκτονικό τύπο. Η εξέλιξη και προβολή της πολυκατοικίας στα ελληνικά περιοδικά. Το παράδειγμα των Αρχιτεκτονικών Θεμάτων και των Θεμάτων Χώρων και Τεχνών”. Μεταπτυχιακή Εργασία, Παράδοση / Εκπόνηση: 2017. Επιβλέπων: Τουρνικιώτης Παναγιώτης, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών. Δ.Π.Μ.Σ. «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου».

Σωτηροπούλου, Π. (2019). “Η ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΩΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΟΝ ΤΕΧΝΙΚΟ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΤΥΠΟ”. Διπλωματική Εργασία, Παράδοση / Εκπόνηση: 2019. Επιβλέπων Καθηγητής: Π. Τουρνικιώτης. Δ.Π.Μ.Σ. «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου». Κατεύθυνση Α: Έρευνα στην Αρχιτεκτονική: Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός. Φεβρουάριος 2019.

Τσαφούλιας, Θ. (2008). “Η αστική πολυκατοικία σε εξέλιξη (;)” Διάλεξη, Παράδοση / Εκπόνηση: 2008
Επιβλέπουσα: Μαυρίδου Μαρία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αριθμός Καταχώρησης: 2008/036.

Laurent, B. Puissant, M. (2011) «Le mur habité», École Polytechnique Fédérale de Lausanne, Λωζάνη
Paschou, A., 2001. Gebäudetypologie der Grossstadt, eine Analyse der griechischen Metropole Athen. [Online]. ETH, Zurich. Available at: http://e-collection.ethbib.ethz.ch/ecol-pool/bericht/bericht_275.pdf. [accessed 04 November 2022]

Περιοδικά και Αρθρογραφία:

Lucan, J. (2004) «Généalogie du poché: De l’espace au vide», Matières, 7, σσ. 41-54.

Αναγνωστάκη, Α. «ΠΩΛΕΙΤΑΙ. ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΙΜΩΝ. ΜΕΤΑΦΕΡΟΜΑΣΤΕ», σελ. 28, Αρχιτέκτονες, Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ | τεύχος 80 – περίοδος Β | Ιούλιος/Αύγουστος 2010, Αφιέρωμα: “Η αρχιτεκτονική (μέσα) στην κρίση”, Επιμέλεια: Π.Κ. Κουμουνδούρος.

Αναστασόπουλος, Ν. «Παράλληλες αναγνώσεις», σελ. 71, Αρχιτέκτονες, Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ | τεύχος 63 – περίοδος Β | Μάιος/Ιούνιος 2007, Αφιέρωμα: “Ευάλωτοι αστικοί χώροι”, Επιμέλεια: Δ. Πολυχρονόπουλος.

Μπίρης, Κ. « Η αστική πολυκατοικία», στο Τεχνικά Χρονικά, Αθήνα:ΤΕΕ, αριθ. 11, 1.6.1932, σ. 563-571.

Φιλιππίδης, Δ. «Πολυκατοικία και σύγχρονη ζωή», Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 12 , 1978, Αφιέρωμα: Αστική πολυκατοικία”, Επιμέλεια: Δ. Φιλιππίδης.

Woditsch, R. (2008). “From thinking with to thinking of the polykatoikia: The need for a theoretical knowledge about the public and private spaces of the polykatoikia”. Domes, 03/2008.

Άλλες Πηγές:

Athens 2002: Absolute Realism, 8η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής - La Biennale Di Venezia, 2002, Επίτροποι: Τάκης Κουμπής, Θανάσης Μουτσόπουλος, Richard Scoffier.

Made in Athens, 13η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής - La Biennale Di Venezia, 2012, Επίτροποι: Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιάδα.

Βραβεία αρχιτεκτονικής κατάλογος 2008. (2009). Αθήνα: Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, ISBN: 978-960-98072-2-7

«Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 20ο στον 21ο αιώνα», ΕΙΑ (Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής), 2009, Μουσείο Μπενάκη - Κτίριο οδού Πειραιώς, Επιμελητές: Αλ. Ν. Τομπάζης, Στ. Γυφτόπουλος.

Αρακαδάκη, Μ. Διαχρονική Προσέγγιση στην Αρχιτεκτονική του Ελληνικού Χώρου Τυπολογία – Συγκριτική Μορφολογία, Μάθημα 1ο : Εισαγωγικά & Μεθοδολογικά, ΑΝΟΙΧΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΑΠΘ.

Sarkis, H. (2021). “We need a new spatial contract”. Διαδικτυακή διάλεξη, MIT. Μάρτιος 2021.

Κοτιώνης, Ζ. (2010). *Από την Πολυκατοικία στην Πληθοδομή*. Ημερίδα ΥΠΕΚΑ «Η Αθήνα σε κρίση», Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.

Πηγές Φωτογραφικού Υλικού:

- <http://www.pointsupreme.com/content/research.html>
- <https://www.danielrich.net/new-page>
- Αθήνα ανοχύρωτη πόλη, Χωρική Ανάλυση της Εξέγερσης του Δεκέμβρη 2008, <http://www.urbananarchy.gr/> . πρωτότυπη πηγή: eurometrex.org
- Αθήνα ανοχύρωτη πόλη, Χωρική Ανάλυση της Εξέγερσης του Δεκέμβρη 2008, <http://www.urbananarchy.gr/>.
- <https://www.ellines.com/specials/25531-ta-10-kalutera-simeia-gia-fotografies-stin-athina/>
- <https://www.iefimerida.gr/politismos/ekthesi-polykatoikia-mpeton-agapi>
- Αποτυπώσεις του αστικού μύθου, έντυπες αναπαραστάσεις της αθηναϊκής πολυκατοικίας, Αξαιοπούλου, Α. & Περτιγκιόζογλου, Ε., Διάλεξη ΕΜΠ, Παράδοση / Εκπόνηση: 2015. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ.
- <https://artviews.gr/polykatoikia-omadiki-ekthesi-stin-ellinoamerikaniki-enosi/>
- <https://www.michanikos-online.gr/%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B6%CF%8C%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BB%CF%89%CF%83%CE%B7-%CE%AE-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CE%B9-%CE%BF-%CF%85%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%BE%CF%8D%CF%83%CF%84/>
- Πηγή εικονογράφησης: Richard Woditsch, Plural. Public and Private Spaces of the Polykatoikia in Athens, Διδακτορική διατριβή, TU Berlin 2009, σσ. 74-5
- Made in Athens catalogue, 13η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής - La Biennale Di Venezia, 2012, Επίτροποι: Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιάδα.
- ό.π.
- Πηγή εικονογράφησης: Richard Woditsch, Plural. Public and Private Spaces of the Polykatoikia in Athens, Διδακτορική διατριβή, TU Berlin 2009, σσ. 74-5
- Αδαμίδου, Ε. (2019) 396 ημέρες, Αθήνα: Παρατηρώντας τα κτιριακά κελύφη, συναρτήσει των ανθρωπίνων δράσεων. Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ερευνητική Εργασία Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Mediterranean Futures”, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ρόδη Άλκηστis, σ.53
- Αναστασία Πάσχου (2004), «Η τυπολογία της Αθηναϊκής πολυκατοικίας, μια μεθοδολογική προσέγγιση της εικόνας του νεοελληνικού αστικού τοπίου», θέματα χώρου και τεχνών 35/2004).
- Μόσχου, Θ. & Ματσούκη, Ν. (2017) “Learning from Athens: για μια απολογία του chaos”. Ερευνητική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χανιά, ΑΚ. ΕΤΟΣ 2016-2017.
- <https://www.ekathimerini.com/news/1224894/strike-could-block-real-estate-market/>
- Σωτηροπούλου, Π. (2019). «Η ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΩΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΟΝ ΤΕΧΝΙΚΟ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΤΥΠΟ”. Διπλωματική Εργασία, Παράδοση / Εκπόνηση: 2019. Επιβλέπων Καθηγητής: Π. Τουρνικιώτης. Δ.Π.Μ.Σ. «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου». Κατεύθυνση Α: Έρευνα στην Αρχιτεκτονική: Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός. Φεβρουάριος 2019.
- <https://doma.archi/index/projects/polykatoikia-sto-pagkrati>
- <https://doma.archi/index/projects/polymono-katoikia>
- Πηγές εικόνων: Βραβεία αρχιτεκτονικής κατάλογος 2008. (2009). Αθήνα: Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής. σ.53.
- <https://www.archdaily.com/226752/urban-cubes-klab>, <https://popaganda.gr/life/urbancubes-klab-pagrati/>
- <https://blp.gr/projects/uptown-residences/>
- <https://www.ktirio.gr/el/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%82/%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BF-72-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%B3%CE%BB%CF%85%CF%86%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B5%CF%82/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CE%B4%CF%8C-%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1>
- <https://doma.archi/awards/projects/h-dialysh-toy-koytiy-polykatoikia-sto-gkazi>
- <https://www.archisearch.gr/architecture/urban-stripes-klab-architecture/>, <https://www.archdaily.com/457496/urban-stripes-klab-architecture>, <https://miesarch.com/work/2911>
- <https://www.archisearch.gr/architecture/hansen-area/>
- <http://www.gradreview.gr/2017/06/00118.html>

31. φωτογραφίες από: <https://www.yerolymbos.com/el/architecture/athens-blue-building-%cf%80%ce%b1%ce%b3%ce%ba%cf%81%ce%ac%cf%84%ce%b9/>, σχέδια από: <https://www.archetype.gr/projects/polikatikia-sto-pagkrati>

32. <https://aristidesdallas.gr/el/projects/%cf%80%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b1%ce%b3-%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%cf%83%ce%ba%ce%b5%cf%85%ce%ae/>

33. <https://aristidesdallas.gr/el/projects/block-of-flats-in-gyzi/>

34. <https://ktirio.gr/l/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CE%B5%CF%83/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CF%80%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B7> <https://www.athensvoice.gr/life/life-in-athens/821571/athina-stathis-kalivas-kai-murto-kiourti-miloun-gia-tin-poli/>

36. <https://portfolio.cept.ac.in/2023/M>. (Ιανουάριος, 2023).

37. <http://www.gradreview.gr/2017/06/00118.html>

38. ό.π.

39. Προσωπική λήψη από google maps.

40. <https://www.yerolymbos.com/el/architecture/athens-blue-building-%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B9/>

41. ό.π.

42. <https://aristidesdallas.gr/el/projects/%cf%80%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b1%ce%b3-%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%cf%83%ce%ba%ce%b5%cf%85%ce%ae/>

43. ό.π.

44. ό.π.

45. <https://aristidesdallas.gr/el/projects/block-of-flats-in-gyzi/>

46. ό.π.

47. <https://ktirio.gr/l/%CE%BA%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CE%B5%CF%83/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CF%80%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B7>

48. ό.π.

49. ό.π.

50. ό.π.

51. <https://www.yerolymbos.com/el/architecture/athens-blue-building-%cf%80%ce%b1%ce%b3%ce%ba%cf%81%ce%ac%cf%84%ce%b9/>

52. <http://www.pointsupreme.com/content/housing/-metaxourgio-.html>

53. <https://www.danielrich.net/new-page>

54. <http://www.pointsupreme.com/content/research.html>

52. Metaxourgio 09/09. Point Supreme Architects. Σύμφωνα με τους ίδιους επιχειρείται η στρατηγική εστίαση στα δύο πιο κομβικά επίπεδα της πόλης: το ισόγειο και το δώμα, ώστε στην περιοχή να εγχυθούν νέες αρχιτεκτονικές μορφές.

53. Daniel Rich, Athens, 2017. Acrylic on Dibond, 80 x 80 inches (203.2 x 203.2 cm)
Μέσα από τους πίνακές του επιχειρεί να αναδείξει τον συμβολικό ρόλο της αρχιτεκτονικής στο κοινωνικοπολιτικό της πλαίσιο, και την δύναμη που φέρει δυνητικά ως αναπαράσταση του καθημερινού ανθρώπινου βιώματος.

54. Οπισθόφυλλο:
Athens as Polikatikia, 12/09, κολλάζ των Point Supreme Architects.
Η ελληνική πρωτεύουσα ταυτίζεται με την πολυκατοικία.

